

3459

672

ANADOLU ÖĞRETMEN LİSELERİ İÇİN

TÜRK EĞİTİM TARİHİ

YAZAN

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ

DEVLET KİTAPLARI

BİRİNCİ BASKI

Millî Eğitim Basım Evi – Ankara, 2000

MILLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI:3459
DERS KİTAPLARI DİZİSİ: 672

00.06.Y.0002-1975

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayınlanamaz.

ISBN 975.11.2001-2

Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu'nun 22/05/2000 gün ve 186 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş, Yayınlar Dairesi Başkanlığı'nın 27/06/2000 tarih ve 4595 sayılı onayı ile birinci defa 5.000 adet basılmıştır.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl...
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl!

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
"Medeniyet!" dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın.
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri "toprak!" diyerek geçme, tanı :
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı :
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.

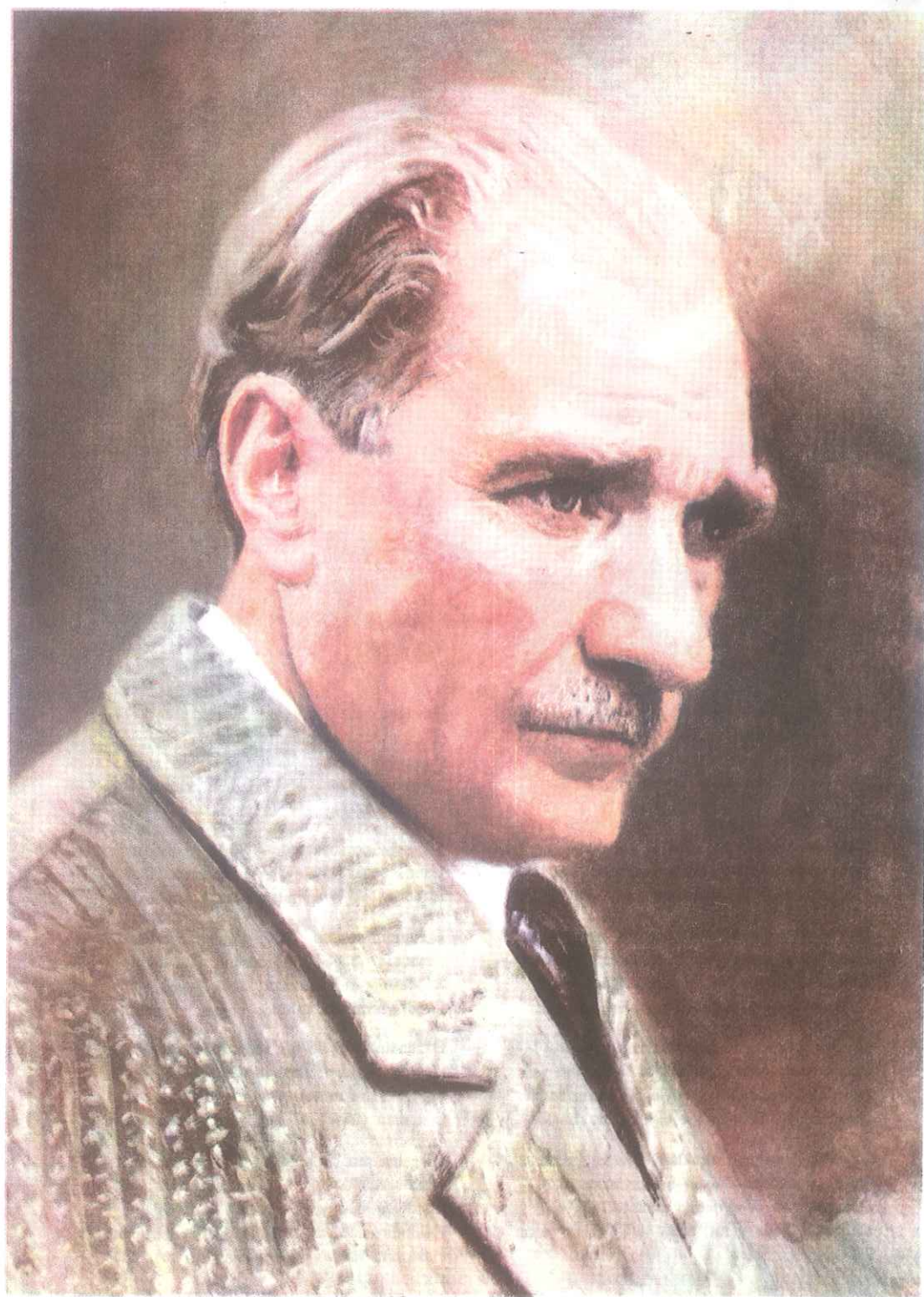
Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.

Ruhumun senden, İlâhi, şudur ancak emeli :
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar-ki şahâdetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin seode eder-varsa-taşım,
Her cerihamdan, İlâhi, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerred gibi yerden nâ'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif ERSOY

ATATÜRK'ÜN GENÇLİĞE HİTABESİ

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin, en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni, bu hazineden, mahrum etmek isteyecek, dahilî ve haricî, bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok nâmûsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın, bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha efim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi, vazifen; Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır! Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda, mevcuttur!

ÖNSÖZ

Türk Eğitim Tarihinin amacı, en eski tarihlerden günümüze kadar Türk milletinin meydana getirdiği, benimsediği eğitim ve öğretimle ilgili düşünceleri, kurumları, uygulamaları ortaya koymak, bunlar üzerinde öğrencilerimizi, aydınlarımızı, Devlet adamlarımızı düşündürmek, bugünkü eğitim sorunlarımızı en uygun biçimde çözebilmek için geçmişin derslerinden yararlanmaya çalışmaktır.

Gerçekten, Eğitim Tarihimizde düşünce, kurumsal gelişme ve uygulama alanında çok önemli bir tecrübe birikimi vardır. Bu birikimin olumlu, olumsuz, dikkate değer ya da zayıf yönleri bulunmaktadır. Otuzbeş yıllık araştırmalarımızın son ürünlerinden biri olan bu kitabımızda öğrenci ve okuyucularımıza, *geçmişimizi karalamayan, fakat gerektiğinde eleştiren bir gözle*, bu birikimi tanıtmaya çalışıyoruz. Amacımız öğrenci ve okuyucularımıza Eğitim Tarihimizi tanıtip sevdirmek, onlara bu alanda araştırma zevki vermek, onları *millî eğitimimizi geliştirme yolunda şimdiden arayışlara yöneltmektir.*

Kitabımızın bir çok özellikleri yanında *dil ve anlatımının çok açık, sade ve akıcı olduğunu* öğrenci ve okuyucularımız hemen gözleyeceklerdir. Gerçekten, Türkçeyi en iyi biçimde kullanmaya hepimizin özen göstermesi gerekir.

Anadolu Öğretmen Liselerinde *Türk Eğitim Tarihi* dersinin yer alması çok yerindedir. Ancak bu dersin tüm Eğitim Fakültelerinde daha da ayrıntılı olarak okutulması gerekmektedir.

Kitabımızın, *Türk Eğitim Tarihi* dersi yanında, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Türk Tarihi ve Kültürü, Türk Eğitim Sistemi, Eğitime Giriş, Eğitim Yönetimi, Türk Eğitim Düşünürleri, Halk Eğitimi...* gibi dersler ve konularda da yararlı olacağına inanıyoruz.

Ankara, Mayıs 2000

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ

Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Öğretim Üyesi

1. The first part of the report deals with the general situation of the country. It is a very interesting and informative study of the country's development. The author has done a great deal of research and has gathered a wealth of material. The report is well written and is a valuable contribution to the study of the country's development.

2. The second part of the report deals with the economic situation of the country. It is a very interesting and informative study of the country's economic development. The author has done a great deal of research and has gathered a wealth of material. The report is well written and is a valuable contribution to the study of the country's economic development.

3. The third part of the report deals with the social situation of the country. It is a very interesting and informative study of the country's social development. The author has done a great deal of research and has gathered a wealth of material. The report is well written and is a valuable contribution to the study of the country's social development.

4. The fourth part of the report deals with the political situation of the country. It is a very interesting and informative study of the country's political development. The author has done a great deal of research and has gathered a wealth of material. The report is well written and is a valuable contribution to the study of the country's political development.

5. The fifth part of the report deals with the cultural situation of the country. It is a very interesting and informative study of the country's cultural development. The author has done a great deal of research and has gathered a wealth of material. The report is well written and is a valuable contribution to the study of the country's cultural development.

6. The sixth part of the report deals with the environmental situation of the country. It is a very interesting and informative study of the country's environmental development. The author has done a great deal of research and has gathered a wealth of material. The report is well written and is a valuable contribution to the study of the country's environmental development.

7. The seventh part of the report deals with the international situation of the country. It is a very interesting and informative study of the country's international development. The author has done a great deal of research and has gathered a wealth of material. The report is well written and is a valuable contribution to the study of the country's international development.

8. The eighth part of the report deals with the future of the country. It is a very interesting and informative study of the country's future development. The author has done a great deal of research and has gathered a wealth of material. The report is well written and is a valuable contribution to the study of the country's future development.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
İSTİKLÂL MARŞI	III
ATATÜRK.....	IV
ATATÜRK'ÜN GENÇLİĞE HİTABESİ.....	V
ÖNSÖZ	VII

ÜNİTE I TÜRK EĞİTİM TARİHİNE GİRİŞ ve ESKİ TÜRK DEVLETLERİNDE EĞİTİM

A. Türk Eğitim Tarihinin Kapsamı.....	1
B. Türk Eğitim Tarihi Dersinin Amacı ve Önemi.....	2
C. Türk Eğitim Tarihinin İlişkili Olduğu Bilimler.....	3
D. İlk Türk Devletlerinde Eğitim	4
1. Hunlarda Eğitim.....	5
2. Göktürklerde Eğitim.....	6
3. Uygurlarda Eğitim.....	7
E. İlk Türk Devletlerindeki Eğitimin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi.....	8
<i>Değerlendirme Soruları</i>	9

ÜNİTE II İSLÂMİYETİN KABULÜNDEN SONRA TÜRKLERDE EĞİTİM

A. Karahanlılarda Eğitim.....	11
1. Medreseler	11
2. Eğitime Katkıda Bulunan Düşünürler.....	12
B. Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularında Eğitim	18
1. Medreseler	19
2. Atabeglik.....	22
3. Ahilik.....	22
4. Eğitime Katkıda Bulunan Düşünürler.....	23
<i>Değerlendirme Soruları</i>	26
<i>Okuma Parçası</i>	26

ÜNİTE III

OSMANLI DEVLETİNDE EĞİTİM

A. Kuruluştan Tanzimata Kadar (1299-1839).....	30
1. Eğitimin Temel Özellikleri.....	30
2. Dönemin Eğitim Kurumları	31
a) Sıbyan Mektepleri	31
b) Medreseler	34
c) Enderun Mektebi	38
d) Askerî Eğitim Kurumları	40
e) İlk Batılı Eğitim Kurumları	40
f) Azınlık ve Yabancı Okullar	41
3. Matbaanın Alınışı ve Etkileri	42
4. Eğitime Katkıda Bulunan Düşünürler	43
B. Tanzimat ve II. Abdülhamit Dönemlerinde Eğitim (1839-1908).....	45
1. Eğitimde Değişme ve Gelişmeler ve Eğitimin Temel Özellikleri.....	46
2. Yeni Açılan Eğitim Kurumları	47
a) Askerî Okullar.....	47
b) Sivil Okullar	47
c) Meslekî Okullar	48
d) Öğretmen Okulları	48
e) Azınlık ve Yabancı Okullar	49
f) Darülfünûn.....	50
3. Eğitime Katkıda Bulunan Düşünürler	50
C. II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimin (1908-1918)	51
1. Eğitimde Değişme ve Gelişmeler ve Eğitimin Temel Özellikleri ...	51
2. Eğitim Kurumlarında Gelişmeler	52
a) Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim	52
b) Orta Öğretim, Meslekî ve Teknik Öğretim.....	53
c) Yüksek Öğretim.....	53
d) Özel Öğretim, Azınlık ve Yabancı Okullar.....	54
e) Medreselerin Islahı	54
3. Eğitim Tartışmaları	55
Değerlendirme Soruları.....	58
Okuma Parçaları	59

ÜNİTE IV

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE EĞİTİM

A. Millî Mücadele Döneminde Eğitimin Temel Özellikleri.....	62
B. Millî Mücadele Döneminde Eğitimde Değişme ve Gelişmeler.....	63
1. Okul ve Öğretmenlerin Durumu	64
2. İlk TBMM'nde Eğitim Tartışmaları.....	66
3. Maarif Kongresi	67
4. Halk Eğitimi Çalışmaları.....	68
5. Azınlık ve Yabancı Okullar.....	69
Değerlendirme Soruları.....	71
Okuma Parçası	72

ÜNİTE V

CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM

A. Cumhuriyet Döneminde Eğitimin Temel Özellikleri, İlkeleri, Hedefleri.....	74
B. Atatürk ve Millî Eğitim	75
C. Eğitim Alanında İnkılâplar	80
1. Tevhid-i Tedrisat ve Medreselerin Kapatılması	80
2. Yeni Türk Harflerinin Kabulü	82
D. Eğitim Alanında Gelişmeler.....	83
1. Okul Öncesi Eğitim.....	83
2. İlköğretim.....	84
3. Orta Öğretim	86
4. Meslekî ve Teknik Öğretim	87
5. Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi	87
6. Din Öğretim	91
7. Çıraklık ve Yaygın Eğitim.....	92
8. Yüksek Öğretim.....	94
9. Özel Öğretim	95
10. Özel Öğretim	96
E. Heyet-i İlmîyeler, Millî Eğitim Şûraları	96
F. Öğretim Programları, Ders Kitapları ve Eğitim Araçları	97

G. Millî Eğitim Temel Kanunu	98
H. Millî Eğitim Bakanlığı Teşkilâtı	99
I. Eğitime Katkısı Olanlar	102
<i>Değerlendirme Soruları</i>	103
<i>Okuma Parçaları</i>	104
Zaman Çizgisi	110
Türk Eğitim Tarihi Terimleri Sözlüğü	112
Kaynakça	114
Kişi Adları Dizini	121

ÜNİTE I

TÜRK EĞİTİM TARİHİNE GİRİŞ ve ESKİ TÜRK DEVLETLERİNDE EĞİTİM

Hazırlık Çalışmaları

1. Hun, Göktürk, Uygur Devletlerinin genel tarihlerini temel noktalarıyla inceleyiniz.
2. Bu Devletlerin Tarih Atlaslarında konumlarını inceleyiniz.

A. Türk Eğitim Tarihinin Kapsamı

Türk Eğitim Tarihinin kapsamı nedir? Bu konuyu ikiye ayırarak açıklamak gerekir.

1. Zaman bakımından

Türk Eğitim Tarihi, tarihi bilinen ilk Türk toplumları ile başlar ve günümüze kadar gelir.

Türkler için şöyle denmiştir: "Oğuz toplumunun göçüp yürümediği yol, evini tutup oturmadığı yurt var mı?"

Gerçekten Türkler yeryüzünde çok geniş bir yayılma göstermiş, yerleştikleri yerlerde çeşitli ve güçlü Devletler kurmuşlardır. Bu Devletler arasında birbirini izleyerek kesintisiz bir çizgi oluşturan en önemlileri şunlardır: Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı, Selçuklu, Osmanlı Devletleri ve Atatürk'ün kurduğu ebediyen yaşayacak olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti.

İşte, Türk Eğitim Tarihi, zaman bakımından tüm bu Devletlerdeki eğitimi kapsar.

2. Konu bakımından

Türk Eğitim Tarihi hangi konuları kapsar?

Bir milletin eğitim tarihi, eğitim ve öğretiminin tarihidir. Türk Eğitim Tarihi de Türk milletin eğitim ve öğretiminin tarihidir. Şu halde *eğitim* ve *öğretim* ne demektir?

Eğitim (Osm. terbiye/İng. education), kişinin zihnî, bedenî, duygusal, toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının istenilen doğrultuda geliştirilmesi, ya da ona bir takım amaçlara dönük yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki tüm çalışmalardır. Eğitim hayat boyu sürer, plânlı ya da plânsız olabilir. Eğitim, geniş anlamda öğretimi de içine alır.

Böylece, eğitim boyutu açısından bakılırsa, Türk Eğitim Tarihi başlıca şu konuları kapsar: Halk ve yetişkinler eğitimi, atasözleri, destanlar, önemli düşünürler ve yazarların görüşleri, düşünceleri. Daha somut örnek verirsek, "ağaç yaşken eğilir" atasözümüz ve Yunus Emre, Nasrettin Hoca gibi düşünürlerimizin fikirleri Eğitim Tarihimizin konusuna girer.

Öğretim (Osm. tedris, tâlim/İng. enseignement, instruction), teşkilâtlı, düzenli bir öğretim kurumunda, öğretmenler tarafından öğrencilere, araç gereç kullanılarak bilgi öğretilmesi çalışmalarının tümüdür. Buna *örgün eğitim* de denir.

Böylece, öğretim boyutu açısından bakılırsa, Türk Eğitim Tarihi başlıca şu konuları kapsar: Devletlerin eğitim felsefeleri ve yetiştirmek istedikleri insan tipi, ders programları, okullarda yapılan öğretim, vs.

Türk Eğitim Tarihi bazı siyasî, hukukî vs. olaylara da yer vermek zordur. Şu halde, Türk Eğitim Tarihinin kapsadığı konular çok geniştir.

B. Türk Eğitim Tarihi Dersinin Amacı ve Önemi

Türk Eğitim Tarihi dersinin amacı, en eski tarihlerden günümüze kadar Türk milletin ürettiği, benimsediği eğitim ve öğretimle ilgili düşünceleri, kurumları, uygulamaları ortaya koymak, bunlar üzerinde insanla-

rimızı düşündürmek, bugünkü eğitim sorunlarımızı en iyi biçimde çözebilmek için geçmişten bir takım dersler çıkarılıp çıkarılamayacağını araştırmaktır. Kuşkusuz geçmiş tecrübelerden ders çıkarılıp onlardan günümüzde yararlanılması kolay değildir. Bu, uzun ve ciddi araştırmaları gerektirir.

Türk Eğitim Tarihi dersinin bir amacı da, milletimizin geçirdiği eğitim tecrübesini sistemli bir şekilde öğretmektir. Bu da, genel olarak eğitimle ilgili tüm bilgilerin, düşüncelerin bir sisteme oturtulması ve kavranmasıyla mümkün olabilir.

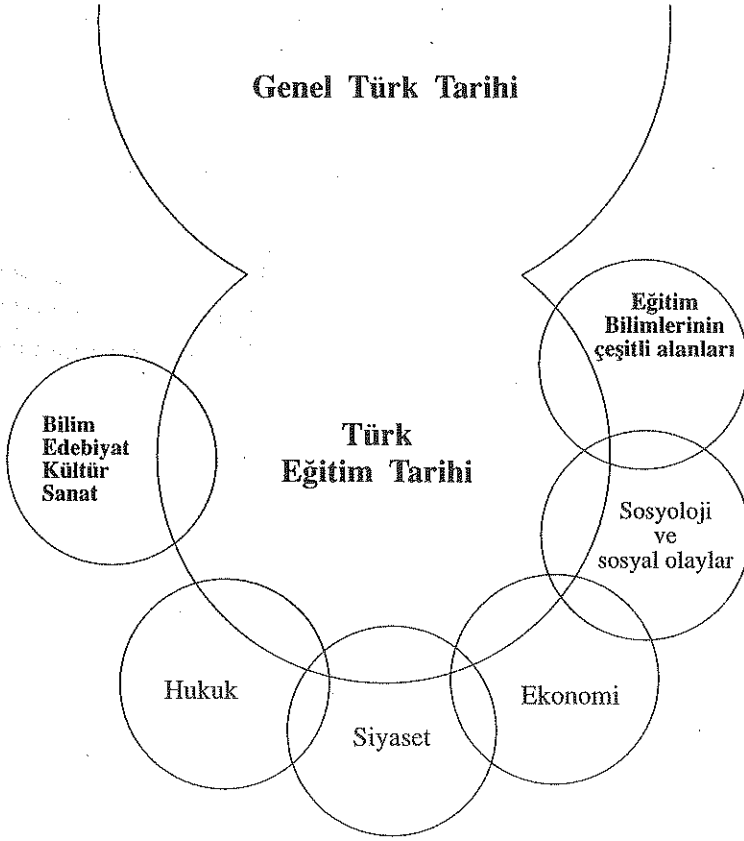
Şu halde, eğitimimizi zaman ve konu bütünlüğü içinde ele alan, eğitimimizin köklerini ve gelişmesini öğrenip algılamamıza yardımcı olan Türk Eğitim Tarihi çok önemli bir Tarih bilimidir.

C. Türk Eğitim Tarihinin İlişkili Olduğu Bilimler

Türk Eğitim Tarihi, Genel Türk Tarihinin içinde yer alan, eğitimle ilgili bir Tarih bilimidir.

Ancak, Türk Eğitim Tarihi başka bir çok bilimle ilişkilidir.

Örneğin, eğitimle ilgili olaylar uygulamalar bir Devlet ya da toplumda ortaya çıktığı için Hukuk, Siyaset, Ekonomi, Sosyoloji... gibi bilimlere ilişkin çeşitli uygulama ve gelişmelerin bilinmesi Türk Eğitim Tarihi için çok gereklidir. Örneğin, çeşitli dönemlerde Anayasalarımızda eğitimle ilgili ne gibi hükümler yer almıştır? Bu konu hem Hukuk hem Türk Eğitim Tarihinin konusuna girer. Yine genel olarak Bilim, Edebiyat, Sanat... gibi alanlarla Türk Eğitimi Tarihi çok yakından ilgilidir.

Türk Eğitim Tarihinin İlişkili Olduğu Bilimler ve Konular

D. İlk Türk Devletlerinde Eğitim

Türklerin İslâmiyeti kabullerinden önce kurdukları en önemli Türk Devletleri Hun, Göktürk, Uygur Devletleridir. Bu Devletlerin toplumları için bazan “eski Türkler” de denilmektedir. Bunların eğitim görüş ve uygulamaları birçok benzerlikler gösterirse de, herbirinin ayrı özellikleri de vardır.

İlk Türk Devletlerindeki eğitimin başlıca ortak özellikleri:

- Türk toplumlarının eğitim anlayış ve uygulamaları, *yaşama biçimlerinin* etkisiyle şekillenmiştir.
- Eğitimde *toplumun töresi* önemli bir rol oynamaktadır.

- Bu dönemlerdeki Türklerin eriştikleri uygarlık ve kültür düzeyi, onlarda *örgün eğitim kurumlarının* (okullar) bulunduğu kesin bir delil ise de bu konuda henüz bilgimiz yoktur.

- Eski Türklerde *alp insan* tipine önem verilir. Bu, dışa dönük, göçebe, akıncı, mert, üstün bir insan tipidir.

- Eski Türklerde köklü bir *bilim sevgisi* vardır.

- Eski Türklerde *meslekî eğitim* çok önemlidir.

- Eski Türklerde büyük bir *çocuk sevgisi* vardır.

1. Hunlarda Eğitim

M.Ö. 1000 yıllarından başlayarak önce Asya'da, M.S. 500 yıllarına kadar da Avrupa'da geniş alanlarda güçlü Devletler kuran Hunların Asya'da en ünlü hükümdarları Teoman ve oğlu Mete ile, Avrupa'da Atilla'dır. Atilla M.S. 453'de ölmüştür.

Hunlar sürü besleyen *atlı göçebe* kabilelerden meydana gelmişti. Özellikle, yerleşik ve o zaman da komşularına göre nüfusu çok fazla olan Çinlilere karşı korunmalarını kolaylaştırdığı için Hunların yerleşmeyip göçebe bir hayatı benimsediği ileri sürülmektedir.

Ancak, bu göçebe toplumlar sürüleriyle beraber çobanlar gibi yaşamıyorlardı. Onların sürülerini bu iş için görevlendirdikleri çobanlar güdüyor ve koruyorlardı. Kendileri ise, yaşamak için en uygun bir yeri seçip obalarını oraya kuruyorlardı. Eski Türkler bu yerleşilen yere *il*, Osmanlılar ise *yurtluk* derlerdi. Bu nedenle, eski atlı göçebe Türklerde bir il ve yurt sevgisi vardı. Askerlik ruhu ve teşkilâtı ise toplumsal hayata sinmişti.

Yukarıda belirtilen toplumsal hayat biçimi ve özellikler Hunların eğitimine damgasını vurmuştur. Bu eğitim, çocukları ve gençleri *bağımsız* yaşamaya çok düşkün, güçlü, savaşçı insanlar olarak yetiştiriyordu. Toplumun töresi ve düzenine saygılı, onu iç ve dış düşmanlarına karşı korumak, sürülerin ürünlerini vs. en iyi şekilde işleyip değerlendirmeyi bilmek... İşte Hunlardaki eğitimin temel amaçları bunlardı.

2. Göktürklerde Eğitim

Göktürkler M.S. 552'den 745'e kadar Altay Dağları ve Ötüken bölgesi merkezleri olarak çok büyük Devletler kurmuşlardır.

Göktürklerde eğitim Hunlardakine kuşkusuz çok benzemektedir. Çünkü onların yaşam biçimi de Hunlardan pek farklı değildi. Ancak Göktürklerin 38 harfli gelişmiş bir alfabe ile işlenmiş bir dile sahip olmaları, yazılı eserler bırakmış olmaları, onların örgün, plânlı bir eğitim yaptıklarına kesin bir delil olarak görülüyorsa da bu konuda henüz somut bilgiler bulunmuyor. Gerçekten, ileri düzeyde anlatım gücü olan işlenmiş bir dil ve yazı, bu konuda bir eğitim ve öğretim yapılmış olmadan ortaya çıkabilir miydi? Bu nedenle Göktürklerde sözlü bilgiler yazı ile de artmış ve genişlemiştir.

Günümüz Avrupa uluslarının hemen hiç birinin millî dil ve yazısı bulunmadığı bir dönemde, Göktürkler işlenmiş bir dil ve yazı ile taş anıtlar üzerine yazı yazarak bize çok değerli belgeler bırakmışlardır.¹ *Orhun Anıtları* denen bu eserler M.S. 732'de dikilen Kültegin, 735'te dikilen Bilge Kağan ve yine o yıllarda dikilen Vezir Bilge Tonyukuk anıtlarıdır. Bu Anıtlarda 6000 kadar kelime vardır. Aslında Göktürk hükümdarlarının M.S. 6. yüzyılda Çin hükümdarlarına Türkçe mektuplar yazdıkları biliniyor. Ancak, bunların asılları değil Çince çevirileri günümüze ulaşabilmiştir. Yenisey mezar taşları üzerindeki yazılar daha da eskiye gider. Son yıllarda bulunan bazı yazılı belgeler ise Milattan önceye tarihlenmektedir. Şu halde, Türk dilinin ilk yazılı belgeleri Orhun Anıtlarından önce meydana getirilmiş ve bu yazı ile dil uzun yıllar işlenmiştir. Fakat, kesin olarak tarihlendikleri, binlerce kelimeden oluşan uzun metinler teşkil ettiği ve konuları çok önemli olduğu için, Türkçenin tarihi bilinen en eski yazılı belgeleri, şimdilik Orhun Anıtları kabul edilmektedir.

Orhun Anıtlarında Türk milletine Devletin kalıcı ve toplumun mutlu olabilmesi için gerekli bilgiler verilmektedir. Buna Türk milletinin *siyasî eğitimi* denebilir. Bu şekilde, milletin, Devleti yıkmak için faaliyet gösteren yabancı propagandalara kapılmayıp uyanık olması ve özgür ve bağımsız

¹ İngilizce ve Almanca'nın en eski yazı belgeleri M.S. 750'lerden sonraya tarihlenen küçük parçalardır. Fransızca'nın en eski yazılı belgesi M.S. 842 tarihli küçük siyasî bir antlaşmadır.

yaşamının değerini bilmesi, geleceği düşünerek her alanda savurganlıktan kaçınıp tedbirli olması, anayurdunu bırakıp çeşitli uzak diyarlara dağılıp gücünü azaltmaması vs. gerektiği anlatılıyor.

Görüldüğü gibi Orhun Anıtları, hem Türkçenin bilinen en eski yazılı belgeleridir, hem de Eğitim Tarihimizle ilgili, milletin siyasi eğitimine ilişkin en eski yazılı belgelerdir.

3. Uygurlarda Eğitim

M.S. 745-840 tarihleri arasında bağımsız bir Devlet kuran Uygurların hayat biçimleri Göktürklerden başlıca iki biçimde farklıdır: 1. Kentlerde yerleşik hayat önem kazanmıştır, 2. Uygurlar başka kültürlerle geniş ölçüde açılmışlar, eski inanışlarını bırakıp *Maniheizm* dinini benimsemişlerdir. Et ve süt yenilmesine izin vermeyen bu dinin, zamanla Uygurların savaşçılık özelliklerini kaybettiği ileri sürülmüştür.

Uygurların eğitim özellikleri arasında bilginin genişlemesi, kâtiplik, bürokratik, danışmanlık gibi görevlere verilen önem ve başka kültürlerden etkilenme özellikle dikkati çeker.

• Bilginin genişlemesi

Uygurların 14 harfli Soğd alfabesine bazı eklerle kullandıkları ayrı bir alfabeleri vardı. Bu yazı ile kütüphaneler dolduran edebiyat, sanat, din, hukuk konularında kitaplar yazdılar. Hatta Uygurların, Çinlilerden önce basım (matbaa) tekniğini bulmuş oldukları bile bazı Batılı tarihçilerce ileri sürülmüştür. Fakat Uygurlar asıl kalıp baskı yolu ile kitapları çoğaltmışlardır. Okur yazarlık çok artmış, toplumun bilgi düzeyi yükselmiştir. Yerleşik hayat nedeniyle, plânlı ve örgün bir eğitimin de var olması gerekir. Ticarete de önem vermeleri onların bazı kayıtlar tutmasını gerekli kılmış, bilgi, görgü ve bakış açılarını genişletmiştir. Bilginin önemine ilişkin geleneksel değerler gelişerek sürüp gitmiştir. Uygurların son zamanlarına ait bir şiirde bilginin değeri şöyle anlatılır:

Bilgi bilin ey beyim

Bilgi sana eş olur

Bilgi bilen insana

Bir gün Devlet yar olur

Bilgili insan beline

Taş kuşansa kaş olur

Bilgisizin yanına

Altın konsa taş olur.

• *Kâtiplik, bürokratiklik, danışmanlık*

Uygurlar, bilgi ve kültür düzeyleri yükseldiği için, yüzyıllarca çeşitli Türk ve yabancı (Çin vs.) Devletlerin saraylarında kâtiplik, bürokratiklik, danışmanlık, tercümanlık, öğretmenlik, kültür elçiliği yapmışlardır.

• *Başka kültürlerden etkilenme*

Bir milletin eğitim görüş ve uygulamaları, her zaman, dışarıdan etkilenebilir. Tarih boyunca benimsedikleri çeşitli dinî inanışlar, yazılar, içinde yaşadıkları çok geniş fizikî, siyasî, kültürel çevre, Türklerin eğitimine de dışarıdan bazı öğelerin girmesine yol açmıştır. Bu etkiler, özellikle Uygurlarda daha belirgindir. Bu şekilde Konfüçyüs (M.Ö. 571-478)'ün eski Türklerin eğitiminde kısmî bir etkisinden söz edilebilir.

Bu etkiler başlıca şu yollarla girmiştir:

- Birçok Türk hükümdarları Çin prensesleriyle evlendiklerinden, ülkelerinde iyi bir eğitim görmüş olan bu hatunlar, anneleri oldukları Türk şehzadelerine Konfüçyüs'ün fikirlerini vs. öğretmişlerdir.
- Siyasî ilişkiler, savaşlar vs.
- Ticarî ilişkiler, gezginlerin anıları vs.

E. İlk Türk Devletlerindeki Eğitimin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi

İlk Türk Devletlerindeki eğitim genel olarak Türk Eğitim Tarihinde önemli bir yer tutar:

- İlk Türk Devletlerindeki eğitim, bu toplumların yaşama biçimlerinin etkisiyle şekillenmiştir. Bu, daha sonraki Türk Devlet ve toplumları için de doğrudur.
- Türkçenin en eski yazılı belgeleri kabul edilen Orhun Anıtları, aynı zamanda, Eğitim Tarihimiz ile de çok yakından ilgili bilgileri kapsamaktadır.
- En eski Türk toplumlarında büyük bir bilim sevgisi görülür. Bilim sevgisi, daha sonraki Türk toplumlarında da sürüp gitmiştir.
- En eski Türk toplumlarında büyük bir çocuk sevgisi vardır. Çocuk sevgisi daha sonraki Türk toplumlarında da sürüp gitmiştir.

Değerlendirme Soruları

1. Türk Eğitim Tarihinin kapsamı nedir?
2. Türk Eğitim Tarihine ve kapsamına ilişkin temel kavramlar nelerdir?
3. Türk Eğitim Tarihinin amacı ve önemi nedir?
4. Türk Eğitim Tarihinin ilişkili olduğu bilimler nelerdir?
5. İlk Türk Devletlerinde eğitim anlayış ve uygulamaları ve bunların temel özellikleri nelerdir?
6. Orhun Anıtlarının Türk Eğitim Tarihindeki yeri ve önemi nedir?
7. İlk Türk Devletlerindeki eğitim başka kültürlerden nasıl etkilenmiştir?

İSLÂMİYETİN KABULÜNDEN SONRA TÜRKLERDE EĞİTİM

Hazırlık Çalışmaları

1. Karahanlı, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları Devletleri-
nin genel tarihlerini temel noktalarıyla inceleyiniz.
2. Bu Devletlerin Tarih Atlaslarında konumlarını inceleyiniz.
3. Bu Devletlerden kalan sanat ve mimarî değeri yüksek eserleri
araştırınız. Yakın çevrenizde olanları inceleyiniz.

M.S. 751'de Arap ordularının Çinlilere karşı kazandığı Talas galibiyeti, Türklerle Arapların temaslarını çoğalttı. Türkler, ülkelerini ele geçirmek isteyen Araplara direndiler ve aralarında çetin savaşlar oldu. Ancak Türkler gittikçe İslâmiyeti daha iyi tanımaya başladılar. 10. yüzyılın ilk yarısında Karahanlılar ve daha sonra Büyük Selçuklu Devletini kuracak olan Oğuzlar, kitleler halinde İslâmiyeti benimsemeye başladılar. Türklerin daha önce ulaştıkları tek Tanrı düşüncesi, kurban törenleri, bilim sevgisi gibi gelenekleri, İslâmın anlayış ve uygulamaları ile benzerlikler gösterdiği için, onların bu yeni dini benimsemeleri zor olmadı. Karahanlıların Müslüman oluşundan pek az bir süre önce, İtil (Volga) Bulgar Devletindeki Türklerin İslâmiyete geçtikleri de ileri sürülmüştür.

Türklerin İslâmiyeti kabulleri, onların eğitimine yeni özellikler kazandırmış ve Eğitim Tarihi bakımından bunun birtakım önemli ve sürekli sonuçları olmuştur:

- Türk toplumlarında ilk kez, *medrese* denen, plânlı, düzenli, güçlü bir örgün eğitim-öğretim kurumu olan bir okul ortaya çıkmış ve kısa sürede her tarafa yayılmıştır. Medreseler, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluncaya kadar yaşamıştır.

- Türk düşünür ve eğitimcileri, öteki İslâm toplumlarının düşünür ve eğitimcilerinden *etkilendiği* gibi, onları da *etkileyen* görüşler ileri sürmüşlerdir.

- Türk toplumlarının dünyaya bakışı, toplumun değer verdiği insan tipi, İslâmiyetin etkisi ile yeni şekiller almaya başlamış, başka deyişle, *eski değerleri değişme yoluna girmiştir*. Medreseler ile düşünürler, mutasavvıflar, din adamları, bu değişmeyi sağlayıcı bir örgün ve yaygın eğitim görevi üstlenmişlerdir. Bu yaygın eğitim yüzyıllarca sürüp gitmiştir.

- Türk toplumlarının yeni dinle ve yeni değerlerle teması *gazi* ve *vellî insan* tiplerini ortaya çıkarmıştır. Eski savaşçı, *alp insan* tipinin özellikleri bu yeni tiplerin özellikleri ile kaynaşmıştır.

- Türkler, İslâmiyette bilimin yüce tutulduğunu görmüşler, bu da, onların köklü *bilim sevgilerini* geliştirip sürdürmelerini kolaylaştırmıştır.

- Türkler, İslamiyete geçerken Arap yazısını da almışlardır. Bu, kullanım süresinin uzunluğu ve yayılma alanının genişliği bakımından, onların başta gelen yazısı olmuştur.

- Türklerin İslâmiyeti kabulleri ve Batı Asya'ya doğru ilerlemeleri Türkçeye birçok Arapça ve Farsça kelimenin girmesine yol açmıştır.

A. Karahanlılarda Eğitim

M.S. 840'tan 1212'ye kadar güçlü bir Devlet kuran Karahanlılarda eğitimi iki başlık altında incelemek gerekir:

1. Medreseler

Medreseler, İslâm Dünyasında, öğretimin giderek önem kazanıp yapılageldiği mescitlerden taşması gibi bir gelişmenin sonunda oluşmuşlardır.

Medreselerin Orta Asya İslâm kentlerinde ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Karahanlılar onları Semerkant, Buhara, Taşkent, Balasagun, Yarkent, Kaşgar gibi önemli Türk kentlerine yaydılar.

Karahanlı hükümdarlarının medreseleri yaymalarının başlıca nedenleri:

- Bu hükümdarların bilim sevgileri.
- Türklere İslâmî bir eğitim vermek için medreselerden yararlanma düşüncesi.
- Sünnî inançlarını koruma isteği.

Batı Karahanlı Devletinin ünlü hükümdarı Buğra Kara Han Ebû İshak İbrahim'in 1065 yılında Semerkant'ta vakıf yoluyla kurdurduğu bir medrese çok önemlidir. Bu kurum, öğrencilerin okuyup İslâm bilimlerini öğrendiği, bilgilerin toplandıkları bir yer olmak üzere düzenlenmişti. Öğrenciler medresede parasız barınıyorlar, yemeklerini yiyorlardı. Ayrıca kendilerine bir harçlık (karşılıksız burs) veriliyordu.

2. Eğitime Katkıda Bulunan Düşünürler

Karahanlılar döneminde yaşayan, görüşleri ve uygulamaları ile eğitime, bilime katkıda bulunan bir çok Türk vardır. Bunların en ünlüleri üzerinde kısaca durmak gerekir:

Farabi (870-950)

Felsefe ve çeşitli bilimlerdeki bilgisinin derinliği nedeniyle, Farabi'ye "Aristo'dan sonra ikinci öğretmen" denmiştir.

Türk Eğitim Tarihinde ilk kez doğrudan "eğitim bilimi"ne ilişkin görüşler ileri sürdüğü bilinen düşünür Farabi'dir.

Farabi'ye göre *eğitimin amacı*, "mutluluğu bulmak ve bireyi topluma yararlı hale getirmektir."

Üç tür eğitimci vardır: Aile reisi, aile fertlerinin, *öğretmen* çocuk ve gençlerin, *Devlet başkanı* milletin eğitimidir. Devlet başkanı öğrenme ve öğretmeyi sevmeli ve halkını yetiştirmelidir.

Farabi, öğretimde *kolaydan zora* gidilmesini istemiş, böylece çok değerli bir öğretim yöntemi ilkesi ortaya koymuştur.

Ona göre birşey öğrenilmeden ötekine geçilmemeli, öğretmen, öğrencinin öğrenme isteğini sürdürmeye çalışmalıdır. Disiplin ne sert ne yumuşak olmalı, ılımlı bir yol izlenmelidir.

Farabi, bilimsel meseleleri araştırmanın çeşitli yöntemleri olduğunu söylemekle *bilimsel araştırma yöntemi* alanında da değerli bir görüş ortaya koyar. Ona göre, "bilinmeyen konular açıklığa kavuşturulmak istenince *mesele* (problem) haline gelir. Araştırmalarla bu mesele çözümlünce de *bilgi*'ye dönüşür.

Her meselede aranan kesin gerçeği elde etmektir. Ancak, çok defa kesinliği elde edemeyiz. Tek yöntem bizi farklı görüşlere götüremez."

Farabi (1950'de çıkarılan pul. Çiz. Ord. Prof. Dr. Süheyl ÜNVER)

İbni Sina (980-1037)

Tıp, felsefe ve çeşitli bilimlerdeki bilgisinin derinliği nedeniyle İbni Sina'ya "Aristo ve Farabi'den sonra üçüncü öğretmen" denmiştir.

İbni Sina'nın Türk ve Dünya Eğitim Tarihinde çok önemli bir yer tutması aşağıdaki nedenlerden ileri gelir:

- Tıp bilimine katkıları ve tıp öğretimini düzenlemesi

İbni Sina, *Kanun* ve *Şifa* adındaki eserleriyle Tıp bilimini o dönem için doruk noktasına çıkarmış, bu kitaplar Avrupa'daki üniversitelerde beşyüz yıldan fazla okutulmuştur.

- Ahlâk ve fazilet eğitime ilişkin görüşler ileri sürmesi.

İbni Sina (Çiz. Prof. Dr. İtler UZEL)

- Hükümdarlara ülkelerini âdilce ve iyi yönetebilmeleri, halklarını mutlu edebilmeleri için öğütlerde bulunması.

- Bilime ve bilimsel yöntemlere önem vermesi.

- Beden eğitimini her yaştaki insanlara salık vermesi.

- Küçük çocukların bakımı, sağlığı, eğitim ve öğretimi ile ilgili görüşler ileri sürmesi.

İbni Sina'nın bu konuda görüşleri çok önemlidir ve özetle şöyledir:

Küçük çocukları her gün yıkamalı, fakat üşümekten korumalıdır. Çocuğu mümkün olduğu kadar annesi sütüyle beslemelidir.

Çocuğun ilk eğitimi *ahlâk eğitimidir*. Bu, çocuğu kötü arkadaşlardan uzaklaştırıp iyi arkadaşlarla oynamasını sağlamakla ve onu iyi davranışlara teşvik ile olur. Çocuğa fazla baskı yapmamalı, hata ve kusurlarını uygun biçimde düzeltmeli, gerekirse azarlamalıdır; dayak en son çaredir.

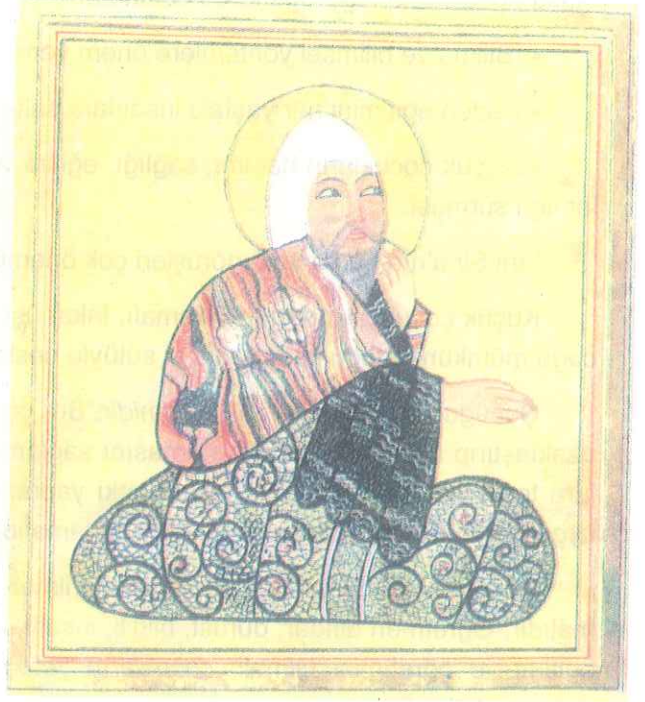
Çocuk 6 yaşına gelince okula gönderilmeli, 14 yaşına kadar okutulmalıdır. Öğretmen dindar, dürüst, bilgili, inşafli, temiz, kibar olmalı, çocuk eğitimi ve öğretimini bilmeli, *çocukların yeteneklerini tanımalı, onlarla ilgilenmelidir*. Öğretmen çocuğa karşı ne onun küstahlık yapabileceği kadar yumuşak, ne de korkup soru soramayacağı kadar sert davranmalıdır. Çocuk, iyi aile çocuklarıyla tanıştırılmalıdır.

İbni Sina, zengin ve eşraf çocuklarının ayrı özel ders alarak yetişmelerini uygun bulmaz. Çünkü çocuk tek başına öğretmenle karşı karşıya kalınca sıkılır, bu da onun öğrenmesini olumsuz etkiler. Çocuklar bir sınıf ve okul ortamında birbirlerinin iyi ve kötü yanlarını görür ve kendileri de daha iyi olmaya çalışırlar. Ayrıca, aralarındaki doğal rekabet nedeniyle daha şevkle çalışır ve öğrenirler. Çocuklar, birlikte olunca birbirlerine ve haklarına karşılıklı saygı gösterme alışkanlığını da kazanırlar.

Görüldüğü gibi İbni Sina, *iyi bir öğretmenin başında bulunduğu, teklifsiz, rahat ve ılımlı bir disiplinin uygulandığı sınıf ve okul ortamında* çocukların mutlu olacağını, başarılı öğrenim göreceklerini söylemektedir. Bu günümüzün çağdaş eğitim ilkeleri ile de tutarlı çok değerli bir görüştür. İbni Sina bu tür görüşleri ile 19. yüzyıldan itibaren Batılı eğitimcileri de etkilemiştir.

Birûnî (973-1052)

Tabiiyat, Felsefe vs. alanlarında çok sayıda eser vermiş, bilimde gözleme, deneye dayanılması gerektiğini söyleyerek geçerli yöntem ilkeleri ortaya atmış, araştırma ve öğrenmede taklit ve ezberciliğe, fikir bağınazlığına karşı çıkmıştır. Ona göre bilgi sahibi olmak ve bilimle uğraşmak insana gerçek mutluluğu sağlar.

Birûnî (Çiz. Prof. Dr. İlder UZEL)

Yusuf Has Hacip (1018-1069)

Kutadgu Bilig (1069) adlı kitabıyla Türk kültür ve eğitimine katkıda bulunmuştur. "Mutluluk veren bilgi" anlamına gelen *Kutadgu Bilig* Türkçe Uygur yazısı ile ve şiir şeklinde yazılmıştır.

Yusuf Has Hacip'in Türk Eğitim Tarihinde yer tutması aşağıdaki nedenlerden ileri gelir:

- Hükümdarlara ülkelerini âdilce ve iyi yönetebilmeleri, halklarını mutlu edebilmeleri için öğütlerde bulunması.

Kutadgu Bilig'te, hükümdarların akıllı, bilgili, iyi huylu olmaları, iyi yasalar koyup kendilerinin de bunlara uymaları, Devlet işlerine bilgili ve

erdemli kişileri getirmeleri istenmektedir. Bu, günümüzün "Hukuk Devleti" anlayışına uygundur.

- Ahlâk ve fazilet eğitimine ilişkin görüşler ileri sürmesi.
- Bilime ve araştırmaya çok değer vermesi.

Kutadgu Bilig'te insanların ve toplumların mutluluğu için iyi ahlâkî davranışlar ve erdemlilik yanında bilgili olmanın da şart olduğu her yerde önemle belirtilmiştir. Çok ilginç bir mısra şöyledir:

Bilgi ile göğe yol bulunur.

Bu mısradaki o zaman için düşünülebilen mecazî anlam günümüzde gerçek anlama dönüşmüş, insanlar bilgi ile göğe, uzaya yolculuğa çıkmışlardır.

- Çocuk eğitimine ilişkin görüşler ileri sürmesi.

Kutadgu Bilig'te ana babaların çocuklarının eğitimine ilgi göstermeleri, onlara erdemlilik ve bilgi kazandırması istenir.

Kaşgarlı Mahmut (11. yüzyıl)

Divan-ı Lûgat-it Türk (1072-1074) adlı dev eseriyle, Türkçenin ilk sözlüğünü düzenleyen ve onu öğreten olarak Türk kültür ve eğitimine katkıda bulunmuştur. Bu eseri yazmasının asıl amacı, Araplara Türkçeyi öğretmektir.

Kaşgarlı Mahmut'un Türk Eğitim Tarihinde yer tutması aşağıdaki nedenlerden ileri gelir:

- Çocuk eğitimine ilişkin Türk toplumlarının görüş ve uygulamalarını yansıtması.

Böylece, annelerin bebeklerini beşikte sallayarak ve ninni söyleyerek uyuttuklarını, çocukların bazan uslu durmaları için "umacı geldi" denerek korkutulduğunu öğreniyoruz.

- Dönemin çocuk oyunlarını anlatması.
- Türk bilgi geleneği üzerinde durması.

Kaşgarlı Mahmut'a göre, Türkler bilime *bilig* derlerdi ve çok önem verirlerdi. O, bu konuda çok güzel Türkçe deyişlere yer verir. Örnekler:

Kut belgüsü bilig

(Gerçek, bir Devletin işareti bilgiye dayanmasıdır)

Danışıklı bilig güzelleşir, danışsız bilig yıprar

Divan-ı Lûgat-it Türk'te Türklerin kitaba *bitig* dedikleri belirtilir ve kitap yazılması, okunmasına ilişkin kırk kadar örnek deyiş, atasözü verilir. Bu bize, Türklerde yaygın bir okuma yazma, bilgi edinme geleneğinin varlığını göstermektedir.

• Türkçeyi öğretirken Türk kültürünü tanıtmaya çok önem vermesi.

Ahmet Yesevi (1103-1166)

Divan-ı Hikmet adlı eseriyle Türklerin İslâm dini ve tasavvufuna göre eğitilmesi için çalışmış bir düşünürdür. Etkileri Orta ve Batı Asya toplumlarında günümüze kadar sürmüştür.

B. Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularında Eğitim

1040'da kurulan Büyük Selçuklu Devleti birçok toplumu, çeşitli kültürleri içine alan çok büyük ve güçlü bir Devlet idi. 1071'de Alpaslan'ın Malazgirt zaferinden sonra, Anadolu kapıları da Selçuklulara açıldı ve burada da yöresel bazı Devletler kuruldu. En önemlileri şunlardır: *Danışmendliler, Saltıkoğulları, Mengüçükoğulları, Artukoğulları, Konya Selçukluları*. Bu sonuncu zamanla *Anadolu Selçuklu Devleti* adı altında ülkede siyasî birliği geniş ölçüde sağladı.

Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları, Türk, İslâm ve dünya tarihi içinde çok önemli bir yer tutar. Onların Hristiyan Batı ile çok geniş ilişkileri oldu. Batının giriştiği Haçlı Seferlerine Selçuklular başarı ile karşı koyarak İslâm Dünyasına ve Orta Doğudaki toplumlara büyük bir hizmette bulundular.

Tuğrul Bey, Alpaslan, Melikşah, Sancar ... gibi Selçuklu Sultanları çok bilimsever hükümdarlardı.

Selçuklularda eğitimi üç başlık altında incelemek uygun olur: 1. Medreseler 2. Atabeglik 3. Ahilik.

1. Medreseler

İlk Selçuklu medreseleri 1040 yıllarında Nişabur'da Tuğrul Bey tarafından kurulmuştur. Alpaslan ve veziri Nizamülmülk 1067'de Bağdat'ta *Nizamiye Medreseleri* adıyla önemli kurumlar yaptırmıştır.

Büyük Selçuklular döneminde ülkenin her tarafına yayılan medreselerden en önemlileri şu kentlerde idi: Bağdat, Musul, Basra, Nişabur, Belh, Herat, İsfahan, Merv, Amul, Rey, Tûs.

Selçuklu hükümdarlarının medreseleri yaygınlaştırmalarının nedenleri Karahanlılardaki gibidir. Ancak, bunlara, şu iki neden de eklenmiştir:

- Genişleyen Devletin yönetimi için memur yetiştirmek.
- Anadolu'da vs. yeni ele geçirilen yörelerin "manen" de fethini sağlamak için gerekli bilgi ve davranışlarla donanmış insanlar yetiştirmek.

Bağdat Nizamiye Medreseleri

• Dersleri

Bağdat Nizamiye Medreselerinde Din ve Hukuk, Arapça ve Edebiyat, Felsefe, Müspet Bilim dersleri okutulmuştur. Ancak, asıl Din, Hukuk ve Arapça öğretimi yapmışlardır.

Felsefe ile ilgili dersler çok geçmeden programdan çıkarılmıştır. Bunda, Nizamiye Medreselerinde 1091-1095 yılları arasında Rektörlük yapan Gazali'in etkili olduğu ileri sürülmüştür. Gazali, Felsefenin *şüpheli* yöntemine ve dinin bununla yorumlanmasına "inancı sarsar" diye karşı çıkmakta idi.

• Öğretim dili, yöntemi

Ortaçağda İslâm dünyasında öğretim, bilim dili esas olarak Arapça idi. Kitaplar bu dil ile yazılıyordu. Öğretim yöntemi daha çok ezbere dayanıyordu, fakat tartışmalar da olurdu.* Medreselerin belli bir öğretim süreleri yoktu, çünkü amaç belli kitapları okuyup ezberlemektir. Bu da

* Ortaçağda da, Avrupa Üniversitelerinde ve bilimsel çalışmalarda, bilim adamları ve öğrenciler kendi ulusal dillerini değil, ortak bir dil kabul edilen Lâtinceyi kullanıyorlardı. Öğretim yöntemi de belli kitapları okuyup ezberlemeye dayanıyordu. Batıdaki bu öğretim yöntemine *skolastik yöntem* denir.

öğrencilerin çabasına ve müderrisin bu çabayı yeterli bulmasına bağlı idi. Fakat, yüksek öğretim programlarının en az beş yıl sürdüğü tahmin ediliyor.

• Müderrisleri

Medrese hocalarına *müderris* denirdi. Bunlar hükümdar veya vezir tarafından atanır, genellikle ölünceye kadar görevde kalırlardı. Maaşları dolgun, toplumda saygınlıkları yüksekti.

• Öğrencileri

Her isteyen istediği yaşta öğrenci olabiliyordu. Öğrenciler medresenin odalarında barınırlardı.

• Malî kaynakları

Bağdat Nizamiye Medreseleri, *Devlet bütçesinden* yapılan harcama ile kurulmuştu. Ülkedeki diğer medreseler *vakıf yoluyla*, yani bazı varlıklı kişilerin hayır yapmak amacıyla kendi paraları ile kurulmuştu.

• Etkileri

Fikrî etkileri: Bağdat Nizamiye Medreseleri, İslâm Dünyasının her tarafından, hatta İspanya'daki Endülüs Devletinden gelen pek çok öğrenciyi Sünnî inançlara göre yetiştirmiş, Selçuklu yüksek Devlet görevlerine bilgili eleman sağlamakta önemli katkılarda bulunmuştur.

Kurumsal etkileri: Bağdat Nizamiye medreseleri Osmanlı ve başka İslâm ülkeleri medreselerine bir örnek ve model olmuşlardır. Hatta Batı Avrupa Üniversitelerinin de onların sisteminden ilham aldığı ileri sürülmüştür.

• Ortadan kalkışları

Büyük Selçuklu Devletinin 12. yüzyılın ortalarında parçalanması, 1258'de Moğolların Bağdat'ı işgal ve tahrip etmeleri vs. gibi nedenlerle eski önemlerini yitirdiler ve 1400'lerin başında ortadan kalktılar.

Anadolu Selçuklu Medreseleri

Selçuklular Anadolu'da da pek çok medrese yapmışlardır. Bunlardan en eskileri muhtemelen Niksar'da 1150'lerde kurulan Danişmendli med-

reseleridir. İlk Tıp medresesi de bunların arasındadır. Tıp medreselerine *Darüşşifa* denir.

Ayrıca, Konya, Kayseri, Erzurum, Sivas ve başka kentlerde birçok medrese kurulmuştur. Bunlar genellikle yüksek bir mimarlık ve sanat anlayışının ürünüdürler.

Konya'da İnce Minareli Medrese (1260) (Vakıflar Gn.Md.Yay.)

Görüldüğü gibi Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları eğitime çok önem vermişlerdir.

2. Atabeglik

Türkler, eskiden beri, hükümdar çocuklarına Devlet yönetimi ve savaş işlerini öğretmek, onlara danışmanlık yapmak amacıyla bazı tecrübeli kişileri görevlendiriyorlardı. Bunlara *ulug lala beg* deniyordu. Selçuklularda hükümdar çocuklarının bu tür *siyasî eğitimleri* daha da önemle ele alınmış ve bu amaçla görevlendirilenlere *atabeg*, *lalabeg* denmiştir. Örneğin, Alpaslan, veziri Nizamülmülk'ü, oğlu Melikşah'a *atabeg* olarak tayin etmişti.

Özetle, *atabeglik*, Selçuklularda hükümdar çocuklarını Devlet işlerinde yetiştirmek, onlara siyasî bir eğitim vermek amacıyla düzenlenmiş bir uygulamadır.

3. Ahilik

Ahilik Selçuklular döneminde ortaya çıkmış, Osmanlı döneminde de uzun süre etkili olmuş, çok önemli bir yaygın eğitim kurumudur. 13. yüzyılda Kırşehir'de yaşayan Ahi Evran, ahiliğin kurucusu kabul edilir.

Ahilik, küçük esnaf, usta, kalfa ve çırakları içine alan, onların hem dayanışmalarını, hem de mesleklerini dürüstlük ve özenle yapmalarını, ayrıca eğitilmelerini amaçlayan bir örgüttür.

Ahilikte eğitim iş dışında ve iş başında yapılırdı.

İş dışında ve örgütün toplantı yerlerinde eğitim:

Örgütün öğretmenleri, törenlerle alınan üyelerine şunları öğretirlerdi. Dinin esasları, okuma, yazma, insanlık terbiyesi, temizlik, ahiliğin esasları, vs. Özellikle de, cimrilik, tamah, zulüm, hırs, yalancılık, kibir, iftira, hak yemek ... gibi kötü huy ve davranışlardan arınmak, iyi ve olgun bir insan olmak amaçlanırdı.

Bu eğitimden geçenlerin *eli, kapısı, sofrası açık olmalı, gözü, dili, beli kapalı ve bağlı olmalı idi*.

İş başında eğitim:

Bu eğitimle esnafın ve ustaların dürüst çalışması, mesleğini iyi yapması, müşteriye saygı göstermesi ve onu aldatmaması, çırakları iyi yetiştirmesi... amaçlanıyordu.

Ahilik teşkilâtının yöneticileri, belirtilen kurallara uymayan esnaf ve ustalara dükkânını kapatma, selâm ve yardımı kesme... gibi cezalar uygulayabiliirdi.

4. Eğitime Katkıda Bulunan Düşünürler

Selçuklular döneminde görüşleri ve uygulamaları ile eğitime, bilime katkıda bulunan başlıca düşünürler aşağıda kısaca incelenecektir:

Nizamülmülk (1018-1092)

Selçukluların hizmetine giren ve ölümüne kadar Alpaslan ile Melikşah'a otuz yıla yakın bir süre vezirlik yapan İranlı Nizamülmülk'e bu ad, başarılı, âdil vezirliği ile "ülkeyi düzenleyen" anlamında verilmiştir.

Nizamülmülk'ün Türk Eğitim Tarihinde yer tutması, aşağıdaki nedenlerden ileri gelir:

- Bilimsever bir Devlet adamı olması.
- Alpaslan ile beraber, Bağdat Nizamiye Medreselerini kurdurması.
- Melikşah'ın atabegliğini yapması.
- *Siyasetname* adında Devlet yönetimi hakkında hükümdarların yararlanması için bir kitap yazması.

Siyasetname'de âdil ve insanları mutlu etmeyi amaçlayan bir Devlet yönetiminin dayanması gereken temel ilkeler açıklanır. Örnek:

Hükümdar, haftada iki kez bilginleri çağırıp onların görüşlerinden ve tartışmalarından yararlanmalıdır.

Hükümdar şu kişileri asla bağışlamamalıdır: Devleti yıkmaya çalışanlar, haram işler yapanlar, Devlet sırrını korumayanlar, düşmanla işbirliği yapan dalkavuklar.

Mevlânâ Celâlettin Rumî (1207-1273)

Konya'da yaşamış büyük Türk düşünürü ve mutasavvıfıdır. Medrese hocalığı yapmış, *Mesnevî* vb. adıyla bir çok eser yazmıştır. Eserlerinde Farsçayı kullanmıştır.

Mevlânâ'nın Türk Eğitim Tarihinde yer tutması aşağıdaki nedenlerden ileri gelir:

- Hoşgörü ve insan sevgisine büyük değer vermiştir.
- *Mesnevî*'yi ve öteki eserlerini okutmak için *Darülmesnevî* denen medreseler kurulmuştur.
- İnsanın *eğitilebilir* bir varlık olduğuna, böylece eğitimin ve çevrenin gücüne inanır.
- Öğretmenlere, öğrencilerine karşı *yumuşaklıkla* ve *özendirici bir yöntemle* davranıp öğretim yapmasını salık vermiştir.

Yunus Emre (1240-1320)

Sivrihisar'da yaşamış ve çevresinde tasavvufi bir eğitimle meşgul olmuştur.

Yunus Emre'nin Türk Eğitim Tarihinde yer tutması aşağıdaki nedenlerden ileri gelir:

- Şiirlerini genellikle halk dili ile yazmış, bunlar çok sevilip ezberlenegeldiği için Türkçenin korunup gelişmesine katkısı olmuştur.
- Hoşgörü ve insan sevgisine büyük değer vermiştir.
- Eğitimden asıl amacın insanın kendisini tanıması ve olgunlaşması olduğunu söylemiştir. Bu amaç her dönem için geçerlidir. Bu konudaki ünlü mısraları şöyledir:

İlim okumaktan gerek kendözünü bilmektir

Kendözünü bilmezsen bir hayvandan betersin

Hacı Bektaş Velî (1209-1270)

Horasan'dan gelerek Kırşehir civarında yaşamış, çevresinde tasavvufi bir eğitimle meşgul olmuştur.

Hacı Bektaş Veli'nin Türk Eğitim Tarihinde yer tutması aşağıdaki nedenlerden ileri gelir:

- Eserlerini genellikle halk dili ile yazdığı için Türkçenin korunup gelişmesine katkısı olmuştur.

- Hoşgörü ve insan sevgisine büyük değer vermiştir.

- Ona ait olduğu ileri sürülen *Makalat* başlıklı eserdeki şu görüşler çok önemlidir.

"Uygulanmayan kuru bilgi günah ve sorumluluktan ibarettir."

"Kendisini arıtmayan başkalarını arıtamaz."

Âşık Paşa (1272-1333)

Kırşehir'de yaşamış, çevresinde tasavvufi bir eğitimle meşgul olmuştur. Temel eseri *Garipname*'dir.

Âşık Paşa'nın Türk Eğitim Tarihinde yer tutması aşağıdaki nedenlerden ileri gelir:

- Eserlerini genellikle halk dili ile yazdığı için Türkçenin korunup gelişmesine katkısı olmuştur. Âşık Paşa bu konuda çok bilinçlidir ve Türk aydınlarının artık kendi dillerini kullanmamasından yakındır. Ondan önce Konya'da Karamanoğlu Mehmet Bey 13 Mayıs 1277 tarihli bir Ferman yayınlarak "divanda, mecliste, meydanda... Türkçeden başka bir dil kullanılmamasını" istemiştir.

- Hoşgörü ve insan sevgisine büyük değer vermiştir.

Nasrettin Hoca (1208-1284)

Sivrihisar ve Akşehir'de yaşamıştır. O bir halk eğitimcisidir.

Nasrettin Hoca'nın Türk Eğitim Tarihinde yer tutması aşağıdaki nedenlerden ileri gelir:

- Güldürü yoluyla halkı düşündürüp eğitime yöntemini uygulamıştır. İnsanın psikoloji ve davranışlarını, toplumsal olayları fıkralar şeklinde açıklamış ve belleklerde kolayca yer etmiştir.

- Fıkralarında iyimserlik, sağduyu ile düşünme gibi olumlu özellikler yer alır.

Değerlendirme Soruları

1. İslâmiyetin kabulünden sonra Türklerdeki Eğitime hangi temel kavramlar girmiştir?
2. İslâmiyetin kabulünden sonra Türklerde Eğitim hangi ana dönemlere ayrılarak incelenebilir?
3. İslâmiyetin Türk Eğitime etkileri nelerdir?
4. İslâmiyetin kabulünden sonra Türk Eğitiminin temel özellikleri nelerdir?
5. İslâmiyetin kabulünden sonra Türk Eğitime katkısı olan düşünürlerin ve Devlet adamlarının görüş ve uygulamaları nelerdir?

OKUMA PARÇASI

10-12. Yüzyıllarda Avrupa'da Eğitim

10-12. yüzyıllarda İslâm Dünyası ve Türkler (Karahanlılar, Selçuklular) bilim ve sanatta parlak bir çağ yaşıyorlardı.

Avrupalılar, 12. yüzyılda, savaşlar ve ticaret dışında, İslâm Dünyası ile eğitim ve bilim alanında üçlü bir ilişkiye geçtiler.

1. Avrupa'nın her yanından çok sayıda öğrenci İspanya ve Sicilya'da Müslümanların medreselerine gidip öğrenim gördüler.

İspanya'nın bir çok kentinde önemli medreseler vardı ve bilim adamları sadece Müslümanlara değil, Hristiyanlara da bilimlerini cömert-

çe yayıyorlardı. Bunlar arasında özellikle İbni Rüşd'ü (Averroes) (1126-1198) anmak gerekir.

2. Böyle yetişen öğrenciler ve bilim adamları, kendi ülkelerinde üniversite denen yüksek öğretim kurumları açtılar. Bazıları ve kuruluş tarihleri şöyledir: Paris Ü. (1200); Oxford Ü. (1206); Napoli Ü. (1229).

3. Avrupalılar, Müslümanların Yunanca ve başka dillerden Arapçaya çevirdikleri ve ayrıca, meydana getirdikleri felsefi ve bilimsel eserleri, kendi ortak kültür ve bilim dilleri olan Lâtinceye çevirdiler; çeviri işini, kuruluşlar oluşturarak önemle ele aldılar.

Avrupa'daki bu bilimsel uyanma ve gelişmeler nedeniyle, o yüzyıla "12. Yüzyıl Rönesansı" denir. 13. yüzyılda da süren bu hareket, 16. yüzyıldaki Rönesans'tan daha önemli kabul edilir. Çünkü bu sonuncu, daha çok sanat ve edebiyata ilişkin olduğu halde, 12. yüzyıl Rönesansı Felsefe ve Bilim alanındadır.

12. Yüzyılda yaşayan İngiliz bilim adamı Adelard, çeşitli İslâm ülkelerinde öğrenim görüp ülkesine dönünce, neler öğrendiğini soranlara şu cevabı vermişti: "Müslüman hocalarımdan, en emin yol olan 'akıl' yolunu izlemeyi öğrendim, çünkü duygular yanıltıcıdır. Siz ise bir otoritenin (eleştirilmeden kabul edilen bir üstadın ya da kitabın) yularını boynunuza geçirmişsiniz!"

O dönemlerde Avrupalıların temizlik ve sağlığa ilişkin tutumları da çok geri idi. Onların kentlerini gezip gören Müslümanlar, buraları çok pis buluyorlardı. Örnek: İngiltere'nin yine önemli bir üniversitesinin bulunduğu Cambridge kentinde lağım sokaqlarda açıktan akıyor, bundan bir çok profesör ve öğrenci hastalanıyordu. Veba salgınları halkı kırıp geçiriyordu.

1095'lerde Selçuklu ve İslâm dünyasına karşı başlattıkları Haçlı Seferleri ile de Avrupalılar, Doğudan, eğitim, bilim, sanat, ticaret, askerlik, tarım, denizcilik... alanlarında çeşitli bilgiler öğrenmişlerdir.

Üniversiteler, kilise okulları ile özel okulların zamanla kaynaşmalarından ortaya çıktı. Kuruluşları bakımından medreselerden etkilendiği ileri sürülmüştür. O dönemlerde İlâhiyat, Felsefe, Hukuk, kısmen de Tıp ve Matematik öğretimi yapıyorlardı. Öğretim dili Lâtince idi. Profesörler

başlangıçta din adamları idi, ancak lâik zihniyetli olanlar giderek çoğaldı. Ortaçağ üniversitelerinin öğretim yöntemine "skolastik" denir. Bu yöntemin temel özelliği, profesörün, tanınmış, kabul edilmiş bir kitabı önüne açıp oradan dersi okuması, öğrencilere yazdırmasıdır.

Üniversitelerin çok önemli bir siyasî işlevi de oldu: Buralara, gerek kendi ülkelerinden, gerek Avrupa'nın en ücra yerlerinden gelen öğrenciler, "millet" olma ve giderek "Avrupalı" olma bilincini de geliştirdiler.

Ortaçağın dinsel düşünceli Avrupalıları, Müslümanlardan görüp öğrendikleri bilimleri nasıl kabul ettiler ve geliştirmeyi başardılar? Araştırmacılar bu soruyu, esas olarak, Bilim ve Felsefe ile Hristiyan dini arasında uzlaştırmacı yorumların yapılması ve bu yeni anlayışın bilimsel ve felsefî düşüncenin gelişmesini kolaylaştırması ile cevaplarlar.

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ

*Türk Eğitim Tarihi
(Başlangıçtan 1999'a)*

ÜNİTE III

OSMANLI DEVLETİNDE EĞİTİM

Hazırlık Çalışmaları

1. Osmanlı Devletinin Tarih Atlaslarında konumunu inceleyiniz.
2. Osmanlı döneminden kalan sanat değeri yüksek eserleri araştırınız. Yakın çevrelerinizde olanları inceleyiniz.
3. Çevrenizde Osmanlı döneminden kalma okul binaları varsa bunların tarihini araştırınız.
4. Osmanlı Devletinin yükselme, duraklama ve gerilemesinin nedenlerini geniş olarak araştırınız ve *eğitimin* bu nedenler arasındaki önemini sınıfta tartışınız.

Oğuzların Kayı Boyundan bir Türk topluluğu, 13. yüzyılın sonlarına doğru Söğüt ve Bilecik yöresine yerleşmiş, Bizans sınırında Selçukluların uç güçleri olarak savaşıyordu. Bu sırada Anadolu Selçuklu Devleti çok zayıflamıştı. Merkezî yönetim güçsüzleşince, bağımsızlıklarını ilân eden birtakım yöresel yönetimler ortaya çıkmıştı. En önemlileri şunlardır: *Karamanoğulları, Germiyanogulları, Karesioğulları, Candaroğulları, Eretnalılar.*

Söğüt ve Bilecik yöresindeki Kayı Boyunun önderi olan Osman Bey de, 1299'da bağımsızlığını ilân etti. Böylece *Osmanlı Devleti*, önce küçük bir Beylik olarak kurulmuş oldu.

Osmanlılar 1353'te Avrupa yakasına geçtiler, çok geniş topraklara sahip oldular. 1453'te İstanbul'u alıp Bizans'ı ortadan kaldırdılar. Anadolu'da da yavaş yavaş öteki Beyliklere son verdiler. Kanunî döneminde (1520-1566) Asya, Avrupa ve Afrika'ya yayılan Osmanlı Devleti dünyanın en büyük, en güçlü ve uygar Devleti idi.

Osmanlı Devleti 1922'de ortadan kalktı.

Osmanlı Devletindeki eğitimi üç temel başlık altında incelemek uygun olur:

A) *Kuruluştan Tanzimata kadar (1299-1839)*

B) *Tanzimat ve II. Abdülhamit dönemleri (1839-1908)*

C) *II. Meşrutiyet dönemi (1908-1918)*

A. Kuruluştan Tanzimata Kadar (1299-1839)

1. Eğitimin Temel Özellikleri

- İlk Osmanlı sultanları bilimsever, bilim adamlarını koruyan hükümdarlardı. Osmanlılarla çağdaş öteki Anadolu Türk beyliklerinin hükümdarları da böyleydi.

- Fatih dönemine kadar Osmanlı ulemâsı (bilginleri) genellikle Şam, Mısır, İran, Maveraünnehir medreselerinde yetişmiştir. Bu dönemde Türk ve İslâm Dünyası içinde bilim adamları, öğrenciler, geniş bir bilim alışverişi içinde idiler. Onlar bilim öğrenmek ve öğretmek için her türlü yorgunluk ve sıkıntılara zevkle katlanırlardı.

- Fatih'in yaptırdığı önemli medreseler nedeniyle, Osmanlı bilginleri ve öğrencilerinin artık ülke dışında öğrenim görmelerine pek gerek kalmadı.

- Fatih döneminden itibaren medreseler çok yaygın ve etkin öğretim kurumları haline geldiler ve toplumu derinden etkilediler. Ancak, medreseler Osmanlı Devletinin sonuna ve kapatılmalarına kadar (1924) kendilerini yenileyemediler.

- Medrese eğitimi ve öğretimin temel amacı dinî bilgiler kazandırmaktır. Toplumda "bilgin" denince esas olarak din bilgini anlaşılıyordu.

Fatih döneminde kısmen *felsefe ve müspet bilimler öğretimi* görülür. Fakat daha sonraları bundan uzaklaşmış, müspet bilimlere ilgi ferdî, istisnâî ve süreksiz olmuştur.

- Azınlık çocuklarının üst düzeyde yönetici olarak yetiştirildikleri *Endurun Mektebi* adında önemli bir örgün eğitim kurumu ortaya çıkmıştır.

- İlköğretim, 19. yüzyılın sonlarına kadar çok yüzeysel bir düzeyde kalmıştır.

- 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar, ilkokul üstü örgün eğitim kurumlarına yalnızca erkekler gidebilmiştir.

- Eğitim-öğretim yöntemi, esas olarak aktarmacı ve ezbercidir.

- Azınlık ve yabancılar ülkede birçok okul açmışlar, bunların bir çok defa Devlet için siyasî olumsuz sonuçları görülmüştür.

- *Osmanlıca* denen Türkçe, Arapça, Farsça karışımı yapay bir dil geliştirilmiştir. Böylece, aydınlarla halkın dili arasında uçurum derinleşmiş, *eğitimin ve bilginin toplumda yaygınlaşması güçleşmiştir*.

- Eğitimde yenileşme ve gelişmelere 1776'lardan itibaren önce *askerî okullar* açılarak girişilmiştir.

2. Dönemin Eğitim Kurumları

Bu dönemin temel eğitim kurumları şunlardır:

a) Sıbyan Mektepleri

Osmanlılarda ilköğretim kurumlarına sıbyan mektepleri, halk arasında da mahalle mektepleri denirdi. Bu kurumlar birkaç temel başlık altında incelenebilir:

Kuruluşları

Osmanlılarda çok yaygın olan sıbyan mektepleri varlıklı kişilerce vakıf yoluyla kurulur, giderleri de vakıf gelirlerinden karşılanırdı. Bazan köy ve mahalle halkı elbirliği ile de mektep yapar, o zaman öğretmen ücretini öğrenci velileri öderdi.

Programları

Sıbyan mekteplerinin genellikle tek temel dersi vardı: *Kur'an*'ın anlamı açıklanmadan yalnızca okunuşunun öğretilmesi. Ayrıca, ibadetler ve dualar da öğretilirdi. Büyük kentlerdeki bazı önemli sıbyan mekteplerinde çocuklara yazı, vs. de öğretilirdiği olurdu.

Hocaları

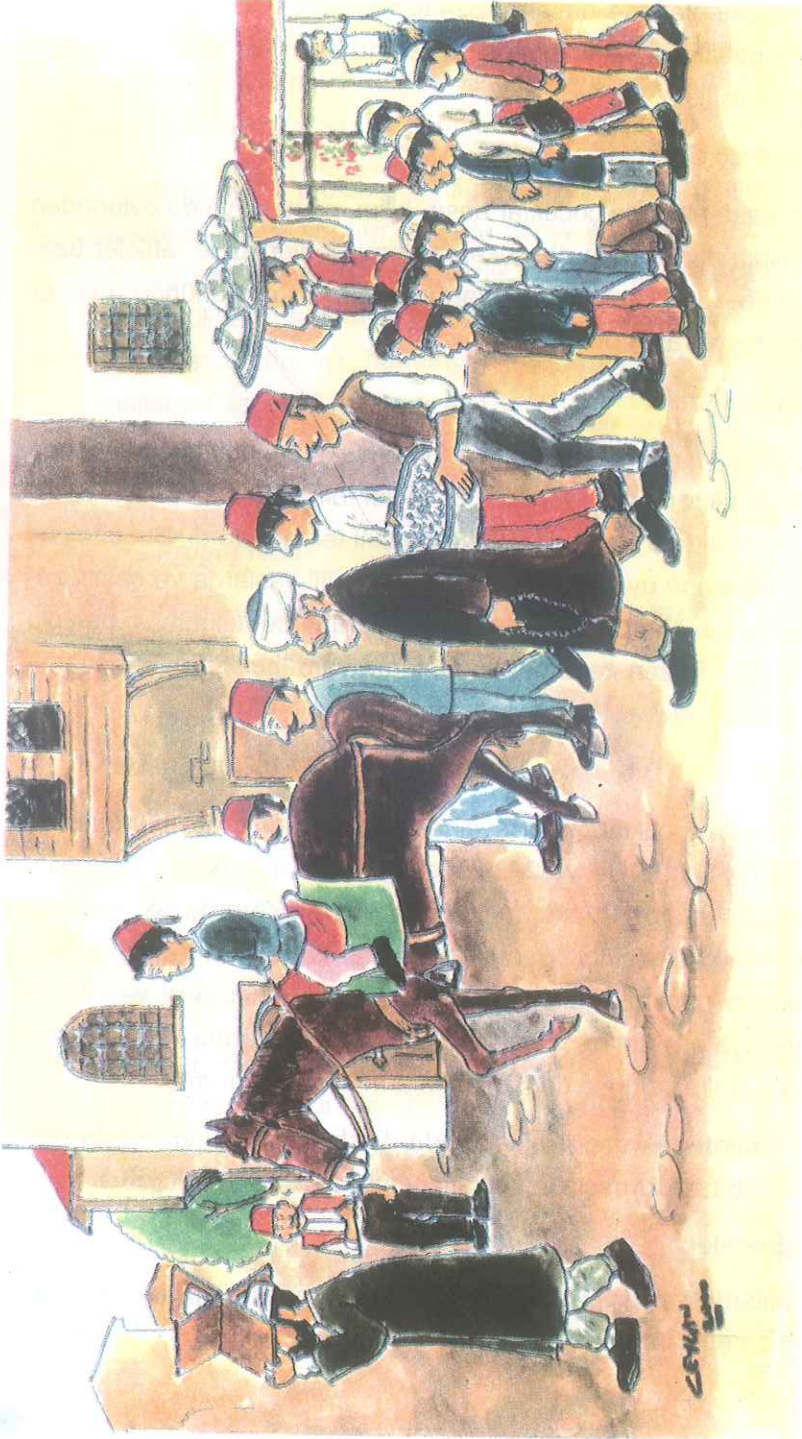
Sıbyan mektepleri hocaları biraz medreselerde okumuş, ya da kendi kendilerine okuma yazma ve dinî bilgiler öğrenmiş, az ya da çok *Kur'an*'ı ezberlemiş, ağırbaşlı kişilerden atanırdı. Bunlar genellikle mektebe bitişik caminin de imamı idiler.

Fatih, medreselerinde, sıbyan mektepleri hocası olacaklar için ayrı bir program uygulatmışsa da, sonradan bu terkedilmiştir.

Öğrencileri

Sıbyan mekteplerine gitmek zorunlu değildi. Buralara 5-6 yaşlarındaki kız ve erkek çocuklar gidebilir, 3-4 yıl kadar öğrenim görürlerdi (oysa medreselere yalnızca erkekler gidebiliyordu).

Çocuklar mektebe her zaman başlayabiliirdi. Bu, halkın *âmin alayı* dediği, hocaların, mektep ve mahalle çocuklarının katıldığı, ilâhîli, dualı bir törenle olurdu. Bu törenler çocukları mektebe gitmeye özendirir, ana babalarda da çocuklarının okumaları için bir arzu oluşmasına yarardı.

Âmin Alay (Salih ERİLMEZ'den esinlenerek *Türk Eğitim Tarihi* kitabımız için çizen Ressam Ceylan TÜRKŞEN).

Sıbyan mekteplerinde devam 1824'te II. Mahmut'un bir fermanı ile zorunlu hale getirilmiş, fakat bunun uygulanması, çok uzun yıllar tam gerçekleşememiştir.

Öğretim Araç Gereçleri

Sıbyan mekteplerinde çocuklar hasır, kilim, pösteki, ya da evlerinden getirdikleri minderler üzerine diz çökerek oturur, önlerindeki rahleler üzerinde *Kur'an* ve dua kitaplarını okurlardı. Hoca, onların önünde, minder üzerinde bağdaş kurarak otururdu.

Öğretim Yöntemi

Her çocuk hocanın önüne giderek, bir önceki gün hocasının gösterip okuttuğu dersi tekrar eder, yeni bir birşeyler okur, yerine döner ve iki tarafına sallanarak tam bir uğultu içinde dersini tekrar ederdi. Bu, bireysel ve çocuğun düzeyine uygun bir yöntem idi. Çeşitli yaşlarda ve çeşitli zamanlarda başlayan öğrencilerin aynı odada beraberce bulunması bu yolu zorunlu kılıyordu. Bazan *kalfa* denen hocanın yardımcısı, ya da hocanın seçtiği çalışkan bir öğrenci çocuklara derslerini okuturdu.

Disiplin

Ana babalar çocuklarını hocaya teslim ederken elini öptürürler ve "eti senin kemiği benim" derlerdi. Bu sözle, hocaya, çocuklarını dövebileceğini belirtmiş olurlardı. Çünkü, toplumdaki inanışa göre dayak, çocukların okuması ve yetişmesi için gerekli idi. Hoca da çocukları tokatla, değnek, *falaka* ile döverdi. Falaka uygulamasında çocuk yere yatırılır ve ayakları falakaya sıkıştırılıp, hoca da değnekle tabanlarına vururdu. Kızlar falakaya yatırılmaz, hoca değnekle onların ellerine vururdu.

O dönemlerde, Avrupa ilkokullarında da dayak yaygındı. Hatta oralarda çocuklar bazan kırbaça ve sakatlanıncaya kadar dövülürdü.

b) Medreseler

Osmanlılarda sıbyan mekteplerinden sonra gidilebilen ve toplumda yaygın olan öğretim kurumları *medreselerdir*.

Kuruluşları

Medreseler varlıklı kişilerce vakıf yoluyla kurulur, giderleri de vakıf gelirlerinden karşılanırdı. Bu sistemin yıllarca kurulduğu gibi çalışmasında Devletin koruyucu bir görevi vardı.

Varlıklı ve topluma eğitim yoluyla yararlı olmak isteyen kişiler bir medrese binası yaptırır, burada görev yapacak müderris, öğrenim görece öğrenciler ve binanın temizlik hizmetlerini yapacaklar için gelir getirici tarla, dükkân, değirmen gibi taşınmaz malları da bağışlardı. Vakıf, bazı görevlilerce yönetilir, herhangi bir anlaşmazlık ya da medreseye ve vakıf mallarına tecavüz halinde Devlet müdahalede bulunur, sistemin, vakıf yapan kişinin yazılı isteklerini ve şartlarını belirttiği *vakfiye*'ye göre çalışmasını sağlardı.

Programları

Medreseler orta ve yüksek öğretim kurumları idi. Programları, medreselerin düzeylerine göre değişiyordu.

Osmanlı Devletinde ilk medrese İznik'te 1330'larda Orhan Bey tarafından kuruldu ve buraya Kayserili Davut adında bir bilgin müderris olarak atandı.

Fatih, 1463-1471 yılları arasında İstanbul'da *Tetimme* denen orta düzeyde ve *Sahn* denen yüksek düzeyde medreseler yaptırmıştı. Bu medreseler, *Fatih Külliyesi* denen, eğitim ve sosyal amaçlı büyük bir binalar topluluğu (kampüs) oluştuyordu.

Kanunî de, 1559'larda Mimar Sinan'a İstanbul'da *Süleymaniye Külliyesini* yaptırdı. Burada orta ve yüksek düzeyde birkaç medrese ve bir de *Darü'ttıp* denen Tıp öğrenimine mahsus yüksek düzeyde bir medrese vardı.

Fatih Külliyesindeki medreselerde, Felsefe, Matematik... gibi aklı bilimler de okutulmuştu. Orta Asya'dan davet edilen Matematik bilgini Ali

Kuşçu adında bir Türk buraya müderris olarak atanmış ve orada Matematik bilimleri okutmuştu.

Zamanla medreselerden aklî bilimler ya tümüyle çıkarıldı, ya da bunlar pek önemsenmedi. Medreselerde iki tür bilim okutulur oldu:

• *Dinî – hukukî bilimler*

Bunlara *Yüksek İslâmî Bilimler* de denir. Sıra ile şunlardır:

Tefsir : Kur'an'ın anlamı, açıklanması.

Hadis : Hz. Muhammed'in sözlerinin incelenmesi.

Fıkıh : İslâm Hukuku ve ibadetlerle ilgili bilim.

Kelâm : İslâmî inançları savunan İslâm Felsefesi.

• *Âlet bilimleri*

Bunlar, yukarıdaki bilimlerin öğrenilmesi için âlet (araç) sayılıyorlardı. Başlıcaları şunlardır:

Arapça : Arap dilinin öğretimi.

Mantık : Mantık, tartışma kuralları, vs.

Belâgat : İfade ve yorum kuralları, vs.

Müderrisleri

Medresenin hocası olan müderrisler, Sahn, yani en üst düzeyde bir medreseyi bitirip icazet (diploma) alan ve müderrislik için başvuran kişiler arasından sıra bekleme yoluyla (ve bunun yanında gerekirse sınavla) atanırlardı. Bu atama sistemine *mülâzemet sistemi* denirdi. Bir medreseye genellikle tek bir müderris atanır, tüm dersleri o okuturdu. Önce en alt düzeyde bir medreseye atanan bir müderris, zamanla daha üst medreselere getirilirdi.

Öğrencileri

Medrese öğrencilerine genel olarak *talebe-i ulûm* denmekle beraber, *softa*, *danişmend*... de denmekte idi.

Öğrenciler medreselerde kendilerine ayrılan 2-3 kişilik odalarda barınır. oralarda vakıf gelirleriyle hazırlanan yemekleri yer, ayrıca bir harçlık

da alırlardı. Bütün bunlar vakıf gelirlerinden öğrencilere karşılıksız olarak sağlanırdı.

Öğretim yöntemi

Medreselerde öğretim, özellikle bozulma dönemlerinde ezberci ve aktarmacı yöntemlerle yapıldı. Belli bir öğretim süresi yoktu. Amaç, belli kitapları okuyup ezberlemektir.

Toplumdaki etkileri

Medreseler, Osmanlı toplumundaki tüm aydınları ve pek çok Devlet görevlilerini yetiştiren kurumlardı.

Osmanlı Devlet görevlileri başlıca üç kısma ayrılıyordu ve bunların hepsi medreseleri (bazıları Enderun Mektebini) bitirmişlerdi:

İlmiye sınıfı : Yüksek düzeyde eğitim öğretim ve adalet işlerinde bulunanlar, Şeyhülislâmlar, müderrisler, kadılar, vs.

Mülkiye sınıfı : Devlet yönetim kademelerinde bulunanlar ve üst düzey bürokratlar.

Askeriye sınıfı : Üst düzey askerî görevliler.

Görüldüğü gibi, medreseler, Osmanlı toplumunu yetiştirdiği insanlar ve görevlilerle derinden etkileyen bir konumda idi.

Bozulmaları

Medreseler 1500'lerin sonlarına doğru bozulmaya başladılar.

☐ Bozulmanın başlıca nedenleri

- Duraklama ve gerileme dönemlerinde, Devletin maliye, ordu vs. gibi çeşitli kurumlarının bozulması.

- Rüşvet, hatır gönül, adam kayırmaya yer verilmesi.

- Batı ile karşılaştırmalar yapılmadığından ülkede bilim alanındaki gidişin olumsuz yönlerinin pek farkedilmemesi.

- Medrese sisteminin kendi iç dinamiklerinin bilimsel gelişmeyi zorlaştırıcı öğeler taşıması: Müderrislerin yükselme için *araştırma yapmaları ve eser yazmalarının istenmemesi, onlardan sadece öğretim yapmaları*

nın beklenmesi, ekonomik durumları çok iyi olmadığı için uzun süre öğretim mesleğine bağlı kalmayıp başka mesleklere geçmeleri, öğretim sisteminin daha çok ezberciliğe ve aktarmacılığa dayanması, vs.

□ Bozulma alanları

- Öğretim ve yöntem alanında: Zamanla aklî, müsbet ve felsefî bilimlerin programlardan çıkarılması, dinî-hukukî bilimlere ve ezberciliğe aşırı önem verilmesi.

- Müderrisliğe atanma yöntemi alanında: Mülâzemet sistemi bozulup Devlet adamlarının beşikteki çocukları bile müderris atanmıştır. Bunlara *beşik ulemâsı* denir. Kayırma yoluyla da pek çok lâıyk olmayan kişi müderris atanmış, "bilenle bilmeyen" arasında fark gözetilmediği gibi, haketmediği halde göreve gelenlere Devlet katında daha çok değer verilmiştir.

- Disiplin alanında: Müderrislerin ciddiyeti, derslerine ve görevlerine bağlılığı kalmadığı gibi, öğrencilerin çoğu da ciddiyetten uzaklaşmış, hatta bir kısmı çeteler halinde köy ve mahalleleri basıp toplumda tam bir karışıklık meydana getirmişlerdir.

c) Enderun Mektebi

Amacı, Kuruluşu

Enderun Mektebi, esas olarak, Hristiyan Osmanlı vatandaşlarından alınan üstün zekâlı ve yetenekli çocukları iyi ve güvenilir Devlet adamı ve asker yapma amacını güdüyordu. Kaynağı II. Murat'a kadar çıkar, fakat asıl Fatih döneminde düzenlenip geliştirilmiştir. Enderun, Padişahın oturduğu Topkapı Sarayının içinde, doğrudan Padişaha bağlı bir okuldu.

Hristiyan çocuklarının asimile edilip, Enderun Mektebinde okutulup üst düzey yönetim görevlerine getirilmesinin asıl sebebi neydi? Onların Padişaha ve emirlerine daha sadık ve bağlı olacağı, Osmanlı hanedanını devirip yerine geçmek gibi bir ihtiraslarının asla olamayacağı düşünülüyordu... Asıl sebep bu idi ve buna *kul* sistemi deniyordu.

Öğrencileri

Enderun Mektebinin öğrencileri, özellikle Avrupa topraklarındaki Osmanlı Hristiyan ailelerinden seçilerek alınıyordu. Bu seçmede, çocuğun zekâsı, yetenekleri, yüz güzelliği, boy bos aranılıyordu. Ortalama her 40 evden 1 çocuk alınıyordu. Bu şekilde alınan çocuklara *devşirme oğlanları*, ya da *acemi oğlanlar* denirdi. Bunlar, Türk-İslâm hayatını ve Türkçeyi öğrenmeleri için Anadolu'da Türk çiftçi ailelerinin yanına verilir, orada 3-5 yıl kalırlardı. Sonra, Acemioğlanlar Mekteplerinde bir askerî eğitimden geçirilir, en iyileri Enderun Mektebine alınirdi. Zamanla, az sayıda da olsa, Müslümanlardan da öğrenci alınmıştır.

Acemi oğlanlar, ailelerini, asıllarını, ana dillerini unutmazlardı. Osmanlı Devlet adamları, onların sadece *kültür bakımından asimilasyonunu* insanî ve yeterli görüyorlardı.

Eğitim ve öğretim düzeni

Enderun Mektebine alınan gençlere *iç oğlanları* denirdi. Bunlar üç biçimde yetiştirilirdi:

• Hizmet yoluyla eğitim

Hizmet yoluyla eğitim yedi *oda* içinde verilirdi. Öğrenciler her bir odanın gereklerini sıra ile, 1-2 yıl boyunca yerine getirirlerdi. Örneğin, en son oda olan 7. sinde öğrenciler gece gündüz Padişahın yakınında ve hizmetlerinde bulunurdu.

• Kuramsal eğitim-öğretim

Enderun Mektebinde, yüksek medreseler düzeyinde bir öğretim yapılır, ayrıca, Türkçe, Farsça, Edebiyat, Tarih, Matematik gibi, *medreselerde bulunmayan* dersler okutulurdu.

• Beden ve sanat eğitimi

Öğrencilere, yeteneklerine göre ok, cirit atma, ata binme, güreş... gibi sporlar yaptırılır, musikî, minyatür, hat, cilt... gibi bir sanat öğretilirdi.

Toplumdaki etkisi

Enderun Mektebinden 1850'lere kadar 79 Sadrazam, 3 Şeyhülislam... ve pek çok önemli Devlet adamı yetişmiştir.

d) Askerî Eğitim Kurumları

Osmanlılarda başlıca askerî eğitim kurumları şunlardı:

• *Acemioğlanlar mektepleri*: Başlıcaları İstanbul'da Galata Sarayı Mektebi ile İbrahim Paşa Sarayı Mektebi idi.

• *Tophane*: Top döküm ve yapım ile ilgili idi.

• *Tüfekhane*: Tüfek yapımı ile ilgili idi.

• *Kılıçhane*: Kılıç yapımı ile ilgili idi.

• *Mehterhane*: Askerî marşların çalındığı ve öğretildiği yer idi.

e) İlk Batılı Eğitim Kurumları

1776'lardan itibaren Osmanlı eğitiminde, önce askerî alanda başlamak üzere bazı yenilikler yapıldı. Bunun nedeni şudur:

Osmanlılar, savaşlarda, eski zaferlerden çok yenilgilerle karşılaştıkça, bu durumu öncelikle Avrupa subay ve askerlerinin iyi yetişmiş olmalarına, kendilerinin bu alanda geri kalmalarına bağlamışlar, öncelikle Avrupa tarzında bazı askerî yenileşmelere girişmeyi gerekli görmüşlerdir. Bu amaçla bazı önemli askerî okullar açmışlardır:

Mühendishane-i Bahri-i Hümayûn (1776)

Deniz subayları yetiştirmek için açılmıştır.

Mühendishane-i Berri-i Hümayûn (1795)

Kara ordusu için subaylar yetiştirmek için açılmıştır.

Tıphane-i Âmire ve Cerrahhane-i Mâmure (1827)

Subay doktorlar ve cerrahlar yetiştirmek için açılmıştır.

Mekteb-i Harbiye (1834)

Subay yetiştirmek için açılmış, önemli bir okuldur.

Sözü geçen bu askerî okullar, giderek, çağına göre ileri birer öğretim kurumu haline gelmişlerdir. Türk Eğitim Tarihinde bu askerî okulların iki önemli etkisi olmuştur:

• Askerî eğitime ve orduya çeki düzen verilmesi.

- Buralardan mezun olan subayların sık sık ek görevle sivil okullarda da özellikle müspet bilimlerin öğretmenliğini yapmaları.

f) Azınlık ve Yabancı Okullar

• Azınlık okulları

Fatih, İstanbul'u alır almaz, bir lütuf olarak, Rumlara ve Galata'da oturan Lâtinlere, inanış ve ibadetlerini sürdürmelerine, mahallî idarelerinde serbest kalmalarına, geleneklerini, benliklerini korumalarına imkân veren bazı haklar ve imtiyazlar tanımıştır. Ermeniler ve Yahudiler de bu haklardan yararlanmıştır.

İşte bu şekilde, kendilerini istedikleri şekilde özgürce yöneten azınlık kiliseleri kurulup gelişmiştir. O dönemlerde eğitim ve öğretim işleri dinsel faaliyetlerin içinde yer aldığı için, kiliseler, kendi toplumlarının okullarının kurulup çalışmasında da söz sahibi olmuşlardır. Bu şekilde azınlık okulları çok güçlenmişler, zamanla Devlet için bir tehlike haline gelmişlerdir.

19. yüzyılda bir Devlet adamımız şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Rumlar, Osmanlı ülkesinde kendi âlemlerinde yaşarlardı. Tüm tebaaya Türkçe öğretilip onları Türklere yaklaştırıp ısındırmak, bu şekilde Devlete bağlılıklarını güçlendirmek hükümetin bir görevi iken, geçmişteki Devlet adamlarımızın bu konuda hata ve ilgisizlikleri olmuştur."

• Yabancı okullar

Osmanlılarda azınlık okullarının açılıp gelişmesi nasıl ki ilk kez Fatih'in azınlıklara tanıdığı imtiyazlardan ve kiliselerin faaliyetlerinden ayrı düşünülemezse, yabancı okulların açılıp gelişmesi konusu da *Kapitülasyonlardan* ve *misyonerlik* faaliyetlerinden ayrı düşünülemez.

Kapitülasyonlarda eğitime ilişkin bir hükme rastlanmamakla beraber, yabancılar, kendilerine tanınan ekonomik ve hukukî ayrıcalıklardan da yararlanıp Osmanlı ülkelerinde bir çok okullar açmışlardır. Bilinen en eski yabancı okul, 1583'te Fransız rahiplerinin İstanbul Galata'da açtığı bir okuldur.

Yabancılar, Osmanlı ülkelerinde kendi Devletlerinin etkilerini artırmak ve çeşitli çıkar amaçlarıyla okul açarken özellikle kendi din adamlarından (rahip ve rahibeler) yararlanmışlardır. Bu faaliyete *misyonerlik* denir. Şu halde, *misyonerlik* dinî amaçların ve hayırseverlik gibi yaklaşımların gölgesinde, ekonomik, kültürel, siyasî amaçları bulunan, bir ülkeye nüfuz etme yoludur.

3. Matbaanın Alınışı ve Etkileri

Uygurların matbaa tekniğini buldukları doğru olsa bile, sonraları bu geliştirilmemiş ve unutulmuştur. Matbaa Osmanlı döneminde 1727'de Avrupa'dan alınmıştır. Padişah III. Ahmet ve Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşayı matbaanın yararlarına inandırarak bu tekniğin alınmasını sağlayan İbrahim Müteferrika'dır.

Matbaa ve basım, bir ülkenin eğitim ve öğretiminde çok önemli bir yer tutar. Osmanlılarda matbaa konusunda şu temel değerlendirmeler yapılabilir:

- Osmanlı Devletinde Türkler, Avrupa'daki icadından (1440-1450 yıllarında) yaklaşık üç yüz yıl sonra matbaayı almıştır. Özellikle sosyal ve kültürel nedenlerden kaynaklanan bu gecikme, Osmanlı eğitim ve biliminin geri kalmasındaki etkenlerden biridir.

- Osmanlı Devletindeki Müslüman olmayan azınlıklar, Türklerden çok daha önce (1492'lerden itibaren) matbaayı kullanıp din, sözlük, dil gibi kitaplarını basıp çoğaltmışlardır. Özellikle bu alanlarda kitaplarını yaygınlaştırdıkları ve okullarında okuttukları için azınlıkların benliklerini korumalarında, Osmanlıların hoşgörüsü yanında matbaalarının da önemli bir etkisi olmuştur.

- İbrahim Müteferrika'ya matbaa açma izni, "dinî kitapları" basmaması şartı ile verilmişti. Bunun, sosyal ve müspet bilimlerle ilgili kitapların basılıp çoğalması gibi olumlu bir sonucu olmuştur.

- İbrahim Müteferrika'nın ilk bastığı kitap, medrese öğrencilerinin çok kullandığı, *Vankulu* denen Arapça-Türkçe bir sözlüktür. İki büyük cilt olan bu eserin basılışı iki yıla yakın sürmüş ve Ocak 1729'da gerçekleşmiştir.

İbrahim Müteferrika (Çiz. Münif Fehim Özarman)

- Matbaa, ülkede eğitim ve öğretimi, bilgi ve haber iletişimini çok kolaylaştırmış, halkın bilgi ve görgü düzeyi bundan çok olumlu şekilde etkilenmiştir.

4. Eğitime Katkıda Bulunan Düşünürler

Kuruluştan Tanzimata kadar geçen Osmanlı döneminde görüşleri ve uygulamaları ile eğitime, bilime katkıda bulunan bazı düşünürler vardır. Bunların en önemlileri şunlardır:

Hacı Bayram Veli, Yazıcıoğlu Mehmet ve Ahmet, Amasyalı Hüseyinoğlu Ali, Kınalızade Ali, Kâtip Çelebi, Koçi Bey, Nabi, Erzurumlu İbrahim Hakkı, vb. Biz bunlardan bazıları üzerinde kısaca duracağız:

Amasyalı Hüseyinoğlu Ali

1453'te *Tarık-ul Edep* (Terbiye ve Eğitim Yolu) başlıklı bir kitap yazmıştır. İlkokul çocuklarının bireysel farklılıklarını tanımak ve bunları eğitimde gözönünde tutmak ve hiçbir çocuktan eğitimde umut kesmemek gerektiğini belirtir.

Kınalızade Ali

Ahlâk-ı Âlâi adında, medreselerde ve sonra açılan yeni okullarda da okutulan bir Ahlâk kitabı yazmıştır.

Kâtip Çelebi

Özellikle Coğrafya, Kozmoğrafya, Matematik alanlarında verdiği eserlerle önemli bir düşünürdür. O, ilk kez Batı bilimi ile ilişkiye girmeye

Kâtip Çelebi (Çiz. Münif Fehim Özarman)

başlayan, bunun değerini bilen bir öncüdür. Öğretimde Felsefî ve aklî bilimlere yer verilmesini istemiş, her türlü bağınaz düşüncelerin zararlarını belirtmiştir.

Koçi Bey

Osmanlı yönetimi ve eğitiminin bozulmasına ve nasıl düzeltilebileceğine ilişkin görüşlerini 1631'de IV. Murat'a bir *Layiha* (rapor) halinde sunmasıyla Türk Eğitim Tarihinde yer tutar.

Koçi Beye göre, medreseler, "bilenle bilmeyenler eşit tutulduğu için" bozulmuşlardır. Eğer Devlet, gerçekten ciddî çalışan ve bilimsel ürünler veren bilim adamlarına ve öğretmenlere değer verirse, o zaman bilim yolu düzelir.

Nabi

Bilimin değerini belirtir, fakat daha çok dinî bilimlere önem verilmesini ister ve pek sorumluluklar almayan "orta bir insan" tipinin mutlu yaşayacağını savunur.

Erzurumlu İbrahim Hakkı

Sosyal ve müspet bilimlere ilişkin pek çok eseri vardır. En tanınmış *Maarifetname*'dir (1756). Bu düşünürümüz, toplumda eğitim ve bilime olan ilginin artmasına katkıda bulunmuştur.

B. Tanzimat ve II. Abdülhamit Dönemlerinde Eğitim

(1839-1908)

Abdülmecit (1839-1861), 1839'da tahta çıkınca, Reşit Paşanın etkisiyle, *Tanzimat Fermanı* (ya da *Gülhane Hatt-ı Hümayunu*) denen bir ferman yayınlamış, ülkede siyasal, sosyal bazı düzenlemeler yapılması gerektiğini ve bu işe girişileceğini duyurmuştur. Böylece *Tanzimat* (düzenlemeler) dönemi başlamıştır.

1876-1878 yılları arasında *I. Meşrutiyet dönemi* denen, Anayasa'lı ve bir Parlâmento'lu (Meclisli) yönetime gidilmiştir.

1878-1908 yılları arasında ise Anayasa askıya alınmış ve Parlâmento kaldırılmıştır. Bu döneme *II. Abdülhamit* ya da *Mutlakîyet dönemi* denir.

1. Eğitimde Değişme ve Gelişmeler ve Eğitimin Temel Özellikleri

- Tanzimat döneminde başlıca üç nedenle eğitim alanında yenileşmelere girişilmiştir:

- Tarihi gelişim süreci içinde ülkede yenilikler yapılması bir ihtiyaç olduğu için.

- Siyasî amaçlarla, Avrupa kamuoyunu kazanmak için.

- Avrupa Devletlerinin baskıları nedeniyle.

- Eğitimin geliştirilmesi, halkın okutulması, Devleti felâkete gidişten kurtaracak bir yol olarak görülmeye başlanmıştır.

- Eğitim bir *bilim* olarak görülmeye başlanmıştır.

- Okul ve sınıf ortamının düzenlenmesine, yeni ders araç gereçlerinin kullanılmasına, genel ve özel yeni öğretim yöntemlerinin denenmesine gidilmiştir.

- Örgün eğitim alanında İstanbul'da ve taşrada büyük çabalar gösterilmiş, bazıları günümüzde de etkinliğini sürdüren birçok okul açılmıştır.

- Örgün eğitimin kurulup geliştirilme çabaları mantıkî bir sıra izlememiş, ilköğretime hemen hiç el atılmadan orta ve yüksek öğretimde düzenlemelere gidilmiştir.

- Öğretim kurumlarında birlik olmadığı için, "medrese", "Tanzimat mektepleri", "askerî mektepler", "azınlık mektepleri", "yabancı mektepler"... gibi çeşitli kaynaklardan çok farklı bilgi, düşünce, ideal ve dünya görüşüne sahip insanlar yetişmiştir. Bu zıtlıkların toplumda olumsuz sonuçları görülmüştür.

- Tanzimat döneminde, siyasî gelişmelerin sonucu olarak, çeşitli din, dil ve kültürlerden oluşan ülke insanlarını birarada tutmak amacıyla "*Osmanlılık*" ideali ortaya çıkmış ve bir *Osmanlı insanı tipi* meydana getirmek

için eğitimden de yararlanılmaya çalışılmıştır. Ancak, azınlıklar, esasta ayrılıkçı ve millî emellerinden vazgeçmemişlerdir.

- Medrese dışında -Tıp öğretimi hariç- öğretim kurumlarında "Osmanlıca" denen Türkçe öğretim dili olarak benimsenmiştir.

- II. Abdülhamit dönemi eğitiminde de yukarıdaki özellikler geçerli kalmıştır. Bu dönemde de tüm ülkede okulların yaygınlaşmasına çalışılmış, *nicelik* yönünden eğitimde büyük atılımlar gerçekleştirilmiştir. Ancak, eğitimde *niteliğin* yükseltilmesine önem verilmemiş, ayrıca, tüm öğrencilik yıllarını bu dönemde geçiren Atatürk'ün belirttiği gibi, yeni fikirlerin eğitim ve basın yoluyla ülkeye girmesi engellenmeye çalışılmıştır.

2. Yeni Açılan Eğitim Kurumları

a) Askerî Okullar

Bu dönemde Askerî Rüşdiye (Ortaokul) ve Askerî İdadiye (Lise) adıyla bazı yeni okullar açılmıştır. Örneğin, 1845'te Bursa'da *Işıklar Askerî İdadisi* adıyla ve yine kuruluşu o yıllara giden, fakat 1872'lerden itibaren *Kuleli Askerî İdadisi* denen, bugün de varlıklarını sürdüren önemli ve ciddi iki askerî okul kurulmuştur.

b) Sivil Okullar

Tanzimat döneminde ilk ve orta düzeydeki genel sivil okullar alanında başlıca gelişmeler şunlardır:

- *İlköğretim düzeyinde*

Sıbyan, ya da *Mahalle Mektepleri* denen geleneksel ilkokullar 1847'lerden itibaren gelişmeye başlamıştır. Örneğin programda Türkçe, Yazı, Ahlâk gibi derslerin yer almaya başladığı görülür. Disiplin aracı olan *falaka*, yasal olarak kaldırılmıştır. Bu okullarda asıl gelişmeler 1870'lerden sonra gerçekleşecektir.

- *Orta öğretim düzeyinde*

Rüşdiyeler: 1839'da ilk kuruldukları zaman, sıbyan mekteplerinin daha iyi öğretim veren üst sınıfları gibi düşünülen *Rüşdiye Mektepleri*,

çok geçmeden genel orta öğretimin en alt düzeyindeki okullar haline gelmiştir.

İdadiyeler: 1870'lerden itibaren, Rüşdiyelerin üzerinde açılan Lise düzeyinde kabul edilen okullardır. Sonradan adları *Sultanîye* çevrilmiştir.

Sultanîler: Bu ad altında önce 1868'de İstanbul'da *Galatasaray Sultanîsi* açılmıştır. Lise düzeyinde bir okuldur ve günümüzde *Galatasaray Lisesi* adıyla öğretime devam etmektedir.

c) Meslekî Okullar

Tanzimat ve II. Abdülhamit dönemlerinde birçok meslek okulu açılmıştır. Başlıcaları şunlardır:

- *Askerî Baytar Mektebi* (1842)
- *Orman Mektebi* (1857)
- *Erkek ve Kız Sanayi Mektepleri* (1863'lerden itibaren)
- *Güzel Sanatlar Mektebi* (1882)
- *Ticaret Mektebi* (1884)
- *Ziraat Mektepleri* (1887)

d) Öğretmen Okulları

1839'larda kurulup sonra çoğalmaya başlayan Rüşdiye Mektepleri'nin iyi bir öğretim yapabilmeleri, iyi yetişmiş öğretmenlerin varlığına bağlı idi. Bu, tüm öteki okullar için de doğru idi. İyi öğretmen yetiştirmek de, medreselerin dışında, bu iş için açılacak meslek okullarında gerçekleştirilebilirdi.

İşte bu amaçla, 16 Mart 1848'de İstanbul'da *Darülmuaallimîn* adıyla ilk kez bir öğretmen okulu açıldı.

Bu okulun 1850'de Müdürlüğüne getirilen Ahmet Cevdet Efendi, 1851'de okulun bir *Nizamnamesini* (Tüzük ve Program) hazırladı. Buna göre okulun süresi 3 yıl idi. Programda yer alan dersler şunlardı (bugünkü terimlerle):

Ders Verme ve Öğretim Yöntemi, Farsça, Aritmetik, Geometri, Alan Ölçümü, Astronomi, Coğrafya.

Bu *Nizamname*, ilk kez, "öğretmenin saygınlığı"ndan söz ediyor, bunun için öğrencilerini medresenin alışkanlıklarından kurtarmak istiyor ve onlara dolgun burs verileceğini belirtiyordu. Okuldan mezun olanların öğretmen olarak atanmalarında *mezuniyet başarı dereceleri* gözönünde tutulacak ve herkes, *sıra ile atanacaktı*. Sırası gelip de görev kabul etmeyen olursa, elinden diploması alınacak ve kendisi bir daha öğretmen olamayacaktı.

Ancak, 1860'tan itibaren, "ihtiyaç olduğu" gerekçesiyle, bu okul dışından da öğretmen ataması yapılmış, fakat öğretmen okulları çıkışlıların "tercih edilme hakkı" bulunduğu belirtilmiştir.

1868'de ilkokul öğretmeni yetiştirmek için bir okul açılmıştır.

1870'de kız öğretmen yetiştirmek için bir okul açılmıştır. Buna *Darülmuaallimat* denir.

e) Azınlık ve Yabancı Okullar

Tanzimat ve II. Abdülhamit dönemlerinde Azınlık ve Yabancı Okullar sayıca çoğalmıştır. Örnek olarak, 1893'te Osmanlı ülkesinde 392 adet Protestan (Amerikan) Okulu vardı. Bu okullardan bazıları şunlardır:

- *Robert Koleji* (1863)
- *Arnavutköy Amerikan Kız Koleji* (1871)

Bu dönemlerde, Azınlık ve Yabancı Okullar üzerinde Osmanlı Devletinin denetimi giderek azalmıştır.

1893'te II. Abdülhamit'e Osmanlı ülkesindeki Protestan Okulları hakkında bir Rapor veren Maarif Nazırı Zühtü Paşa, bunların amaçlarını şöyle açıklar: 1. Türkiye'de Protestanlığı yaymak 2. Zihinleri karıştırıp halkın merkezî yönetime bağlılığını sarsmak 3. Öteki yabancı ve özellikle Fransız okullarının Osmanlı ülkesinde elde ettikleri prestiji kırıp kendi etkilerini ön plana çıkarmak.

Ancak, Azınlık ve Yabancı Okullardan zaman zaman değerli ve ülkeye yararlı insanların da yetiştiğini unutmamak gerekir. Buralarda oku-

yanlardan birçok aydın, öğrendikleri yabancı dil ve hayata dönük derslerle Osmanlıda yenileşmelere katkılarda bulunmuşlar, öncülük yapmışlardır.

f) Darülfünûn

1863'te İstanbul'da, Üniversitenin temeli olmak üzere, *Darülfünûn* adıyla bir kurum açıldı. Önce, halka açık konferanslar şeklinde öğretime girildi.

Çeşitli nedenlerle kesintiye uğrayan öğretim 1870'te tekrar başladı i-se de yine aksadı ve ancak 1900'lerden sonra düzenli bir öğretim yapılabildi.

1859'da Mülkiye Mektebi adıyla bir yüksek okul açıldı (şimdiki Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesinin temeli).

3. Eğitime Katkıda Bulunan Düşünürler

Tanzimat ve II. Abdülhamit dönemlerinde, görüşleri ve uygulamaları ile eğitime ve eğitimdeki yenileşmelere katkıda bulunan bazı Devlet adamları ve düşünürler vardır. Bunların en önemlileri şunlardır:

Padişah Abdülmecit, Reşit Paşa, Âli Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Kemal Paşa, Saffet Paşa, Ziya Paşa, Münif Paşa, Namık Kemal, Ali Suavî, Selim Sabit Efendi Aristokli Efendi, Ayşe Sıdika Hanım, Şemsi Efendi, vb. Biz bunlardan üçü üzerinde kısaca duracağız:

Selim Sabit Efendi (1829-1911)

1848'de açılan *Darülmualliminin* ilk mezunlarından. Sonra Paris'te Matematik ve ilgili bilimler öğrenimi yapmış, dönüşünde önemli eğitim ve öğretim görevlerinde bulunmuş, ders kitapları yazmıştır.

Selim Sabit Efendi'nin Türk Eğitim Tarihinde yer tutmasının nedenleri şunlardır:

- İlköğretimde öğretim yöntemlerini ve sınıf ortamını yenileştirme çabalarına girişmiştir. Bu tür çalışmalara *usûl-i cedîd* hareketi denir.
- İlkokul öğretmenlerine yol gösterici bir kılavuz kitap yazmıştır.
- Öğretmen adaylarını geçmişin olumsuz etkilerinden kurtarmaya çalışılmıştır.

Ayşe Sıdika Hanım (1871 – 1903)

Kız öğretmen okulu olan *Darülmuallimat*'ta *Eğitim Bilimi* dersi okumuş ve 1897'de öğretim yöntemleri konusunda bir kitap yazmıştır. *Eğitim Bilimi alanında eser veren ilk kadın eğitimcimizdir.*

Şemsi Efendi (1852 –1917)

Atatürk'ün Selânik'te ilkokul öğretmenidir. İlköğretimde öğretim yöntemlerini ve sınıf ortamını yenileştirme çabalarına girişmiştir.

C. II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim (1908-1918)

Parlâmentolu rejime dönüş için Anayasanın tekrar yürürlüğe konduğu 23 Temmuz 1908'den 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesine kadar geçen zamana *II. Meşrutiyet*, veya daha çok kullanılan şekliyle, sadece, *Meşrutiyet* dönemi denir.

31 Mart (13 Nisan 1909) günü İstanbul'da patlak veren bir olay, yeni açılan Parlâmentoyu dağıtmayı ve Meşrutiyeti kaldırmayı amaçlamıştır. Bu olay ordu tarafından bastırılmış ve bundan sonra Abdülhamit tahttan indirilerek yerine Mehmet Reşat (1909-1918) getirilmiştir.

Dönemin öteki en önemli siyasî ve askerî olayları şunlardır: Trablusgarp Savaşı (1911), Balkan (1912-1913) ve I. Dünya Savaşları (1914-1918), arkasından gelen Mütareke dönemi, parti kavgaları, öğrenci olayları, vs...

1. Eğitimde Değişme ve Gelişmeler ve Eğitimin Temel Özellikleri

• II. Meşrutiyet döneminde siyasî hayat ve fikir hareketleri birden canlanmış. Bunun temel nedenleri, basın ve yayın alanında sansürün kaldırılıp özgürlüğün getirilmesi, özellikle Balkan Savaşları (1912-1913) felâketlerinin aydınları toplumsal sorunlar ve dertler üzerinde düşünmeye, özeleştiri yapmaya itmesidir. Bunların sonucu olarak *eğitim sorunları* üzerinde de çok durulmuş ve bu alanda önemli *eğitim tartışmaları* yapılmıştır.

• Balkan Savaşları ve felâketlerinden sonra toplumda, "*çökmekte olan Devleti eğitim ve öğretmenler kurtaracaktır*" görüşü daha fazla önem kazanmıştır.

• Balkan Savaşlarından sonra kızların da okutulması gerektiği görüşü toplumda önem kazanmış ve ilk kez kızlar için bir yüksek öğretim kurumu açılmıştır.

• *Okul öncesi eğitimde* ilk ciddi çalışmalar yapılmıştır.

• *Medreselerin ıslahına* çalışılmıştır.

• *Öğretmen yetiştirilmesinde* önemli adımlar atılmıştır.

• Eğitimin *bilim* olarak işlenmesinde ciddi gelişmeler sağlanmış. Batının önemli eğitimcilerinin fikir ve yöntemleri çok daha iyi tanınmaya başlamıştır.

• Eğitim ve öğretim yöntemlerinde öğretmenin sadece kitaba bağlı öğretim yapmasından, *öğrencinin de araştırmasına, gözlem ve deneyler yapmasına* doğru bir adım atılmıştır.

• Eğitimde, *Meşrutiyet tarafları bir Osmanlı insanı tipi* yetiştirilmeye çalışılmışsa da, Balkan Savaşlarından sonra *Türkçülük* idealine bağlı bir insan tipi fikri önem kazanmaya başlamıştır.

2. Eğitim Kurumlarında Gelişmeler

a) Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim

Okul Öncesi Eğitim

II. Meşrutiyet dönemi başında önce özel, 1913'ten sonra da resmî Ana Mektepleri açılmaya başlamıştır. Ancak eğitimle ilgili çeşitli yeniliklerde yapılageldiği gibi, bu işe de hazırlıksız girilmiştir: Ana Mekteplerine Müslümanlardan bayan öğretmen yetiştirilmemiş olduğundan, başlangıçta Türk Ana Mekteplerine Azınlık ve Yabancı bayan öğretmenler getirilmiştir.

1915'te *Ana Mektepleri Nizamnamesi* çıkarılmış, o yıllarda İstanbul Kız Öğretmen Okulu (Darülmuaallimat) içinde Ana Mekteplerine de öğretmen yetiştirilmeye başlanmıştır.

İlköğretim

O tarihe kadar İptidaiye ve Rüşdiye Mektepleri adıyla mevcut olan kurumlar 1913'te birleştirilip 6 yıl olarak düzenlenmiş ve böylece 6 yıllık ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir.

Ancak, yasal olarak yapılan bu düzenleme ülke çapında gerçekleştirilememiştir.

II. Meşrutiyet döneminin sonlarına doğru geleneksel *Sıbyan Mekteplerinin* çoğu kapatılmıştır.

b) Orta Öğretim, Meslekî ve Teknik Öğretim

Orta Öğretim

Bu dönemde genel orta öğretim kurumları İdadiler ve Sultanilerdir.

İdadilerin adı, gittikçe "Sultani" haline getirilmiştir. Bunlar, daha sonraki yıllardaki Lise düzeyinde okullardır.

Kızlar için ilk İdadi, 1911'de İstanbul'da açılan *İnas (Kız) İdadisi*'dir.

Meslekî ve Teknik Öğretim

Bu dönemde Polis Mektebi, Maliye Memur Mektebi, Belediye Memur Mektebi, Uygulamalı Ticaret Mektepleri... gibi bazı meslek okulları açılmıştır.

Ayrıca, Erkek ve Kız Sanayi Mektepleri geliştirilmeye çalışılmış ve İstanbul'da bir *Çırak Mektebi* açılmıştır.

c) Yüksek Öğretim

Bu dönemde Darülfünûn geliştirilmeye çalışılmıştır.

I. Dünya Savaşında Osmanlı – Alman işbirliğinin de etkisi ile Darülfünûna bazı Alman ve Macar Profesörler getirilmiştir.

1915'te *İnas (Kız) Darülfünûnu* adıyla ve kızlara mahsus bir yüksek öğretim kurumu açılmıştır. Buranın ilk öğrencileri *Kız İdadisi* ile *Darülmuaallimat* mezunları idi.

d) Özel Öğretim, Azınlık ve Yabancı Okullar

Bu dönemin başında basın, yayın ve örgütlenme özgürlüğü tanındığı için, özel öğretim kurumları, önceki dönemlerden fazla bir gelişme göstermiştir.

Böylece, gerek Müslümanlar, gerek Azınlıklar ve Yabancılar Osmanlı ülkelerinde bir çok özel okullar açmışlardır.

1914'te Osmanlı Devletinin kendileriyle savaşa tutuştuğu Batılı Devletlerin okullarından çoğu kapatılmış ve 1914'te Kapitülasyonların kaldırıldığı ilân edilmiştir. Ne var ki, 1918'de Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesiyle yenik kabul edilmiş ve ülkedeki Azınlık ve Yabancı okullar daha da gelişmek için uygun bir ortam bulmuşlardır.

e) Medreselerin Islahı

Tanzimattan sonra yeni okullar kurulurken ve eğitim öğretimde yenileşmelere girişilirken, medreselere dokunulmamıştı. Bunun asıl nedeni, bu konunun çok nâzik kabul edilmesi, belki de medreselilerin tepkisi ile karşılaşılacağına düşünülmesi idi.

Ancak, Tanzimat döneminde medreselerin de ıslahı gerektiği, bir görüş olarak da olsa, Devlet adamları ve aydınlar arasında belirmeye başlamıştır.

Bu yoldaki düşünceler II. Meşrutiyet döneminde önem kazanmış ve bazı uygulamalara girişilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde medreselerin ıslahına girişilmesini gerekli kılan ve bunu kolaylaştıran başlıca nedenler şunlardır:

- Meşrutiyet rejiminin düşünce ve tartışma özgürlüğü getirmesi ile herkesin görüş ve düşüncelerini söylemeye imkân bulması.

- Her geçen gün gerileyen Osmanlı toplumunda, medreselerin artık o halleriyle gerçekten işe yarar kurumlar olmaktan çıktıklarının açıkça anlaşılması. Bunu medreseliler bile kabul etmeye başlamışlardı.

Medreselerin ıslahı için girişilen uygulamaları bizzat Şeyhülislâmlar başlatmıştır. *Bu düzenlemenin bazı temel özellikleri şunlardır:*

- İstanbul medreseleri her biri 4 yıl olmak üzere üç kısma ayrılmıştır.

- Medreselere ilk kez yeni dersler de konmuştur:

Batı yabancı dilleri, Tarih, Coğrafya, Astronomi, Fizik, Kimya, Resim, Beden Eğitimi, İktisat, Muhasebe, Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji, vs.

Bu yenileşme çabaları ile medreseler, taşlaşmış olmaktan kurtulup artık günün şartlarına uyum sağlamış, toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilir bir hale gelmiş olacaklar mıydı? Böyle olacağını tahmin etmek pek mümkün değildir. Nedeni de, medreselerin yüzeysel olarak öteki okullara benzetilmesi ile önemli bir ıslahat sağlanmış olamazdı.

Zaten, yeni düzenlemelerden de olumlu bir sonuç alınamayacağını bilen Cumhuriyet yönetimi, 1924'te medreseleri kapatacaktır.

3. Eğitim Tartışmaları

II. Meşrutiyet dönemi eğitiminin önemli özelliklerinden biri, eğitimcilerin, aydınların *toplumun eğitim sorunlarını geniş ölçüde tartışmalarıdır. Bu tartışmalar sonunda önemli ve ilginç görüşler, öneriler ortaya çıkmış, ancak bunlar genellikle, korkunç savaş felâketleri, sıkıntıları vs. nedeniyle o dönemde uygulanamamıştır. Bu tür görüş ve önerilerin bazılarının Cumhuriyet döneminde yararlanılmıştır. Başka bir deyişle, özellikle eğitim alanındaki tartışmaların yoğunluğu ve zenginliği nedeniyle, II. Meşrutiyet dönemi, Cumhuriyet döneminin bir çeşit fikir laboratuvarı, yani hazırlayıcısı olmuştur.*

Bu nedenle, genellikle görüş ve öneri düzeyinde de kalsa, II. Meşrutiyet dönemindeki başlıca eğitim tartışmalarını *bilmemiz çok gereklidir. Bu eğitim tartışmaları birtakım temel özelliklerine göre şu alanlarda yapılmıştır:*

- *Seçkinler eğitimi – Kitle eğitimi*

Eğitim Bakanı Emrullah Efendi tarafından ileri sürülen ve *Tûba Ağacı Nazariyesi* denen bir görüşe göre, eğitimde yenileşme ve düzenlemelere aşağıdan (ilköğretimden) değil, yukarıdan (Üniversiteden) başlanmalıdır. Cennette bulunduğu söylenen Tûba Ağacı'nın kökleri yukarıda, dalları ve meyveleri aşağıdadır. Bizim eğitimimiz de yukarıdan aşağıya geliştirilirse daha uygun olur. Çünkü, *ülkenin en kısa zamanda yetişmiş insanlara ihtiyacı vardır* ve bunu 4-5 yıl içinde iyi bir Üniversite sağlayabi-

lir. Böylece, Üniversiteden ıslahata başlanırsa sonuçları hemen alınır (Tûba Ağacı'nın meyvelerine uzanılıp hemen devşirildiği gibi).

Bu görüşü destekleyenler arasında Ziya Gökalp de vardır.

Tûba Ağacı Nazariyesine karşı çıkanların başında eğitimci Satı Bey gelir. Onun görüşleri şöyledir: Çürük bir ilköğretime dayanacak yüksek öğretim hiçbir zaman gelişemez. Birçok yabancı ülkenin gelişmesi, sıra ile ilk, orta, yüksek öğretime önem verilmesi ile gerçekleşmiştir. Aslında, eğitim sistemi ve kurumlarının tüm düzeyleri arasında sıkı ilişkiler vardır. Hiçbirinin ötekilerden bağımsız, kopuk biçimde ele alınması doğru değildir. Böylece, Satı Bey *kitle eğitimi* görüşünü savunmaktadır.

• *Çocuktan hareket*

Özellikle eğitimci İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun üzerinde durduğu görüşler özetle şöyledir:

Bizde okul ve aile çocuğun tabiatını bozuyor. Oysa tüm eğitici unsurlar çocuğun tabiatında vardır ve bunları arayıp bulmak gerekir: Oyun, ilgi, merak, vs. Fakat bizde ana babalar ve öğretmenler çocuğun doğasında bulunan eğitici güçleri hemen söndürürler. Örneğin, zeki ve hareketli çocuklar "haylaz" diye nitelenir ve hoş görülmez.

• *Bireycilik – toplumculuk, girişkenlik*

Prens Sabahattin, İ. H. Baltacıoğlu, Tevfik Fikret gibi eğitimcilerin benimseyip savunduğu bu görüş özetle şöyledir:

İngiliz ve Amerikan gençleri, Fransız gençlerine göre liselerden yarı bilgisiz çıkıyorlar, fakat hayata atılınca onlardan daha başarılı oluyor ve daha büyük bir güç meydana getiriyorlar. Bunun nedeni, İngiliz ve Amerikan eğitiminin bireyci, Fransız eğitiminin ve onun etkisinde kalan Osmanlı eğitiminin toplumcu olmasıdır. Bireyci eğitimde öğrenim görmek bir araç olarak görülür. Bu sistemde okulları bitiren insan kendisi yükselir ve bağımsız olur. Toplumcu eğitim anlayışında ise gençler bilgilerini kolay kolay uygulamaya koyamaz ve yaratıcı davranamaz.

• *İş, üretim, köy eğitimi*

Eğitimci Ethem Nejat, İsmail Mahir Efendi ve İ. H. Baltacıoğlu tarafından savunulan bu görüş özetle şöyledir:

Eğitim sistemimiz "yaparak öğrenmeye" dayanmalıdır.

Köyün ve köylünün durumunu daha iyi bir hale getirecek biçimde okullar açılmalı, programlar yapılmalıdır.

Bunun için *köy kökenli, köye severek gidip çalışacak öğretmenler yetiştirmek* çok önem taşır.

Bu tür görüşler, Cumhuriyet döneminde köy eğitimi ve Köy Enstitüleri fikrinin temelini oluşturmuştur.

• Milli, kültürel eğitim

En önemli savunucuları Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin olan bu görüş özetle şöyledir:

Eğitim millî, öğretim çağdaş ve evrensel olmalıdır. Millî eğitimden amaç, milletimizin kültür ve değer birikimini yeni nesillere aşılarmaktır. Öğretim ise, daha ziyade öğretim yöntemleri ve teknik bilgilerle ilgili olduğu için bu alanda çağdaş ve evrensel gelişmeler izlenmelidir. Millî eğitim özellikle Liselerde verilmelidir. Bu yapılmazsa ülke felâkete düşer.

• Politik akımlar ve eğitim

Bu akımlar esas olarak şunlardır: *Osmanlıcılık, İslâmcılık, Türkçülük, Batıcılık, Sosyalizm...*

Bu politik akımların eğitim düşüncesi ve tartışmalarına çok önemli yansımaları olmuştur. Yukarıda adıgeçen eğitimciler ve başkaları, eğitim görüşlerini böyle politik bir çerçeve içinde ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerden aynı anda birden fazlasına bağlı kalındığı da çok sık rastlanan bir durumdur. Örneğin, Mehmet Âkif'in eğitim görüşlerinde İslâmcılık, Osmanlıcılık, Batıcılık akımlarının izleri görülür.

Balkan ve I. Dünya Savaşları *Osmanlıcılık ve İslâmcılık* akımlarının çok zayıflayıp, *Türkçülük ve Batıcılık* akımlarının güçlenmesine yol açmıştır.

• Kadın eğitimi

II. Meşrutiyet döneminde kadınların eğitimi ve sosyal hayata atılması konularında önemli tartışmalar yapılmış ve bu alanda başarılı sonuçlar alınmıştır. Bu sonuçlar özetle şöyledir:

- Kızların okumasına karşı çıkan bağnaz tutumlar etkisini yitirmeye başlamıştır.

- Kızlar için Liseler, Üniversite açılmıştır.

- Kadınlar çeşitli kamu görevleri üstlenmişlerdir. Pek çok genç erkeğin cephelerde bulunması bu gelişmeyi kolaylaştırmıştır.

Hemen tüm aydınlar kadın eğitimi ile ilgili tartışmalara katılmışlardır. Bunlar arasında özellikle, yazdığı kitap ve makaleler ve öğretmenliği ile Halide Edip Adivar'ı görüyoruz.

Değerlendirme Soruları

1. Osmanlı Devletinde eğitimle ilgili temel kavramlar nelerdir?
2. Osmanlı Devletinde eğitimin temel özellikleri nelerdir?
3. Osmanlı Devletinde temel eğitim kurumları nelerdir?
4. Sıbyan Mekteplerine başlama töreni ve bunların öğretim yöntemi nasıldır?
5. Medreselerin kuruluşlarını açıklayınız.
6. Medreselerde okutulan bilimler nelerdir?
7. Medreselerin bozulma nedenlerini açıklayınız.
8. Enderun Mektebinin amacı nedir?
9. Eğitimde yenileşmelere neden önce askerî okullardan başlanmıştır?
10. Azınlık ve Yabancı Okulları neden ve nasıl kurulmuşlardır?
11. Matbaanın alınması nasıl gerçekleşmiştir?
12. Tanzimat dönemi eğitiminin temel özellikleri nelerdir?
13. İlk kez Öğretmen Okulu nasıl kurulmuştur?
14. II. Meşrutiyet dönemi eğitiminin temel özellikleri nelerdir?
15. Medreselerin ıslahı çalışmaları nelerdir?
16. II. Meşrutiyet döneminde eğitim tartışmaları hangi konularda yapılmıştır?

OKUMA PARÇALARI

Medreselerde Bozulmanın Bir Görüntüsü

Osmanlı klâsik döneminde toplumun düşünen kesimi çoğunlukla medrese kaynaklıdır. Ancak medreseler, Felsefede Osmanlı öncesinde başlayıp klâsik dönemde belirginleşen yozlaşmayı insan yetiştirme sürecine de yansıtmışlardır. Sonuçta, zihin ve kalbi tutsak hale getiren bir insan yetiştirme eğilimi ağırlık kazanmıştır. Çünkü, a) "Mutlak bilgiler sorgulanmadan" genç kafalara aktarılmış, b) İnsanlar da "belli otoritelere bağlı" yetiştirilmişlerdir. Otoriteye ve siyasete bu ölçüde bağımlılık, değişik düşünebilmeyi ve yaratıcılığı engelleyici bir perde oluşturmuştur.

Prof. Dr. Hasan AKGÜNDÜZ

Klâsik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi

Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi

Şemsi Efendi, öğretmen okulu mezunu olmadığı halde, kendi kendini yetiştirmiş ve öğrendiği Fransızcanın yardımıyla Selânik'ten Batıdaki modern eğitim yöntemlerini izlemişti. O sırada, Avrupa'daki gelişmeler, Selânik'te, ülkenin başka kentlerine göre daha kolay izlenebiliyordu.

Şemsi Efendi, bu kentte, 1872'de özel bir ilkokul açtı. Mahalle (sıbyan) mekteplerinin geleneklere göre öğretim yaptıkları bir sırada onun modern eğitim yöntemlerine göre öğretim yapan bir okul açması cesurca ve eğitimde çağdaşlaşma yolunda önemli bir girişimdi.

Bu okul, uyguladığı eğitim ve öğretim yöntemleri bakımından geleneksel mahalle mekteplerinden daha ileri düzeyde idi. Bu yüzden o ve okulu çevresinde haklı bir ün kazandı. Aralarında Atatürk'ün babası Ali Rıza Beyin de bulunduğu bazı veliler, çocuklarını mahalle mekteplerinden alarak Şemsi Efendinin okuluna kaydettirmişlerdir.

Prof. Dr. Özcan MERT

İsmet İnönü'nün İlk Öğrenimi

Ben okula 5 yaşında Sivas'ta başladım. Babam orada sorgu hâkimi idi.

Bizim zamanımızda ilkokul öğrenimi Mahalle Mekteplerinde çok saydığımız ve korktuğumuz bir hocanın önünde, falaka tehdidi altında yapıldı. Böyle bir mahalle mektebine 1,5 – 2 yıl kadar gittim, okuma yazma öğrendim.

Bugünkü ilkokullar, benim gittiğim mahalle mektebinin yanında Üniversite kadar farklıdır.

Sonra babam beni Sivas Askerî Rüşdiyesine verdi (1892). Burası 4 yıl idi. Orada aynı zamanda ilkokulu tamamladım. Zaten bir okuma yazmadan ibaret olan ilkokulun tamamlanacak bir şeyi yoktu. Rüşdiye günümüzün ortaokuluna karşılık olabilir.

Askerî Rüşdiyede bir Hesap hocamız vardı. 4. yıl beni sınıfta bıraktı ve yüzüme fena bir şamar vurdu. Bunu büyük bir haksızlık sayarak günlerce ağladım, bağırdım, çağırdım. Tabii, evde ve kendi kendime... Başka çare yok ! 5. yıl da devam ettim ve ciddî olarak çalışmaya başladım. Oldukça iyi bir derece ile ve sanırım 6. olarak sınıfı geçtim.

Beni sınıfta bırakan hoca Ömer Lütfi adında çok saygıdeğer bir yüzbaşı idi. Gayet ciddî ve öğretici bir adamdı. Sonra iki oğlu yetişti, profesör ve general oldular. Hocam öğrenim hayatımda beni uyarmış ve yetişmem için gerekli sert etkide bulunmuştu !...

(Neclâ SEYHUN: İsmet İnönü'nün Okul Hatıraları)

(Sadeleştirilmiştir: Y. AKYÜZ)

Köy Öğretmeni Nasıl Yetiştirilmeli?

II. Meşrutiyet döneminde, köy hayatını medenileştirmeye yönelen bir ilköğretimi gerçekleştirecek öğretmenlerin yetiştirilmesi üzerinde en çok duran eğitimcilerden biri Ethem Nejat'tır Ona göre:

- Öğretmen okulları şehirlerin dışında kurulmalıdır.

- Öğretmen okullarının geniş toprakları olmalı, tarım dersleri uygulamalı yapılmalıdır.
- Öğretmen okullarının kütüphane, çalışma ve jimnastik salonları, laboratuvarları, müzeleri, atölyeleri vs. olmalıdır.
- Öğretmen okulları yatılı olmalıdır.

Görülüyor ki, Ethem Nejat, Köy Enstitülerinin 1940'da kurulmalarından 25 yıl önce bu kurumların ayrıntılı bir modelini ortaya koymuştur.

Osman KAFADAR

Türk Düşüncesinde Batılılaşma

Eğitim Sisteminde Deneme – Yanılmalar

II. Meşrutiyet döneminde Devlet örgütünün her tarafında bir istikrarsızlık görülmektedir. Devletin ve idarenin tüm kurumları bir laboratuvar gibi kullanılmaktadır. Bu da bir açıdan doğaldır. Çünkü millet kendi kendisini idareye alışmaktadır. Cumhuriyet devrinde idareyi tamamen ele geçirinceye kadar, milletin idareye daha çok katılmasından dolayı pek çok sinama ve yanılmalar olmuştur.

Bu, her alandaki karışıklık ve programsızlık eğitim alanında da aynen görülmüştür. Uzun zaman sağlam prensipler ve usuller bulunamamıştır. Eğitim yönetiminin başına geçen her Bakan eski düzeni bozmuş, kendine göre bir düzen kurmuştur.

Prof. Dr. Mustafa ERGÜN

II. Meşrutiyet Devrinde

Eğitim Hareketleri (1908-1914)

ÜNİTE IV

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE EĞİTİM

Hazırlık Çalışmaları

1. Millî Mücadele Döneminin temel olaylarını ve gelişmelerini inceleyiniz.
2. Millî Mücadele ile ilgili olarak Tarih Atlaslarından bilgi edininiz.
3. Yakın çevrenizde Millî Mücadele yıllarında eğitimin nasıl etkilendiğini ve kurtuluş yolunda emeği geçen öğretmenleri araştırınız.

I. Dünya Savaşında Çanakkale ve başka cepheelerde büyük zaferler kazandığı halde, 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti yenik sayılmış, başkent İstanbul ve topraklarından bir çok yeri işgal edilmeye başlanılmıştı. Müttefik Devletler denen İngiltere, Fransa, İtalya, ABD, Yunanistan, bu parçalama ve pay kapma çabaları içinde Türk milletini de esaret altına almayı amaçlamışlardı. Oysa, tarihin akışına şekil veren, her zaman hür ve bağımsız yaşamış Türk milleti, esareti kabul edemezdi. Bu nedenle Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Kurtuluş Savaşına girişen Türk halkı, bağımsızlığını ve hürriyetini korumasını bilmiştir.

A. Millî Mücadele Döneminde Eğitimin Temel Özellikleri

Millî Mücadele döneminde eğitimin temel özellikleri şunlardır:

- Kurtuluş mücadelesi, eğitimi derinden etkilemiş, eğitim de bu mücadeleye katkıda bulunmuştur.
- Savaşın en yoğun olduğu bir zamanda Ankara'da bir eğitim kongresi toplanmış, burada Mustafa Kemal Atatürk çok önemli bir konuşma yapmıştır. Bu olayın eğitim tarihimizde büyük değeri vardır. O, konuşmasında, *yeni bir insan tipi* yetiştirilmesi gereği üzerinde durur. Bu *millî bir*

eğitim almış, öncelikle millî varlığını koruması kendisine en temel değer olarak öğretilmiş bir insan tipidir.

- Halkın millî kurtuluş davası yolunda bilgilendirilmesi amacıyla halk eğitimi çalışmaları yapılmıştır.

- Azınlık ve Yabancı okulların ülkeye zararlı çalışmaları çok açıkça görülmüş, bu konuda bazı önlemler alınmıştır.

B. Millî Mücadele Döneminde Eğitimde Değişme ve Gelişmeler

Millî Mücadele Döneminde eğitim siyasî ve askerî olaylarla çok sıkı ilişki içinde olduğundan, bu dönem eğitimindeki değişme ve gelişmelerin de bu ilişkiler açısından incelenmesi uygun olur.

Erzurum Kongresinin Toplandığı Lise

1. Okul ve Öğretmenlerin Durumu

Millî Mücadele Döneminde okullar, öğretmenler ve eğitim başlıca şu başlıklar halinde ele alınabilir:

- *Millî uyanış, mitingler, Kongreler, TBMM*

İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden hemen sonra, İstanbul'da ve ülkenin bir çok yerinde yapılan işgali protesto mitinglerinde ulema sınıfı yanında öğretmenlerin de görev aldıkları görülür.

Erzurum ve Sivas Kongrelerine katılan delegeler arasında öğretmenler de vardır.

23 Nisan 1920'de açılan TBMM'nde 337 kadar milletvekili arasından 30 kadarı öğretmendir.

Sivas Kongresinin Toplandığı Lise

Kongreler okul binalarında toplanmış, TBMM'nde milletvekillerinin oturduğu tahta sıralar Ankara okullarından sağlanmıştır. Ankara okullarından bazı öğretmenler, Meclis'te konuşulanları hızlı biçimde yazabilmek için kâtiplik yapmışlardır.

• Eğitimin Yönetimi

Millî Mücadele döneminde eğitimin yönetimi şöyledir:

TBMM Hükûmetine bağlı yörelerde

Buralarda, Ankara'daki Millî Hükûmetin *Maarif Vekâleti** yetkilidir.

İstanbul'daki Osmanlı Hükûmetine bağlı yörelerde

Buralarda Osmanlı *Maarif Nezareti** yetkilidir.

İşgal altındaki yörelerde

Buralardaki eğitim üzerinde işgal komutanları ve onların Hükûmetleri söz sahibi olduklarını iddia etmişlerdir.

• Cephede öğretmenler ve öğrenciler

Millî Mücadelede bazı öğretmenlerin ve öğrencilerin cephelere koşarak düşmanla çarpıştıklarını, bazılarının şehit düştüğünü görüyoruz.

Ancak, cephelerde fiilen çarpışan öğretmenler ve öğrenciler gönüllü olanlardır. Çünkü, TBMM, Mart 1921 tarihli bir kanun ile öğretmen, öğrenci ve medrese mensuplarının askerlik görevlerini tecil etmiştir. (ertelemiştir).

• Okula kurtuluş bilincinin girmesi

Yurdun düşman işgali altında kalmayan bölgelerindeki okullarda çok heyecanlı bir *kurtuluş* ve *özgürlük bilinci* yaşanmıştır.

Millî Hareketin önderleri, özellikle Mustafa Kemal Atatürk ve Kâzım Karabekir, millî heyecanın öğrenciler tarafından da teneffüs edilebilmesi için okullara sık sık ziyaretler yapmışlardır.

Bazı kız öğrenciler, cephelerden gelen yaralı ve hasta askerlerin bakımı için görev almışlardır.

* *Maarif Vekâleti* ile *Maarif Nezareti* terimlerinin kesinlikle karıştırılmaması ve birbirlerinin yerine kullanılmaması gerekir. (Y. Akyüz).

• *İşgal altındaki bölgelerde eğitim*

İstanbul'da

Millî Mücadele yıllarında Osmanlı Maarif Nezareti (Eğitim Bakanlığı), kendi yönetimindeki okulları ve öğretmenleri baskı altına alarak, Anadolu'daki Millî Hareketin duyulup benimsenmesini engellemeye çalışmıştır.

İstanbul dışındaki işgal bölgelerinde

İşgalciler, öğretmenler ve öğrencilere açık ya da sinsi bir yıldırma, e-ritme politikası uygulamaya çalışmışlardır.

Adana yöresinde Fransız işgal komutanı, Lise öğretmen ve öğrencilerine bir konuşma yaparak Kemalistlerin "yanlış yolda" olduklarını iddia etmiş, fakat çok geçmeden Liseyi ve başka okulları kapatmıştır.

Batı Anadolu'da Yunanlılar bir çok okulu kapatmışlardır. Öğretimine izin verdikleri okullarda da *Tarih* dersi programını kendi istedikleri gibi değiştirmişler, ayrıca *her dereceli okullara Yunanca dersi koyup bu dersten sınıf geçme zorunluluğu getirmişlerdir*.

2. İlk TBMM'nde Eğitim Tartışmaları

23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM'nde millî kurtuluşla ilgili konular yanında eğitim konuları da sık sık ele alınmıştır. Hatta, eğitim konuları ülkenin o sırada ve kurtuluştan sonraki döneminde en önemli sorunları olarak görülmüş, "bilgisizlikten" bir an önce kurtulmamız gerektiği vurgulanmıştır.

TBMM'nde eğitimle ilgili tartışmalar özellikle, Hükümet Programları görüşülürken yapılmıştır.

Örneğin Mayıs 1920'de TBMM'ne sunulan ilk Hükümetin Maarif Vekâletinin programında şu görüşler de yer almıştır:

- Eğitimin millî olması.
- Eğitimin bilimsel ve çağdaş temellere oturtulması.
- Millî ruh ve bilinci güçlendirecek tarihî, edebî vs. eserleri uzmanlarına yazdırmak.
- Doğudan ve Batıdan bilimsel eserleri Türkçeye çevirtmek.

- Halkın kullandığı kelimeleri derleyerek Türkçenin büyük bir sözlüğünü yapmak.

Eğitim tartışmalarının sık sık dönemin ekonomik sıkıntıları nedeniyle vs. güç durumda kalan öğretmenler ve okulları konu aldığı da görülür.

Herşeye rağmen eğitim ve öğretimin sürmesi, bunun için öğretmenlerin ve yaşı tutan öğrencilerin askerlik görevlerinin ertelenmesi gerektiği de TBMM'nde geniş ölçüde tartışılıp benimsenen bir konu olmuştur.

Aşağıda inceleyeceğimiz gibi Azınlık ve Yabancı okulların durumu da TBMM'nde zaman zaman tartışılmıştır.

3. Maarif Kongresi

15 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan Maarif Kongresi, yurdun her tarafından gelen 250'den fazla erkek ve kadın öğretmeni biraraya getirmiştir. Kongreyi Mustafa Kemal Atatürk cepheden gelerek açmış ve çok önemli bir açış konuşması yapmıştır. Ayrıca öğretmenlerin teker teker elini sıkmıştır.

Kongrenin açılışına uzun bir başyazı ayıran *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, daha önce iki İnönü savaşını ve başlamak üzere olan Sakarya savaşını kastederek, der ki: "Mustafa Kemal Paşa, üçüncü Yunan saldırısının en ateşli zamanında öğretmen ordusunun gelecek göreviyle meşgul bulunuyor. Bu asil ve yüce örnek Türk tarihinde benzeri ender bulunan değerli anılardan biri olacaktır." Kuşkusuz bu, dünya tarihinde de benzeri belki bulunmayan bir örnektir.

• Mustafa Kemal Atatürk'ün Kongreyi açış konuşması

Mustafa Kemal Atatürk Kongreden "Türkiye'nin millî eğitimini kurmasını" ister ve "millî eğitim"i açıklar: "Şimdiye kadar izlenen eğitim ve öğretim yöntemlerinin milletimizin gerileme tarihinde en önemli bir etken olduğu kanısındayım. Onun için bir millî eğitim programından bahsederken, eski devrin batıl inançlarından ve doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle hiç ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, Doğudan ve Batıdan gelebilen tüm etkilerden tamamen uzak, millî ve tarihî özelliğimizle uyumlu bir kültür anlıyorum."

O, çocuklara, gençlere neler öğretilmesi gerektiğini de belirtir: "Onlara özellikle varlığı ile, hakkı ile, birliği ile çatışan tüm yabancı öğelerle

mücadele gereği ve millî fikirleri kendinden geçerek her zıt fikre karşı şiddetle ve fedâkârca koruma gereği aşılmalıdır.”

O, bu konuşmasında öğretmenleri “gelecekteki kurtuluşumuzun saygıdeğer öncüleri” olarak tanımlamıştır.

• Kongrenin çalışmaları ve yankıları

Maarif Kongresi, çalışmalarını savaş dolayısıyla, erken bitirmiştir. Ele alınan başlıca konular şunlardır: İlkokul ve orta öğretim programları, köy öğretmeni yetiştirilmesi. Kongre, bir sonuca varmasa da, öyle bir zamanda toplanmış olması ve Mustafa Kemal Atatürk’ün açış konuşmasıyla eğitim tarihimizde önemli bir yer tutar.

Kongrede erkek ve kadın öğretmenlerin aynı salonda beraber bulunmaları TBMM’de medreseli grubun eleştirilerine yol açmıştır.

4. Halk Eğitimi Çalışmaları

Millî Mücadele döneminde TBMM, milletvekillerine, öğretmenlere, aydınlara, bazı isyan ve karışıklık çıkan yörelerde isyancıları millî menfaatler ve kurtuluş konusunda aydınlatmak için görevler vermiştir. Bu şekilde oluşturulan gezici topluluklara *nasihat heyetleri*, *irşad encümenleri* denir. Bu toplulukların amaçları, düşmanın kandırmalarına, propaganda-larına kapılıp çeşitli huzursuzluklar ve isyanlar çıkaran cahil kişileri önce güzellikle uyurup aydınlatmak ve doğru yola getirmektir.

Mehmet Âkif gibi bazı aydınlar da kendiliklerinden bu görevi üstlenmişlerdir. Böylece, Kurtuluş Savaşı döneminde halk eğitimi çalışmalarının temel özelliği, *halkı millî dava yolunda bilgilendirmek, birleştirmek olmuştur* denebilir.

Mehmet Âkif’in bu konudaki çalışmaları önem taşır. O, büyük saygınlığı bulunan güçlü bir şair ve düşünür olduğu için, Kurtuluş Savaşı yıllarında giriştiği halkı aydınlatma çabalarında çok etkili olmuştur. Özellikle Balıkesir’de Kastamonu ve kazalarında camilerde yaptığı konuşmalar ünlüdür. O, en önemli siyasî meseleleri bile *Kur’an*’dan örneklerle inandırıcı bir dille açıkladığı için, geniş kitleler tarafından büyük bir dikkat ve saygı ile dinlenmiştir.

Mehmet Âkif, Şubat 1920'de Balıkesir'de Zağnos Paşa Camiinde şöyle der: "Yabancılar, yüzyıllardır ayrılık tohumlarını aramıza serptiler. Eğer biz Müslümanlar yaşamak istiyorsak, toplumda ayrılığa, dargınlığa yol açabilecek en önemsiz söz ve hareketlerden bile çekinmeliyiz".

Mehmet Âkif, Kasım 1920'de Kastamonu'da Nasrullah Camiinde "güler yüz gösteren düşmanları dost edinmemek gerektiği" yolunda bir Âyeti (Âli İmran, 118) açıkladıktan sonra, sözü iç isyanlara getirir: "Müslümanlar, gözünüzü açın! Yıllardır bizim iliğimizi kurutan iç meselelerin hepsi düşman parmağı ile çıkarılmıştır. Bugün de, Adapazarı, Düzce, Yozgat, Bozkır, Biga, Gönen, Konya isyanları hep düşmanın işidir. Artık kime hizmet ettiğimizi, kimin hesabına birbirimizin gırtlığına sarıldığımızı anlamalıyız!"

Mehmet Âkif, Nasrullah Camiindeki bu konuşmasında, Osmanlı hükümetinin 10 Ağustos 1920'de imzaladığı Sevres antlaşması ile milletin nasıl esarete itildiğini gösterir. O, Batılı Devletlerin Türkler ve Müslümanlara ilişkin oyunlarını halkın gözleri önüne serer. Fakat, şu açıklamayı yapmayı da gerekli bulur: "Batılılara karşı olan duygumuzu hiçbir zaman onların ilimlerine, sanatlarına yansıtmamalıyız. Çünkü medeniyetin bu alanlarında onlara uymazsak yaşayamayız."

Aralık 1921'den itibaren, halkın ve memurların bilgilendirilmesi için, Ankara'da önde gelen aydınlar tarafından *Serbest Âli Dersler* adıyla, Tarih, Türk ve Batı Edebiyatı, Eğitim, Hukuk, İktisat, Sosyoloji alanlarında herkese açık ders ve konferanslar verilmiştir.

5. Azınlık ve Yabancı Okullar

Millî Mücadele döneminde, Azınlık ve Yabancı okulların ülkeyi bölme çabaları iyice su yüzüne çıkmıştır:

• Azınlık Okulları

Şubat 1919'da Paris gazetelerine verdiği demeçlerde Yunanistan Başbakanı Venizelos, yalnızca Aydın ve Bursa illerinde 652 Rum okulu ve 91 548 öğrenci bulunduğunu iddia eder. Yunanlılar, o yıllarda Anadolu'daki tüm okullarının sayısını 2 228, öğrenci sayısını 187 577, öğretmen sayısını da 4 930 olarak gösterirler. Bunlar kuşkusuz, Avrupa kamuoyunu Anadolu'daki Yunan kültür ve etkisinin önemine inandırma amacıyla abartılmış rakamlardır. Böylece *Rum ve Yunanlılar, Türklerin kendilerine 1453'ten beri tanıdığı eğitim ve öğretim hakkını, Türkiye'ye*

karşı propaganda amacıyla kullanmışlardır. Fakat, şu da bir gerçektir ki, o yıllarda Anadolu'da çok sayıda Rum okulu ve öğretmeni bulunuyordu.

Rum okulları, çevrelerini Rumlaştırma, Yunan işgalini kolaylaştırma, Trabzon ve çevresinde bir Pontus Rum Devleti kurulması amaçlarını güdüyorlar ve öğretmenleri bu yolda büyük çaba harcıyorlardı. Bu öğretmenler, Rum din adamlarıyla el ele çalışıyorlardı. İstiklâl Mahkemeleri, TBMM Hükümetinin kontrolündeki bölgelerde zararlı eylemleri görülen Rum öğretmenleri cezalandırmış, Maarif Vekâleti de bazı bölgelerde bu okulları kapatma yoluna gitmiştir.

Ermenilerin ve öteki Azınlıkların okulları da bölücü çabalarını artırmışlardır.

• Yabancı Okullar

Yabancı okullar ve öğretmenleri de Millî Mücadele döneminde ülkenin içinde bulunduğu güç şartlardan yararlanarak zararlı ve bölücü eylemlerini daha da şiddetle sürdürmüşlerdir.

Bu konuda özellikle Merzifon'daki Amerikan Kolejinin çabaları çok belirgindir. Bu Kolej, Doğu Karadeniz bölgesinde bir Pontus Rum Devleti kurulması için Rumlara ve Yunanlılara hem fikrî ve manevî, hem de her türlü maddî desteği (para, silah, vs.) sağlamıştır.

Merzifon Amerikan Kolejinin Türkçe öğretmeni Zeki Bey, okuldaki haince faaliyetleri Hükümete bildirdiği için öğretmenler ve öğrenciler tarafından şehit edilmiştir. Bunun üzerine Hükümet bu okulu kapatmıştır.

Ankara Hükümetinin Maarif Vekili Hamdullah Suphi, Şubat 1921'de TBMM'nde yaptığı açıklamalarda, çok önemli bir itiraf ve özeleştiride bulunmuş ve şöyle demiştir:

"Bizim şimdiye kadar (eskiden beri) Azınlık ve Yabancı okullara gösterdiğimiz müsamaha, siyasî korkularımızdan ileri gelmiştir."

Eğitim Bakanının bu sözleriyle anlatmak istediği şudur: Eskiden beri, ülkemizde, bu okulların üzerine gidilememiştir. Nedeni, onların arkasında koruyucuları olarak Batılı Devletlerin bulunmasıdır!...

Hamdullah Suphi, aynı konuşmasında, Balkanlardaki topraklarımızın kaybedilmesinde, eskiden beri oralarda bölücü çabalar gösteren Azınlık okulları ve öğretmenlerinin çok büyük payı olduğunu, Rum, Ermeni gibi Azınlık okullarının aslında Yabancı okullardan çok daha zararlı olduğunu söyledikten sonra, Yabancı okullar konusunda şöyle demiştir:

“Bazı sakıncaları olmasa, Türkiye’de bir tek Yabancı okul bırakmam. Fakat bu, iç olduğu kadar bir dış politika sorunudur: Amerikan okullarını kapattığımız gün, Amerika üzerinde bunun yankıları ne olacaktır, düşünüp incelemeliyiz. İtalyan okullarını kapattığımız zaman yine ortaya çıkacak etkileri gözönüne almalıyız. Demek ki elimizde bir çare vardır, o da kendi okullarımızı, yabancı okullara gitmeye ihtiyaç göstermeyecek bir surette yükseltmektir. Kendi okullarımız gerekli ve uygun eğitim ve öğretimi sağlayınca emin olunuz bir tek Türk ailesi çocuklarını yabancı okullara yollamayacaktır”.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin yazdığına göre, Mart 1921’de Anadolu’daki tüm yabancı okullar kapatılmıştır.

Değerlendirme Soruları

1. Millî Mücadele döneminde eğitimin temel özellikleri nelerdir?
2. Millî Mücadelenin eğitime, eğitimin de Millî Mücadeleye etkileri ve katkılarını açıklayınız.
3. Millî Mücadele döneminde TBMM’nde yapılan eğitimle ilgili tartışmalar nelerdir?
4. Maarif Kongresi ve Türk Eğitim Tarihindeki önemi nedir?
5. Maarif Vekâleti ve Maarif Nezareti terimleri arasındaki fark nedir?
6. Millî Mücadele döneminde halk eğitimi çalışmaları ve bunların millî uyanışa etkileri nelerdir?
7. Millî Mücadele döneminde Azınlık ve Yabancı okulların etkileri nelerdir?

OKUMA PARÇASI

Bir Yabancı Gazeteci Gözüyle Türk Millî Uyanışı ve Eğitimi

1922 yılı Nisan ve Mayıs aylarında Anadolu'da gezen ve Ankara'da da kalan Fransız gazetecisi Jean Schliklin'in millî hareketin doğuşu ve emellerini ülkesinin kamuoyuna duyurmakta büyük rolü görülür. Onun, Fransa'nın tirajı milyonu aşan halk gazetesi Le Petit Parisien'in muhabiri olması, gönderdiği mektupların fotoğraflarla beraber yayınlanması, etkisini çok artıran unsurlardır.

Schliklin, Ankara'ya gelirken yolda, Kastamonu'dan önce bir yerden yazdığı ilk mektubu ile beraber, sırtlarında cepbane taşıyan Türk kadınlarını gösteren bir fotoğrafı gazeteye göndermiştir. Bu mektubunda der ki: "Bugün geçtiğim yollarda beni derinden etkileyen şey, hemen yurt hizmetine giriveren erkek ve kadınların kalabalıklığı oldu. Sırtlarında fişek, top mermisi, yiyecek, ilâç sandıkları taşıyan, yalnızca kadınlardan kurulu, cepheye teçhizat ve erzak götüren konvoylar gördüm. Burada işleyen Devletin el koyması değil, fakat yüce bir yurtseverlik duygusudur ve bu duygu, basit ruhlarda doğduğu için o ölçüde insana heyecan veriyor."

Onun Kastamonu'dan gönderdiği bir başka mektup da ilginçtir: Yazar, bu şehirde okulları gezmiş öğrenciler kendisine hepsi vatan aşkını konu alan şiirler okumuşlardır. Vatan ve kurtuluş duygusunun her yerde olduğu gibi okulda da görüldüğünü belirten yazar şu sonuca varır:

"Anadolu'ya ayak bastığımdan beri, bütün gözleri ışıldatan, yürekleri tutuşturan bu ateşli havayı soludum. Dün, yol boyunca, yurt hizmetindeki kadın ve ihtiyarları seyretmiştim; yarın gidip orduyu göreceğim. Ama bugün çocukları gördüm. Henüz yöneticilerle, resmî makamlarla, hükümetle temasım yok. Anlıyorum ve özellikle hissediyorum ki bütün Türk milleti heyecandan titrer halde, şevkli, tek vücut ve kararlı olarak ayaktadır. Bir halkın, en kıymetli varlığına, yani hürriyetine dokunmaya kalkışılınca ne mucizeler yapabileceği görülüyor. Bir vatan parçalansa da, millî bir ülkünün bölünemeyeceğini bu kadar iyi anlamamıştım."

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ

Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız

Kamuoyu (1919-1922)

ÜNİTE V

CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM

Hazırlık Çalışmaları

1. Cumhuriyet döneminde girişilen inkılâpları inceleyiniz.
2. Tevhid-i Tedrisat, Dil ve Yazı inkılâplarının neden gerekli olduğunu araştırınız.
3. Çevrenizde bulunan, eğitimimize uzun yıllar hizmet etmiş öğretmen ve eğitimcileri araştırıp anıları ve tecrübelerinden yararlanınız.
4. Çevrenizde Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yapılan okul binaları varsa bunların ve kendi okulunuzun tarihçesini araştırınız.

Mustafa Kemal Atatürk Millî Mücadeleyi zaferle sonuçlandırmış ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilân ederek Türkiye Cumhuriyeti Devletini kurmuştur. Atatürk'ün deyişiyle bu yeni Devletimiz "ebediyen pâyidar olacaktır" (sonsuzlukta yaşayacaktır).

1923'ten sonra ülkede, o zamana dek görülenlerle karşılaştırılamayacak ölçüde önemli siyasal, ekonomik, hukukî, kültürel değişimler gerçekleştirilmiştir. Bu değişimlerin eğitim ve öğretime de çok önemli ve olumlu etkileri olmuştur.

Cumhuriyet döneminde, 1923'ten günümüze gelinceye kadar çeşitli önemli siyasî olaylar görülmüşse de, bu dönemin aslında kesintisiz bir bütünlük içinde ele alınmasının daha uygun olacağı kanısındayız.

A. Cumhuriyet Döneminde Eğitimin Temel Özellikleri, İlkeleri, Hedefleri

Cumhuriyet döneminde eğitimin temel özellikleri, ilkeleri, hedefleri şunlardır:

- Cumhuriyet döneminin başlarında siyasal, ekonomik, hukukî, kültürel inkılâplar ve değişmeler gerçekleştirildiğinde toplumun %10'u bile okur yazar olmadığı için, bu inkılâplar ve yeniliklerin kitlelere benimsetilmesi ve kökleşmelerinde eğitimin oynayabileceği rol her zamankinden fazla anlaşılmış ve eğitim öğretime bu nedenle önem verilmiştir.

- Atatürk bizzat kendisi "Başöğretmen" unvanı ile, elinde tebeşir, kara tahta başında halka ders vermiş, kitlelerin eğitim düzeyinin yükselmesi için büyük çaba harcamıştır. Böylece, O, öğretmen ve eğitimcilere çok değerli bir manevî destek sağlamıştır.

- Eğitim alanında çok önemli inkılâplar yapılmıştır: *Tevhid-i Tedrisat'ın kabulü, Medreselerin kapatılması, yeni Türk harflerinin kabulü*, vb. bunların başında gelir.

- Atatürk ilkelerine bağlı, lâik, aktif, *yeni bir insan tipi* yetiştirmek eğitimin en önemli amaçlarından biri olmuştur. Bu, sosyal hayata karışan, fikrini özgürce söyleyen, kimseye haksızlık yapmayan, fakat kendisine ve topluma yapılan haksızlıklara da duyarsız kalmayıp uygun biçimde tepki gösteren *yurttaş tipidir*.

- Millî Mücadelenin kazanılması ve 1938'e kadar Atatürk'ün varlığı, tüm halka ve öğrencilere, kendilerine ve ülkenin geleceğine büyük bir güven duygusu vermiş, onları şevkle çalışmaya, okumaya yöneltmiştir. Böylece, yetişkinler bilgi ve kültür düzeylerini yükseltmeye çalışırken, kız erkek tüm öğrenciler okuyup bir meslek sahibi olarak topluma yararlı olabilmek için büyük çaba harcamışlardır.

- 1945'lerden itibaren eğitim bilimindeki gelişmeler ABD'deki eğitim görüşleri ve uygulamalarının etkisinde kalmıştır.

- Eğitimin geliştirilmesinde sık sık Batılı eğitimcilerden yardım alınmıştır.

- Ancak, eğitim sorunları tümüyle çözülememiş, bazılarının boyutları çok büyümüştür. Bu arada "nitelik" arayışı çok ihmal edilmiştir. Bunlar hızlı bir sosyal değişme kadar, kaynak yetersizliği, plânsızlık ve bazı siyasal etkenlerden ileri gelmiştir.

- Özellikle din öğretimi, plânsızca çeşitli okulların açılması, öğretmen yetiştirme ve atama alanlarında siyasî düşünceler ve seçim kaygılarıyla Türkiye'nin gerçek çıkarlarına uygun olmayan girişimler de olmuştur.

B. Atatürk ve Millî Eğitim

Atatürk, Türk Eğitim Tarihinde çok önemli bir yer tutar. Çünkü O'nun eğitimle ilgili görüşleri hem eğitim tarihimizi aydınlatır, hem de bugün bize eğitim hedeflerimizi gösterir. O'nun bu görüşlerini üç başlık altında incelemek öğretici olur:

1. Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Oluşmasına Yetiştirdiği Ortamın Etkisi

Atatürk'ün eğitim düşüncesinin bazı önemli kökenlerini O'nun yetiştirdiği, başka deyişle çocukluk ve ilk gençlik dönemlerini geçirdiği ortamda aramak gerekir. O'nun yetiştirdiği ortam dört başlık altında incelenebilir:

a) Eğitim ortamı

Atatürk, "çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey mektebe gitmek meselesine aittir" der. İlk çocukluk anısı, eğitimi ile ilgili olduğuna göre, bunu hayatı boyunca düşündüğü, bu anıdan etkilendiği söylenebilir.

Atatürk öğrencilik hayatında birbirine zıt eğitim yöntemlerini bizzat yaşayarak görmüştür. Bunlar baskıya dayanan, nakilci, ezberci yöntemlerin yanında kısmen serbestiye, deneye, akla dayanan yöntemlerdir. Böylece O, bizzat kendi şahsında, Türk çocuklarının, gençlerinin geçen yüzyılda nasıl yetiştirildiklerini ve bunun ne gibi sonuçlar verdiğini gözlemiş, incelemiştir.

Atatürk, düzenli ve kesintisiz bir eğitim görmüş, başarılı ve mesleğin gerektirdiği özellikleri taşıyan öğretmenlere sahip olmuştur.

Öğretmenleri O'nu çok değişik biçimlerde etkilemişlerdir. Biz, bunlardan ilkokul öğretmeni Şemsi Efendinin O'nun üzerinde ileriki eğitim düşüncesi bakımından bazı önemli etkilerde bulunduğu görüşündeyiz. Şöyle ki, Şemsi Efendi, Eğitim Tarihimizde yeni ve kolaylaştırıcı öğretim yöntemlerini ve uygulamalarını ilk deneyen öğretmenlerdendir. Onun öğrencileri ilkokuldan bir üst düzeydeki Rüşdiye öğrencilerinden daha bilgili, disiplinli yetişiyorlardı. Şemsi Efendi, ilköğretimdeki yenileşme girişimleri nedeniyle, bazı bağınaz kişilerin saldırısına uğramış fakat yılgınlık göstermemiş, kendisini öğrencilerin iyi yetişmesine adanmıştı.

Şimdi, Harf İnkılâbı'na bakalım: Şemsi Efendi nasıl ki, çocuklara kısa sürede, kolayca ve etkili biçimde okuma yazmayı, çeşitli bilgileri öğretebilmek için yeni yöntemler, araç gereçler kullanmışsa, Atatürk de, Harf İnkılâbı'na girişmesinin ana amacının Türk milletine "az emekle, kolay bir okuma yazma anahtarı verip, onu bilgisizlikten kurtarmak" olduğunu söyler. Yine Atatürk der ki: "Şurasını tecrübe ile ifade edeyim ki, hece ve alfabe yeniliği hakikaten çocukları güçlüklerden kurtaran, onlara küçük yaşta başarı lezzetini tattıran en etkili araçtır." Kanımızca O, burada, Şemsi Efendi okulundaki yeni yöntemlere atıf yapıyor. Çünkü O'nun bu konuda "tecrübe ile" söylediği şey, ancak, Şemsi Efendi okulunda görüp yaşadığı heceleme ve okuma yöntemindeki yenilikler ve bunların, çocukları güçlüklerden kurtarıp onlara küçük yaşta tattırdığı başarı mutluluğu olabilir... İşte, Harf İnkılâbı ile, kendisi, kolayca okuma yazma öğrenme mutluluğunu çocuklara ve halka tattırmak istiyor...

Atatürk'ün dinde bağınazlığa karşı görüşlerinde, yenilikçi fikirlerinde, düzen ve disiplin duygularının gelişmesinde de Şemsi Efendinin öğretim ve uygulamalarının şüphesiz payı vardır.

Atatürk'ün askerî okullardaki öğretmenleri de O'nun üzerinde çeşitli olumlu etkilerde bulunmuşlardır (düzen, disiplin, ülke sorunları, savaş bilgisi vb.)

b) Sosyal ve siyasî ortam

Atatürk, çocukluk ve gençlik yıllarını Osmanlı Devletinin son ve en buhranlı, en çalkantılı dönemlerinde yaşamıştır. Üstelik, O, bu çağlarını bir kazan gibi kaynayan Balkanlar'da, sonra İstanbul ve ülkenin çeşitli

yerlerinde geçirmiş, yıkılmakta olan Devletin çöküş sebeplerini ve kurtarıma yollarını düşünme fırsatı bulmuştur.

O şöyle der: "Bir milletin felâkete uğraması demek, o milletin hasta, hastalıklı olması demektir. Bu sebeple kurtuluş, toplumdaki hastalığı tespit ve tedavi etmekle elde edilir." Yine O, "geçmişin hatalarını kökünden temizlemek, düzeltmek" gerektiğini belirtir. Eğitimle ilgili olanlar ise bunların başında gelmektedir.

Gerçekten Atatürk, çocukluk ve gençlik yıllarında, içinde bulunduğu sosyal ve siyasal ortamı iyi gözlemiş, Türk ve dünya tarihini iyi öğrenerek, bu ortamın iyi bir değerlendirmesini yapmış, bundan dersler çıkarmıştır. Şöyle ki: Toplumdaki başlıca eğitim kurumları olan medreseler ve sıbyan mektepleri 17. yüzyıldan beri yararsız, yalnızca din ve Arap kültürü veren okullar haline dönüşmüş, yeniliklere cephe alıp taşlaşmışlardı. Bazı medreseliler çeşitli yeniliklere karşı çıkmış, Tanzimat döneminde başlayan eğitimde yenileşme hareketlerini engellemeye çalışmıştı. Atatürk, Osmanlılarda Yabancı okulların istedikleri gibi at oynattıklarını, Azınlıkların eğitim yoluyla iktisaden güçlenip siyasî bakımdan bilinçlendiklerini ve Devleti yıkmaya yöneldiklerini gözlemişti. Atatürk, sadece Türklerin amaçsız, etkisiz, cılız, anlamsız, köksüz bir eğitimin çarkları içinde kaldıkları ve millî benliklerinden habersiz yetiştirildikleri için kendi öz yurtlarında esarete sürüklendiklerini görmüştü.

Atatürk, bizzat yaşadığı ve yüzyıllar boyu uygulandığını gördüğü eğitim-öğretim yöntemlerinin toplumsal sonuçlarına ilişkin de şu önemli değerlendirmeyi yapmıştır (15 Temmuz 1921, Maarif Kongresi): "Şimdiye kadar izlenen eğitim ve öğretim yöntemlerinin milletimizin gerileme tarihinde en önemli bir etken olduğu kanısındayım."

Eğitimin millî, bilimsel ve işe yarar olmadığı günleri yaşayan ve gözleyen Atatürk, bu durumun felâketlerimizin temel sebeplerinden olduğu sonucuna varmıştır.

c) Fikri ortam

Tanzimat döneminin fikrî ve eğitimsel ortamında bazı çelişkiler bulunmakla beraber, eğitim, giderek, Devleti felâkete sürüklenişten kurtaracak en önemli araçlardan biri olarak görülmeye başlanmış ve bu görüş o

zamandan beri her dönemde değerini korumuştur. Düşünürler ve eğitimcilerimiz bu fikri işlemişlerdir. Mutlakıyet döneminde fikrî ortamda –başkılar nedeniyle– bir kısırlaşma görülür. Ancak, Atatürk, çocukluk ve gençliğinde, Tanzimat döneminde ortaya çıkan bu temel görüşten ve çeşitli yeni fikirlerden (Namık Kemal ve başkalarının) yararlanmışır.

d) Askerî ortam

Atatürk, kesintisiz bir askerî eğitimden sonra, çeşitli cephelerde savaş deneyimleri kazanmış, ülkeyi görevi nedeniyle gezmiş, üstlerini ve aslanlarını, halk çocuklarını yani erleri tanımıştır. Atatürk'ün eğitim ve çeşitli alanlardaki görüşlerinin temelinde O'na askerlik mesleğinin bu yolla kazandırdığı bazı temel gözlemleri ve dersleri de görüyoruz.

2. Atatürk'ün Millî Eğitim ve Öğretmenler Konusundaki Görüşleri

Atatürk'ün bu konudaki temel görüşleri özetle şunlardır:

a) *Gelecek nesiller Türkiye'nin bağımsızlığını koruyacak, Cumhuriyeti koruyup yükseltecek biçimde yetiştirilmelidir.*

Atatürk'ün 1924'te öğretmenlere hitaben yaptığı bir konuşma çok ünlüdür. O, burada eğitimin temel amacını göstermektedir:

"Cumhuriyet fikren, ilmen, fennen, bedenen güçlü ve yüksek karakter ve kişilikli koruyucular ister. Öğretmenler, sizin başarınız Cumhuriyetin başarısı olacaktır. Cumhuriyet sizden, fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister!"

b) Eğitim millî olmalıdır

Önceki dönemlerin millî olmayan eğitimini felâketlerimizin temel nedenleri arasında gören Atatürk, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devletinin eğitiminin millî olmasını istemiştir. Bu isteğini ilkönce 15 Temmuz 1921'de toplanan Maarif Kongresinde belirttiğini görmüştük.

Eylül 1924'te Samsun'da öğretmenlere seslenirken de, o sırada milyonlarca Müslümanın millî olmayan eğitimleri yüzünden esaret ve sefalet içinde bulunduğunu belirtmiştir.

c) *Eğitim bilime dayanmalı ve lâik olmalıdır*

Atatürk, Eylül 1924'te Samsun'da öğretmenlere şöyle seslenmiştir:

"Dünyada herşey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici bilimdir, fendir. Bilim ve fennin dışında kılavuz aramak aymazlıktır, bilgisizliktir, yolunu sapıtmadır."

d) *Eğitim işe yarar, üretici, hayatta başarılı olacak insanlar yetiştirmelidir.*

e) *Eğitim çocuğa hürriyet vererek, yeni nesillerde fazilet, fedâkârlık, düzen, disiplin, kendine ve milletimizin geleceğine güven duygularını geliştirmelidir.*

f) *Eğitim toplumu bilgisizlikten kurtarmalı, onun bilgi ve ahlâk düzeyini yükseltmeli, kabiliyetlerini ortaya çıkarıp geliştirmelidir.*

3. Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği ve Davranışları

Türk Eğitim Tarihinde ilk eğitim bilimci düşünür olan Farabi, Devlet başkanının milletin eğitimcisi olması ve onun öğrenme ve öğretmeyi sevmesi ve her şeyi kolayca öğretmesini bilmesi gerektiğini söylemişti.

İşte Atatürk, tarihimizde pek çok yöneticinin farkına bile varmadığı bu eğitimcilik görevini en iyi biçimde üstlenmiş, daha sonraki Devlet adamlarımıza da izlemeleri gereken bir örnek olmuştur.

Atatürk'ün eğitimci kişiliği ve davranışları acaba nasıl ortaya çıkıyordu? Bu konuda başlıca örnekler nelerdir? Bunları kısaca aşağıdaki gibi belirleyebiliriz. Bu örneklerde Devlet adamlarımızın, öğretmenlerimizin, aydınlarımızın ve öğrencilerimizin ders çıkarması gereken bilgiler, incelemeler vardır:

- "Başöğretmen" unvanını alarak (24 Kasım 1928), elinde tebeşir, kara tahta başında ve halkın içinde, halka okuma yazma ve çeşitli bilgiler öğretmeye girişmesi.

- Öğretmenlere çok değer vermesi; her fırsatta okulları gezmesi, sınıflara, derslere girmesi.

- Çocukları çok sevmesi, eğitimde çocukluk döneminin değerini bilmesi.
- Ders kitapları yazması, yeni öğretim terimleri vs. bulması.
- Her yerde ve her zaman eğitim ve öğretimde bulunma amacını gütmesi. Bu nedenle, halka, öğretmenlere seslenişleri yanında, sofraları ve özel sohbetlerinin de öğretici bir değer taşıması.
- Kolay öğretmesi; bunu yaparken, karşısındaki hedef kişi veya topluluğun yaş, meslek, sosyal durum... gibi özelliklerini gözönünde tutarak davranması (15 Eylül 1928'de Sinop'ta arabacı Bekir Ağaya yeni harfleri öğretirken önce *At* ve *Of* kelimelerini öğretmesi çok önemli bir olaydır).
- Çok açık, anlaşılır ve inandırıcı konuşması.
- Konuşmalarında, açıklamalarında araç gereç kullanması, krokiler çizmesi.
- Öğretim ve eğitim yöntemi olarak, takdir, teşvik, uyarı, eleştiride ve kesin isteklerde bulunmayı yerli yerinde ve beraberce uygulaması.
- Çok okuması ve okuduklarından çevredekileri ve toplumu yararlandırmaya özen göstermesi.

C. Eğitim Alanında İnkılâplar

Cumhuriyet Döneminde eğitim alanında birçok inkılâplar gerçekleştirilmiştir. Bunların başlıcaları şunlardır: *Tevhid-i Tedrisat*, *Medreselerin kapatılması*, *Yeni Türk Harflerinin kabulü*, *Yeni Dil ve Tarih Anlayışı*.

1. Tevhid-i Tedrisat ve Medreselerin Kapatılması

Hatırlanacağı gibi, Osmanlı Devletinde 1776'lardan itibaren Batı örneğine göre askerî okullar ve Tanzimat (1839) yıllarından itibaren de yine Batılı sivil öğretimden ilham alınarak Rüşdiye, İdadî, Sultanî gibi orta öğretim ve İptidâî gibi ilköğretim kurumları açılmaya başlanmış, Darülfünûn kurulmuştur. Maarif Nezaretine bağlı bu yeni mekteplerin yanında Meşihata, Şer'iye ve Evkaf Nezaretine bağlı medreseler ve sıbyan mektepleri de varlıklarını, etkilerini sürdürmüşlerdir.

Yeni açılan mekteplere, onları medrese ve sıbyan mekteplerinden ayırmak için bazan Tanzimat mektepleri, Maarif mektepleri de denir. Buralarda yeni bazı derslerin yanında Arapça, din dersleri de yer alıyor, öğrencilere zorunlu olarak ibadetler de yaptırılıyordu. Fakat buna rağmen medrese zihniyeti onları benimsememişti ve her fırsatta onlara tepki gösteriyordu. Bir taraftan da azınlık ve yabancı okullar bir ahtapot gibi ülkede yayılıyor, istedikleri gibi at oynatıyorlardı.

Bu kurumlar millî bir amaç gütmüyor, birbirlerine zıt görüşlü insanlar yetiştirip gidiyorlardı. Tarikatlar ve tekkeler de yine çok farklı dünya görüşlerinde insanlar yetiştirmekte idi.

Osmanlı döneminde Ziya Gökalp ve başka aydınlarca büyük sakıncaları farkedilse bile çözümü bulunamayan bu mesele, millî bir Devlet olan Türkiye Cumhuriyetinde sürüp gidemezdi. Öğretim birliği mutlaka sağlanmalıydı.

Bu amaçla 3 Mart 1924'te 430 sayılı *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* çıkarılmıştır. "Öğretimlerin birleştirilmesi" anlamına gelen bu kanunla şu düzenlemeler getirilmiştir:

Md. 1. Ülkedeki tüm bilim ve öğretim kurumları Maarif Vekâletine bağlanmıştır.

Md. 2. Şer'îye ve Evkaf Vekâleti ya da özel vakıflarınca idare edilen tüm medrese ve mektepler Maarif Vekâletine bağlanmıştır.

Md. 3. Şer'îye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekteplere ve medreselere ayrılan para, Maarif bütçesine geçirilecektir.

Md. 4. Maarif Vekâleti yüksek din uzmanları yetiştirmek için Darülfünûnda bir İlâhiyat Fakültesi, imam ve hatip yetiştirmek için de ayrı mektepler açacaktır.

Bu maddelerden anlaşılacağı gibi, *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ile eğitime aşığdaki yenilikler getirilmiş olmaktadır:

- Tüm eğitim ve öğretim kurumları Eğitim Bakanlığına bağlanmakla, eğitim işlerinin tek elden yürütülmesi mümkün olmuştur (Askerî okullar 1925'te tekrar Millî Savunma Bakanlığına bağlanmıştır).

- Türk Eğitim Tarihinde en uzun süre yaşamış medreseler ve sıbyan mektepleri kapatılmıştır. O sırada 16 bin kadar medrese öğrencisi vardı.

Bunlardan isteyenler, düzeylerine göre ilk, orta okul ve liseler, öğretmen okullarına aktarılmıştır.

• Eğitimde lâiklik ilkesine doğru önemli bir adım atılmıştır. Fakat, lâiklik Anayasaya 1937'de girecektir.

Aynı 3 Mart 1924 tarihinde, *Tevhid-i Tedrisat Kanunundan* önce kabul edilen 429 sayılı kanunla Şer'îye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış, yine aynı gün 431 sayılı kanunla da Hilâfet (Halifelik) kaldırılarak Osmanlı hanedanı mensupları yurt dışına çıkarılmıştır. 30 Kasım 1925 tarihli ve 677 sayılı bir kanunla da tekkeler, türbeler kapatılmış, tarikatlar kaldırılmıştır.

2. Yeni Türk Harflerinin Kabulü, Yeni Dil ve Tarih Anlayışı

Tanzimat döneminde, yazının ıslahı, hatta lâtin harflerinin alınması ve dilde sadeleşme meseleleri ilk kez tartışılmaya başlanmış, II. Meşrutiyet döneminde, gittikçe güçlenen Türkçülük akımının etkisiyle, dilde hızlı bir sadeleşme gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yazının ıslahı ya da değiştirilmesi meselesi yeniden gündeme gelmiştir.

Atatürk'e göre Arap harfleri şu nedenlerle bırakılmalıydı:

- Türkçeye uygun değildir.
- Öğrenilmesi zordur ve toplumda eğitim düzeyinin düşüklüğünün bir nedenidir.

O, Ağustos 1928'de şöyle der: "Bir toplumun %10'u, %20'si okuma yazma bilir, %80'i, %90'ı bilmezse, bu ayıptır; bundan insan olanlar utanmak lazımdır."

1 Kasım 1928 tarihli bir Kanunla lâtin temelli yeni bir alfabe kabul edilmiştir.

1931'de *Türk Tarih Kurumu*, 1932'de *Türk Dil Kurumu* kurulmuştur. Atatürk, bir Batılı dilciden ilham alarak, Türkçenin dünya dillerine kaynaklık etmiş olabileceği yolunda *Güneş Dil Teorisini* ortaya atmıştır.

Ayrıca, Osmanlı tarih anlayışına karşı çıkılarak, Türklerin binlerce yıllık bir tarihi ve uygarlığı bulunduğu savunulmuş, özellikle İslâmiyete geçişlerinden önceki dönemler üzerinde çok daha fazla durulmaya baş-

lanmıştır. Tüm bu çabalardan amaç, hem Batılıların tarih, ırk, uygarlık... bakımından haksız saldırılarda bulunduğu Türk insanına köklü bir güven duygusu aşılamak, hem de bilim adamlarını yeni araştırmalara teşvik etmek olmuştur.

D. Eğitim Alanında Gelişmeler

Cumhuriyet döneminde, örgün ve yaygın eğitim alanında çeşitli düzenlemeler yapılarak, okullar açılarak birçok gelişmeler sağlanmıştır.

1. Okul Öncesi Eğitim

Okul öncesi eğitim son zamanlara kadar yavaş bir gelişme göstermiştir.

1973 tarihli *Millî Eğitim Temel Kanunu*, okul öncesi eğitimi, "zorunlu ilköğrenim çağına gelmemiş, çocukların isteğe bağlı eğitimi" biçiminde tanımlar ve bu eğitimin amaçlarını, millî eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak şöyle belirtir:

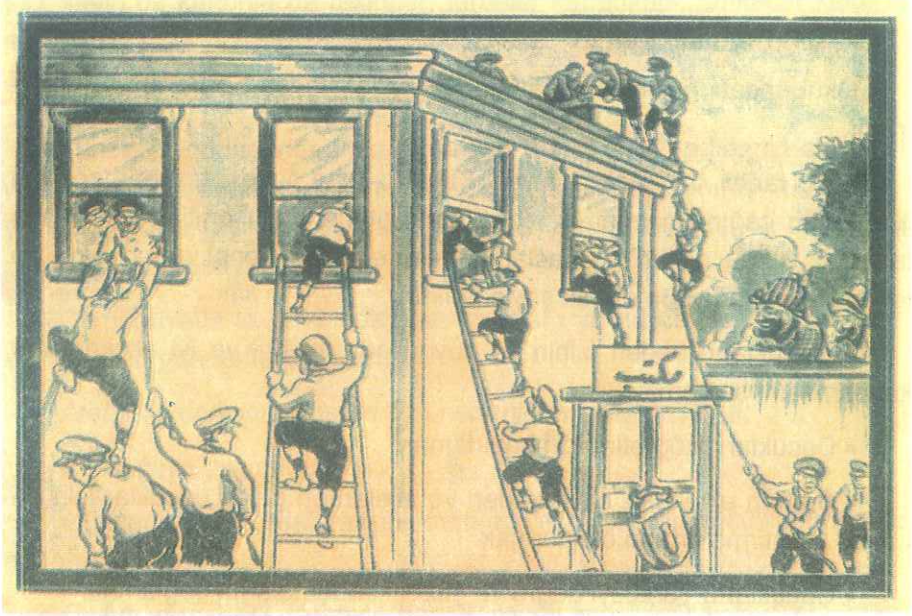
- Çocukların beden, zihin ve duygu gelişmesini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak.
- Çocukları ilköğretim için hazırlamak.
- Şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı oluşturmak.
- Çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamak.

Günümüzde özellikle büyük kentlerde ve endüstri merkezlerinde okul öncesi hizmetlerine olan istek artmaktadır. Bu durum sadece, çalışan annelerin duydukları ihtiyaçtan kaynaklanmamakta, tüm ana-babaların, çocuklarının okul öncesi bakım ve eğitiminin önemi konusunda giderek bilinçlenmelerinden de ileri gelmektedir.

Bugün Türkiye'de okul öncesi %9'luk bir okullaşma vardır. Bu çok yetersiz olduğu gibi, bu alanda gerekli fizikî, sosyal ortam standartları henüz geliştirilmeye muhtaçtır. Ayrıca, eğitim, rehberlik, denetleme görevlerini yapacak yeterli sayıda personel yoktur.

2. İlköğretim

İlköğretimin zorunluluğu ve Devlet okullarında parasız oluşu, 1924 Anayasasında yer almıştır.

1926'da Karagöz gazetesinde yayınlanan bu karikatürün altında şu açıklamalar vardır:

Çocuklarımızda Mektep Aşkı Gittikçe Artıyor.

Hacivat-Yahu Karagöz, bizim zamanımızda çocuklar mektebe gitmemek için bahane ararlardı. Şimdi mektepte yer yok diyorlar. Kapıdan olmazsa bacadan girmeye çalışıyorlar. Bu ne hal?

Karagöz- Memleketteki inkılâbın faydaları Hacivadım. Türkiye'nin geleceğini kurtaracak işte bu açığöz, bu ilim, irfan âşığı yavrulardır. Allah onların zihinlerine kuvvet, vücutlarına âfiyet versin.

Cumhuriyet döneminde, Devletin içinde bulunduğu ekonomik güçlükler nedeniyle, köylerin çoğuna uzun yıllar ilkokul yapılamamış, öğretmen sağlanamamıştır. Örneğin, 1936'da ülkedeki 40 bin köyden 35 bininde okul ve öğretmen yoktur. Okulu olan köylerin bazılarında da ilköğretim ancak 3 yıl sürelidir.

Temmuz 1939'da, I. Millî Eğitim Şûrasında *tüm köy okulları 5 yıla çıkarılmıştır.*

1948'e kadar ilköğretim giderleri ve ilkokul öğretmenlerinin maaşları İl Özel İdarelerinin bütçelerinden karşılanmıştır. Bu idareler, genellikle cılız bütçeleriyle, bu çok önemli eğitim hizmetinin giderlerini gereği gibi karşılamaktan ve ilköğretimi geliştirmekten uzak kalmışlardır.

Böylece, 1948'e kadar ilköğretim ve ilkokul öğretmenleri önemli ekonomik güçlükler yaşamıştır.

Ancak 1948'de tüm ilköğretim giderleri ve öğretmenlerinin maaşları genel Devlet bütçesi içine alınmış ve bu tarihten sonra ilköğretimde daha hızlı gelişmeler görülmüştür.

İlköğretimin amaçları, millî eğitimin genel amaçları ve temel ilkeleri-ne uygun olarak şöyledir:

- Her Türk çocuğuna iyi bir yurttaş olmak için gerekli temel bilgi, beceri, davranış alışkanlıkları kazandırmak, onu millî ahlâk anlayışına uygun olarak yetiştirmek.
- Her Türk çocuğunu ilgi, yetenek ve kabiliyetleri yönünden yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazırlamak.

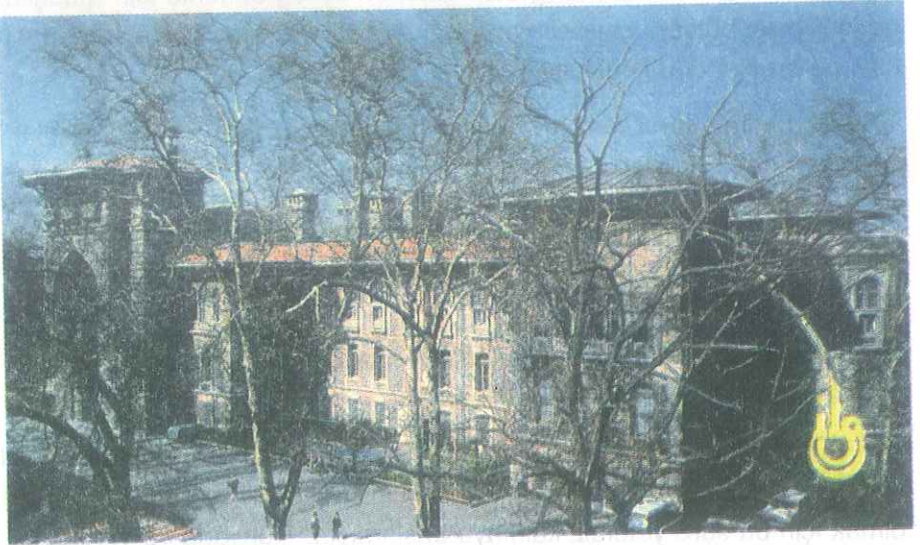
Cumhuriyet döneminde ilköğretim, özellikle 1939'dan itibaren 5 yıl sürelidir. Ancak, yıllar geçtikçe, hayat için, iyi, bilgili, yararlı bir yurttaş olmak için bu süre yetersiz kalmaya başlamıştır. Dünyada ve yurdumuzda gittikçe "bilgi toplumu"na doğru gidilmesi *zorunlu* ilköğretimin süresinin uzatılmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Gelişmiş ülkeler, zorunlu öğretimin süresini Türkiye'den çok önce 8-12 yıla çıkarmışlardır.

Gecikerek de olsa, Türkiye'de de zorunlu ilköğretim, 1997-1998 öğretim yılından itibaren 8 yıla çıkarılmıştır. Bunun anlamı şudur: 5 yıl olan ilkokullar, kendilerinden sonra 3 yıl öğretim yapan ve Cumhuriyetin ilk

yıllarına kadar giden Orta Okullarla birleştirilmiş ve *ilköğretim* adı altında zorunlu ve genel bir *ilköğretim* uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulama, özellikle kırsal yörelerde birçok köy ilkokulunun kapanması, *taşınmalı eğitimi* yoluyla, daha büyükçe ve merkezî yerleşim yerlerinde öğretim yapılması sonucunu doğurmuştur.

3. Orta Öğretim

Cumhuriyet döneminde orta öğretim, esas olarak, *Genel ve Meslekî Orta Okul ve Liseler* şeklinde yapılanmıştır.

Istanbul Erkek Lisesi

Ancak, yukarıda belirtildiği gibi, İlkokullar ve Orta Okullar 1997-1998 öğretim yılından itibaren birleştirilmiş ve İlkokul ve Orta Okul adları kaldırılarak 8 yıl süreli genel İlköğretim Okulları oluşturulmuştur. Böylece günümüzde orta öğretim kurumu olarak sadece Genel Liselerle, Meslekî ve Teknik Liseler vardır.

Genel orta öğretimin amacı, öğrencileri orta öğretim düzeyinde genel kültüre sahip, ülkelerin sorunlarını tanıyan ve ekonomik, sosyal, kültürel kalkınmasına katkıda bulunabilecek insanlar olarak yetiştirmek ve onları yükseköğretime hazırlamaktır.

Günümüzde orta öğretim düzeyindeki öğrencilerin %58'i Genel Liselerde, bunların da %2,4'ü Anadolu Öğretmen Liselerinde bulunmaktadır.

4. Meslekî ve Teknik Öğretim

Meslekî ve Teknik orta öğretim, iş ve meslek alanlarına insan gücü yetiştiren ve öğrencilerini yüksek öğretime hazırlayan öğretim kurumlarından oluşur.

1957'lere kadar, ilkokuldan sonraki 3 yıllık Orta Okullar düzeyinde olan Sanat Okullarında meslekî ve teknik öğretim başlıyordu. O tarihten itibaren yavaş yavaş meslekî ve teknik orta öğretimin başlangıcı Lise düzeyine doğru çekilmeye başlanmıştır. 1997-1998 öğretim yılından itibaren de, sekiz yıllık zorunlu ilköğretim uygulamasına geçildiğinden, din alanındaki meslekî öğretimin de Lise düzeyinde başlaması kararlaştırılmıştır.

Günümüzde orta öğretim düzeyindeki öğrencilerin %42'si çeşitli adlar taşıyan Meslekî ve Teknik Liselerde bulunmaktadır.

5. Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi

Cumhuriyet döneminde öğretmen yetiştirme ve öğretmenin eğitimi konusunu birkaç alt başlık halinde incelemek uygun olur.

a) İlkokul Öğretmeni Yetiştirilmesi

1970-71 öğretim yılına kadar, ilkokul öğretmenleri, Orta Okuldan sonra 3 yıl süreli İlköğretmen Okullarında yetiştirilegelmiştir. Bunların süreleri 1970-1971 öğretim yılında 4 yıla çıkarılmıştır.

1974-1975 öğretim yılından itibaren bazı İlköğretmen Okullarında, ilkokul öğretmenleri, bünyelerinde açılan 2 yıllık Eğitim Enstitülerinde yetiştirilmeye başlamış, bünyesinde böyle Eğitim Enstitüleri açılmayanlar ise *Öğretmen Liselerine* dönüştürülmüştür.

Eğitim Enstitüleri, 20 Temmuz 1982'den itibaren Eğitim Yüksekokulları adı altında Üniversitelerin içine alınmıştır. Bu kurumlar, 1989-1990 öğretim yılında 4 yıla çıkarılmış, Temmuz 1992'de de Eğitim Fakülteleri haline getirilmiştir.

b) Orta Öğretime Öğretmen Yetiştirme

Orta Okullara öğretmen yetiştirmek için 1926'da Konya'da bir Öğretmen Okulu açılmıştır. 1927-1928 öğretim yılı başlarında Ankara'ya taşınan bu okul *Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü* adını almıştır.

Bu kurum, uzun süre, görkemli ve mimarî değeri yüksek binasında, Türkiye'nin en seçkin ve değerli öğretmen kadrosuyla öğretim yapmış, değerli öğretmenler yetiştirmiştir. Okul, çeşitli gelişmelerden sonra, 1982'de Gazi Üniversitesinin temelini teşkil etmiş ve birçok Fakülte ile beraber bu Üniversite içinde yer almıştır.

1946'lardan itibaren, Liseden sonra, önce 3 yıl, sonra 4 yıl süreli Eğitim Enstitüleri açılmış, buralarda da Orta Okullara öğretmen yetiştirilmiştir. Bu kurumlar da 1982'de Eğitim Fakültelerine dönüştürülmüş, mevcut ya da yeni kurulan Üniversitelere bağlanmıştır.

Liselere öğretmen yetiştiren okul olarak da, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu 1956'ya kadar tek kurum olarak öğretim yapmıştır. Eski Düralmuallimînin devamı olan bu okul, yıllarca nitelikli öğretmenler yetiştirmişse de, ihtiyacı karşılamaktan uzak kalmıştır.

1959'dan itibaren başka Yüksek Öğretmen Okulları açılmıştır. Ayrıca, 1934'ten itibaren çeşitli tarihlerde meslekî ve teknik orta öğretim öğretmeni yetiştirmek için Yüksek Öğretmen Okulları açılmıştır.

Tüm bu öğretmen okulları 20 Temmuz 1982'den itibaren Fakültelere dönüştürülüp Üniversiteler içine alınmıştır.

4 Kasım 1997 tarihli kararıyla YÖK (Yükseköğretim Kurulu) Eğitim Fakültelerinde "yeniden yapılanma"ya gitmiştir. *Bu düzenlemenin bazı temel özellikleri:* a) Eğitim Fakültelerinde her okul düzeyine uygun bölüm ve programlar açılması, b) Orta öğretimde sosyal, fen ve matematik alanları öğretmenlerinin "tezsiz yüksek lisans" düzeyinde yetiştirilmesi, c) Türkçe öğretmenliğine önem verilmesi, d) Özel öğretim yöntemlerinin öğretime önem verilmesi. *Bunlar çok olumlu gelişmelerdir.*

c) Köy Öğretmeni Yetiştirme

II. Meşrutiyet döneminde köy için eğitim konusunda bazı görüşler ileri sürüldüğünü incelemiştik. Cumhuriyet döneminde bu konuda somut girişimler yapılmış, köyler için farklı biçimde öğretmen yetiştirmek amacıyla okullar açılmıştır.

Cumhuriyet döneminde köy öğretmeni yetiştirilmesi amacıyla açılan en önemli kurumlar *Köy Enstitüleridir.*

Köy Enstitülerinin amacı köyü yadırgamayacak, köyde seve seve kalıp hem köylüye eğitim hem okulda öğretim, hem tarlada ve atölyede üretim yapacak öğretmenler yetiştirmektir.

17 Nisan 1940'ta kurulmalarından 1948'e kadar 21 yerde Köy Enstitüsü açılmıştır. Açılış yerleri kırsal yörelerdir ve ülkede dengeli bir dağılım gösterirler.

Köy Enstitülerinin kurulup çalışmalarında birçok eğitimci hizmet etmekle beraber, özellikle Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel ve eğitimci İsmail Hakkı Tonguç'u belirtmek gerekir.

Köy Enstitüleri ilkokulu bitiren köy çocuklarını sınavla alıyorlar ve öğretim süreleri olan 5 yıl içinde "kültür dersleri", "ziraat dersleri", "teknik dersler" şeklinde bir program izliyorlardı.

Köy Enstitüleri, aleyhlerinde yapılan maksatlı siyasî propagandalar yüzünden 1954'te İlköğretmen Okullarıyla birleştirildi. Yaşadıkları 14 yıl kadar bir süre içinde 15 binden fazla öğretmen yetiştirdiler ve bu öğretmenler çalıştıkları yörelerde genellikle başarılı oldular.

d) Öğretmenliğin Öteki Kaynakları

Öğretmen sağlanmasında, öğretmen yetiştiren kurumların açılması gibi normal ve ciddî bir yolun dışında çeşitli uygulamalara da başvurul-

duğu görülür. Hükümetlerce "öğretmene ihtiyaç bulunduğu" gerekçesiyle girilen bu uygulamaların, mesleğe zarar verdiği söylenebilir. Bu şekildeki uygulamaların başlıcaları şunlardır:

- *Yedek Subay Öğretmenleri* (1960)
- *Vekil Öğretmenler* (1961)
- *Öğretmenlik Formasyonu* (1970'lerden sonra)
- *Mektupla Öğretmen Yetiştirme* (1974)
- *Hızlandırılmış Programlarla Öğretmen Yetiştirme* (1975)
- *Çok Çeşitli Fakülte Mezunlarının Öğretmen Atanması* (1996)

e) Öğretmenin Eğitimi

Bilgilerin çok hızlı değişip eskidiği bir çağda yaşıyoruz. Bunun öğretmenler açısından büyük önemi vardır: Öğretmenlerin durmadan bilgilerini yenilemeleri, kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Yoksa, onlar çocuklara ve gençlere yararlı ve yeterli bir öğretim eğitim yapamazlar. Günümüzde sadece öğretmenlerin değil, herkesin, toplumumuzun tümüyle "yaşam boyu öğrenim ve kendini geliştirme" sürecine girmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Öğretmenler bilgilerini nasıl yenileyecek, kendilerini nasıl geliştireceklerdir?

Bu, gerek Millî Eğitim Bakanlığının hizmetiçi eğitim çalışmaları ile, gerek öğretmenin kendi özel çabaları ile yapılabilir.

• *Millî Eğitim Bakanlığının öğretmen eğitimi çalışmaları*

1973 tarihli *Millî Eğitim Temel Kanunu* ile, tüm öğretmenlerin yüksek öğrenim görmeleri ilkesi getirilmişti. Bunu sağlamak için 1986'dan itibaren, önceki yıllarda orta öğrenim düzeyinde yetişmiş ilkökul öğretmenlerine Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi tarafından Eğitim Önlisans Programı başlatılmış ve halen sürdürülmektedir.

1999 yılı içinde MEB, bazı Eğitim Fakülteleri ile işbirliği halinde, yöneticilik sınavını kazanan öğretmenlere yönelik "eğitim yönetimi formasyon eğitimi" programı düzenlemiş ve bu programlara 1500 kadar öğretmen katılmıştır.

Ayrıca MEB, öğretmenlere yönelik çeşitli kurslar ve faaliyetler düzenlemektedir.

- *Öğretmenin kendini yetiştirmesi*

Öğretmenlerimizin meslek hayatları boyunca sürekli kendi kendilerini geliştirmeye çalışmaları gerekir. Bunun için meslekî ve kültürel eserleri okumaları, yabancı dil ve bilgisayar yoluyla dünyada eğitim, kültür, politika, ekonomi ... alanındaki gelişmeleri izlemeleri, yurt içi ve dışı geziler yaparak bilgi ve görgülerini artırmaları çok gereklidir.

Kuşkusuz öğretmenin belirttiğimiz bu kendini geliştirme yollarına başvurması, özellikle ekonomik boyutu olan bir sorundur. Kendisine tatmin edici ekonomik imkânlar sağlanamayan öğretmen kendini geliştirmek için gerekli harcamayı nasıl yapabilir?

Ancak, bu konunun, öğretmenin daha öğretmen olmak için öğrenim görürken kazanacağı olumlu alışkanlıklarla ilgili yönleri bulunduğu da unutulmamalıdır.

Ayrıca öğretmenlerimizin öğrencilerine de hayat boyu kendilerini geliştirme alışkanlığı kazandırmaya çalışmaları çok önem taşımaktadır.

6. Din Öğretimi

Din öğretiminin iki yönü vardır: *Genel öğretim içinde din öğretimi, Meslek elemanı yetiştirmek amacıyla din öğretimi.*

a) Genel Öğretim İçinde Din Öğretimi

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında genel öğretimde din öğretimi programlarda gittikçe azalan bir yer tutmuştur. 1930'ların başında kent okullarından, bir süre sonra da köy okullarından kaldırılmıştır.

Şubat 1949'da ilkokulların 4. ve 5. sınıflarına din dersi *velilerin isteğine bağlı olarak* tekrar konmuştur.

1982-1983 öğretim yılından itibaren ilkokul 4. sınıftan itibaren başlamak üzere, tüm orta dereceli okullarda *Din ve Ahlâk Bilgisi* adıyla bir ders yer almıştır.

b) Meslek Elemanı Yetiştirmek Amacıyla Din Öğretimi

3 Mart 1924 tarihli *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ile medreseler kapatılmış, fakat imam ve hatip yetiştirmek için İmam Hatip Mektepleri açılmış-

tır. Resmî belgelerde, 1931-1932 öğretim yılında bu okulların "öğrenci yokluğundan" kapandıkları ileri sürülmüştür.

1950'de çok partili rejime geçilince, ilk kez 1951'de Demokrat Parti Hükümeti İmam Hatip Okulları açmaya başladı. Zamanla, hangi partiden olursa olsun bütün hükümetler bu okulları çoğaltma yarışına giriştiler. Şüphesiz din hizmetleri görevlileri yetiştirmek için bu okulların belli bir sayıda ve nitelikte olması gerekli idi. Ancak, konunun, halkın din duygularının seçim malzemesi olarak kullanılmasına müsait bir yönü de vardı. Böylece, bu okulların giderek sayıca ihtiyacın çok üstüne çıkarılmasında hükümetlerin halka hoş görünmek ve din öğretimini yaygın bir genel öğretim haline getirmek gibi amaçları da rol oynadı.

Toplumda sürekli tartışılan bu konudaki son durum şöyledir: 18 Ağustos 1997 tarihli bir kanunla ilköğretim kesintisiz olarak 8 yıla çıkarılmış, böylece orta okul düzeyindeki *meslekî din öğretimi* kaldırılmıştır.

1999-2000 öğretim yılında 604 İmam Hatip Lisesinde toplam 66 776 erkek, 67 448 kız öğrenci okumakta idi. Kızların sayısının bu kadar yüksek ve hatta erkeklerden fazla olması, bu okulların din hizmetlerinde görevli eleman yetiştirme amacını taşıyıp *genel din öğretimi okulları* haline getirildiğini çok açık göstermektedir.

7. Çıraklık ve Yaygın Eğitim

a) Çıraklık Eğitimi

Çıraklık eğitimi, ilköğretimi bitirip bir üst öğretime gidemeyen veya çeşitli nedenlerle örgün eğitimin dışında kalmış orta öğrenim çağındaki çocukların ve gençlerin eğitimini kapsar. En az ilköğretim okulu mezunu olanlardan 14 yaşını tamamlamış ve 19 yaşından gün almamış olanlar çıraklık eğitimine devam edebilir.

Çıraklık eğitimi, mesleğin özelliğine göre 3-4 yıl sürelidir. Bu eğitimi tamamlayanlar *kalfalık* sınavına girebilirler ve başarılılarsa *ustalık* için eğitimlerini sürdürebilirler.

1999-2000 öğretim yılında, 330 Çıraklık Eğitim Merkezinde 89 meslek dalında 140 969 çırak eğitim görmektedir ve 5 084 öğretmen görev yapmaktadır.

b) Yaygın Eğitim

Gelişmiş ülkelerde bilgi çağına girilmesi ve çok hızlı sosyal değişimler, okul dışındaki bireylerin de eğitimlerini sürekli yenilemelerini, kendilerini geliştirmelerini her zamankinden çok daha fazla gerekli kılmıştır. Buna, yaygın eğitim ya da yaşam boyu eğitim denmektedir.

Cilt 1 Numara 1

**MİLLET MEKTEPLERİ
DERSANESİ
MEZUNİYET VESİKASI**

Vilayeti *Balıkesir*
Kazası *Edremit* Şehiri *Yenice*
Nahiyesi *Koyuneli* Semti *Koyuneli*
Köyü *Asiye* Mahallesi *İnderi*
Adı *Hüseyin*
Yaşı *13,26*
İşi *Eğilim*

1-1-1930 dan 13-7-1931 tarihine kadar *Koyuneli* M. M. Millet mektebi dersanesinde okuyan *Hüseyin* Hanım *Eğilim* yapılan imtihanda muvaffak olmuş ve kendisine bu mezuniyet vesikası verilmiştir.

Millet mektebi Muallimi *Nedim*
Tarih *10 - 7 - 1931*

Vilayet millet mektepleri idare heyeti reisi namına Umumi katip *M. K.*

Millet Mekteplerine Devam Eden ve Başarılı Olanlara Verilen Belge

(1931 tarihli olan bu belge, o tarihte Edremit ve Balıkesir'e, 1936'dan itibaren de Yenice ve Çanakale'ye bağlı olan Agonya (Koyuneli) (Şimdiki Hamdibey Kasabasında) Hüseyin DÜNDAR'a aittir. Bize, oğlu Seyfettin DÜNDAR tarafından sağlanmıştır.)

Cumhuriyetin ilk yıllarına bakarsak, 1928'de yeni harflerin kabulünden sonra yetişkinlere okuma yazma ve yurttaşlık bilgileri öğretmek için açılan *Millet Mekteplerini* ve 1932'de *Halk Evlerinin* kurulduğunu görürüz. Bunlar, yaygın eğitim alanında girilen çok önemli çabalardır.

1938'de ülkede sayıları 209'u bulan Halk Evlerine o yıl konferans dinlemek, sergi ve tiyatro izlemek, kitap okumak için 7 milyona yakın yurttaş gelmişti. Bu, o tarihte ülke nüfusunun üçte birinden fazla bir kitle demekti.

Günümüzde, okul dışındaki bu yaygın eğitim çalışmalarını MEB kendisine bağlı 15 kurumda sürdürmektedir. Bunların bazıları şunlardır: *Halk Eğitim Merkezleri*, *Çıraklık Eğitim Merkezleri* (yukarıdaki incelediğimiz Çıraklık Eğitimi de Yaygın Eğitimin bir parçasıdır), *Pratik Sanat Okulları ve Kursları*, *Açık İlköğretim Okulu*, *Açıköğretim Lisesi*, vs.

Bunlardan yalnızca *Halk Eğitim Merkezleri* üzerinde kısaca duralım:

Ekim 1999'da 920 Halk Eğitim Merkezi vardı ve buralarda, her yaş ve eğitim düzeyindeki yurttaşlara yönelik olarak okuma yazma ve bazı meslekler alanında, sosyal ve kültürel kurslar düzenleniyordu.

8. Yüksek Öğretim

Cumhuriyet döneminde yüksek öğretimdeki temel gelişmeler şunlardır:

- İstanbul Darülfünûnunun ıslahı için 1932'de İsviçreli Prof. A. Malche çağrılmış ve ondan bir rapor istenmiştir. Onun raporu üzerine, Mayıs 1933'te çıkarılan bir kanunla Darülfünûn kaldırılıp İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.

Bu kanunla Üniversite Rektörü Millî Eğitim Bakanının "temsalcisi" haline getirilmiştir. Böylece Üniversite özerkliği kaldırılmıştır.

- 1946'da yapılan Üniversite reformu ile Üniversiteye tekrar özerklik verilmiştir.

- 1961 ve 1971'de Anayasaya Üniversiteler ile ilgili maddeler konmuştur.

- 6 Kasım 1981'de Yüksek Öğretim Kanunu çıkarılmıştır. Buna göre:

- Kısmen seçim, kısmen atama ile belirlenen "üst kurullar" oluşturulmuştur: *Yükseköğretim Kurulu (YÖK), Yükseköğretim Denetleme Kurulu, Üniversitelerarası Kurul, vs.*

- Üniversite yöneticilerinin belirlenmesinde atama yöntemi önemlidir.

- Öğretim üyeliğinde yükselmelerde süreler kısaltılmış, başarı için gerekli araştırma vs. şartları azaltılmıştır.

- 1982'den itibaren birçok Üniversite açılmaya başlanmıştır. 2000'de Türkiye'de 73 Üniversite bulunmaktadır.

• 4 Kasım 1997 tarihinde YÖK, Eğitim Fakültelerinde "yeniden yapılanma"ya gitmiştir.

1981'den günümüze kadar Üniversitelerle ilgili düzenlemelere eleştirel bakış:

Öğretim üyesi, ders araç gereçleri, bina vs. gibi öğretim ve araştırma için gerekli unsurları yeterli ölçüde sağlamadan ve yeterli bir ihtiyaç araştırması ve plânlama yapmadan YÖK ve hükümetler çok sayıda Üniversite açma yoluna gitmişlerdir. Bunun kaçınılmaz sonucu *niteliğin düşmesi* olmuştur. Ayrıca, öğretim üyelerinin "ihtiyaç" nedeniyle haftada 30-40 saat derse girmek zorunda kalmaları, hem "öğretim" in yeterli nitelikte yürütülmesine, hem de "ciddî bilimsel araştırmalar" yapılmasına engeldir.

9. Özel Öğretim

Cumhuriyet döneminde özel öğretimde önemli gelişmeler görülür. Bu konudaki düzenleyici yasal hükümler Lozan barış antlaşmasında ve 1965 tarihli 625 sayılı ve 1984 tarihli 3035 sayılı kanunlarda yer almaktadır.

1999-2000 öğretim yılında özel öğretim alanındaki okul türleri şunlardır: *Özel Türk Okulları, Özel Azınlık Okulları, Özel Yabancı Okulları, Uluslararası Özel Okullar.* Buralarda toplam 245 634 öğrenci okumaktadır.

Özel dersaneler, özel kurslar da özel öğretimin parçasıdır.

10. Özel Eğitim

Cumhuriyet döneminde özel eğitimde ciddi gelişmeler sağlanmışsa da bu, toplumdaki ihtiyacın çok altında kalmıştır.

1992'de, öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumu mezunu olan özrülülerin *öğretmen atanabilme* imkânı getirilmiştir.

1999-2000 öğretim yılında özel eğitimle ilgili başlıca okul ve sınıf türleri şunlardır: *İşitme Engelliler İlköğretim Okulları, Zihinsel Engelliler İlköğretim Okulları, Görme Engelliler İlköğretim Okulları, Ortopedik Engelliler İlköğretim Okulları, Özel Eğitim Sınıfları*, vs. Toplam 229 özel eğitim okulunda 25 217 öğrenci öğrenim görmektedir.

E. Heyet-i İlimiyeler, Millî Eğitim Şûraları

Cumhuriyet döneminde *Heyet-i İlimiye* ve *Millî Eğitim Şûrası* denen resmî eğitim toplantıları yapılarak eğitim öğretim konuları tartışılmış, eğitimle ilgili bazı kararlar alınmıştır.

• Heyet-i İlimiyeler

15 Temmuz 1921 günü toplanan *Maarif Kongresi* dışında ilk önemli eğitim toplantısı *Heyet-i İlimiye* adıyla Temmuz 1923'te yapılmıştır. İkinci-si Nisan 1924'te, üçüncüsü Aralık 1925-Ocak 1926'da yapılmıştır.

• Millî Eğitim Şûraları

Millî Eğitim Şûraları, Millî Eğitim Bakanlığının en yüksek danışma kuruludur. Şûraların amacı, "eğitim sistemini geliştirmek, niteliğini yükseltmek için gerekli incelemelerde bulunup kararlar almak"tır.

Millî Eğitim Şûraları, Millî Eğitim Bakanının daveti üzerine 4 yılda bir (ya da, gerek görülürse, olağanüstü) toplanır. Şûranın gündemini ve temel konusunu Tâlim ve Terbiye Kurulu belirler. Şûralar, tabîi üyelerden, seçilerek gelen üyelerden, davetli üyelerden ve gözlemcilerden oluşur. Bu şekilde yüzlerce eğitimci biraraya gelir.

Millî Eğitim Şûralarında yapılan tartışmalar ve alınan kararlar pek çok alanda Millî Eğitim Bakanlığına ışık tutar. Kararlar ayrıca *Tebliğler Dergisinde* ve kitaplar halinde yayınlanır. Bunlar, her öğretmenin ve eğitimcinin incelemesi gereken belgelerdir.

Ancak, *Millî Eğitim Şûralarının* kararları Bakanlığı bağlamaz. Bu kararlardan hangilerinin yürürlüğe konacağı Bakanın onayı ile belirlenir.

İlk *Millî Eğitim Şûrası* 1939'da, 16. Şûra ise 1999'da toplanmıştır. Bu son Şûranın temel gündem konusu "meslekî ve teknik öğretim"dir.

F. Öğretim Programları, Ders Kitapları ve Eğitim Araçları

• Öğretim Programları

Pedagojik açıdan ve ülke ihtiyaçları bakımından iyi hazırlanmış, gerçekçiçe *geliştirilen* öğretim programlarının ve ders kitaplarındaki konuların öğretimde büyük bir değeri vardır.

Kendi alanlarındaki okulların programlarının yapılması ve geliştirilmesinden Millî Eğitim Bakanlığı merkez teşkilâtı birimleri birinci derecede sorumludurlar.

Programlar, alanının uzmanı öğretmen ve eğitimcilerden oluşturulan komisyona hazırlatılır. Önce, ilgili dersin *amaçları* belirlenir. Programlar bu amaçlar doğrultusunda hazırlanır.

Belirlenen amaçlara göre düzenlenen programlar bir takım temel ilkelere ve esaslara uymak zorundadır. *Bu ilkeler ve esaslar, Atatürk'ün eğitim görüşleri ve tâlimatlarında, Millî Eğitim Temel Kanununda, Hükümet Programları ve Kalkınma Plânlarında* vs. yer alır.

Hazırlanan programların son denetleme yeri Tâlim ve Terbiye Kuruludur. Bu Kurul, programları amaçlar, ilkeler, yeterlilik, dil, vs. gibi her açıdan denetler. uygun görülen programlar yayınlanır ve artık onlara göre ders kitapları hazırlanma süreci başlar.

• Ders Kitapları ve Eğitim Araçları

Alanının uzmanı ve araştırmacısı, nitelikli, deneyimli eğitimcilerin yazdığı ders kitaplarının öğretimde ve öğrencilerin yetişmesinde büyük değeri vardır.

Şüphesiz, bu nedenle olsa gerek, 1973 tarihli *Millî Eğitim Temel Kanunu*, ders kitaplarını eğitim araç ve gereçlerinin başında saymıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı merkez teşkilâtı birimleri, kendilerine bağlı okulların ders kitaplarını hazırlatmaktan birinci derece sorumludurlar.

Cumhuriyet döneminde ilk ve orta öğretimde kullanılacak ders kitapları, bazen, alanında bilgili eğitimci ve yazarlara sipariş yoluyla yazdırılmış, bazen de serbest piyasadan sağlanmıştır.

Millî Eğitim Temel Kanununa göre (md. 54) Millî Eğitim Bakanlığı ders kitaplarını kişilere ya da komisyonlara sipariş edebilir, bu konuda yarışmalar düzenleyerek yazdırabilir, ya da özel kesimce hazırlananlardan seçebilir.

Ancak, kitabın hazırlanma yöntemi ne olursa olsun, temel ilke şudur: İlk ve orta öğretimde okutulacak ders kitapları, önceden, Millî Eğitim Bakanlığı Tâlim ve Terbiye kurulunca incelenip kabul edilmek zorundadır. Kabul edilmeyen kitaplar ders kitabı olarak okutulamaz.

Kitap ve kütüphanelerden başka, laboratuvarlar, müzeler, haritalar, TV, video film ve kasetleri, vs, ve son yıllarda bilgisayarlar, ders araç ve gereçleri olarak etkin ve yararlı bir öğretim için büyük değer taşırlar. MEB, okullarımızı bu araç gereçlerle donatma çabasıdadır.

Uygun düzenlenmiş çevre şartları içinde okul mimarisinin gereklerine göre yapılan bina, derslik, konferans, tiyatro salonları, atölyeler, bahçe, oyun alanları, spor salon ve alanları, yemekhane, kantin, yatakhane gibi donanımların da öğrencilerin sağlık, mutluluk ve başarısına çok olumlu etkilerde bulunduğunu bilip, yetkililerin ona göre davranması gerekir. Binalara ilişkin olarak yangına, depreme, su baskınına vs. karşı gerekli önlemler, daha yapım safhasında, mutlaka alınmalıdır.

G. Millî Eğitim Temel Kanunu

1973 tarihli ve 1739 sayılı *Millî Eğitim Temel Kanunu*, otuz yıla yakın bir süredir eğitimimizde önemli bir yer tutmaktadır.

Millî Eğitim Temel Kanununun başlıca özellikleri şunlardır:

- Millî Eğitim sistemini kapsamlı ve bütünlük içinde ele almıştır.
- Millî Eğitimin amaçlarını, temel ilkelerini ayrıntılı olarak belirtmiştir.

Millî eğitimimizin genel amaçları özetle şöyledir:

"Bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak, öte yandan millî birlik ve bütünlük içinde iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek, hızlandırmak ve nihayet Türk milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmak."

Millî eğitimimizin temel ilkeleri de özetle şöyledir:

Genellik ve eşitlik. Ferdin ve toplumun ihtiyaçları. Yöneltilme. Eğitim hakkı. Fırsat ve imkân eşitliği. Süreklilik. Atatürk inkılâp ve ilkeleri ile Atatürk milliyetçiliği. Demokrasi eğitimi. Lâiklik. Bilimsellik. Plânlılık. Karma eğitim. Okul-aile işbirliği. Her yerde eğitim.

- 1973'de ilk yayınlanışında "temeleğitim", 1983'te yapılan değişiklikle "ilköğretim" adıyla 8 yıllık zorunlu eğitimi getirmiş, fakat bu konuda kesin ve yaygın uygulama 1997'de başlayabilmiştir.

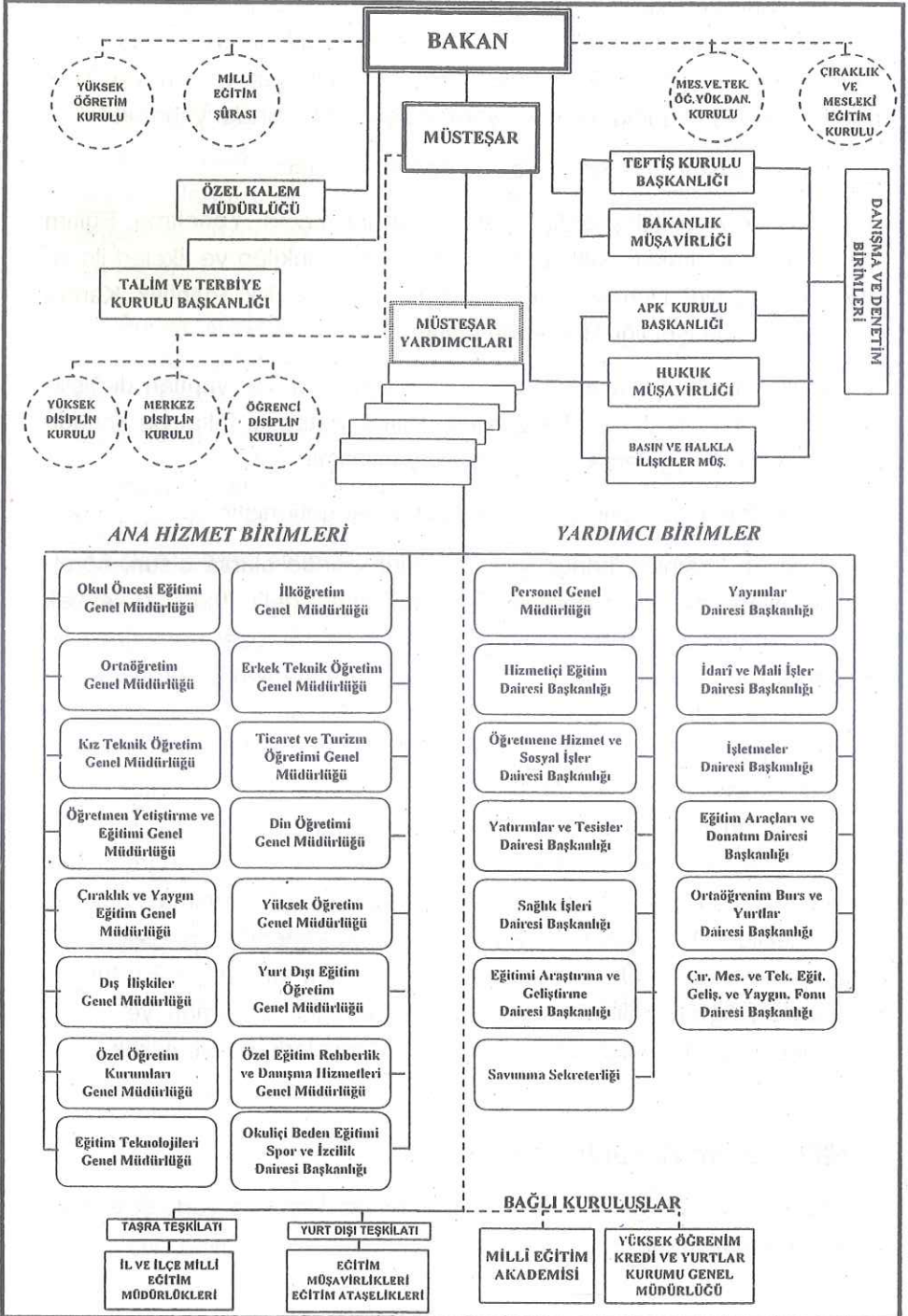
- Öğretmenliğe ilişkin çok önemli hükümler getirmiştir.

Bunların başında "hangi öğretim kademesinde olursa olsun, öğretmen adaylarının yüksek öğrenim görmesi" esası gelir (md. 43). Ancak Kanun, öğretmenlik mesleğine hazırlığın *genel kültür, özel alan eğitimi ve pedagojik formasyon* ile sağlanacağını ve "öğretmenlerin, öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarından mezun olanlar arasından Millî Eğitim Bakanlığınca seçileceğini" öngördüğü halde (md. 43 ve 45/3. fıkra), "yüksek öğrenimleri sırasında pedagojik formasyon kazanmamış olanların ihtiyaç duyulan alanlarda öğretmenliğe atanmalarından" söz eder (md. 45). Burada bir çelişki vardır, ya da buna, Kanunun, öğretmenlik mesleğine giriş kapısını her Üniversite mezununa açık bırakması denebilir. Bu şekilde, 1996'lardan itibaren, hiç bir öğretmenlik formasyonu almamış binlerce işsiz Üniversite mezunu öğretmen atanmıştır. Bu tür uygulamaların öğretmenlik mesleğine zarar verdiğini öğretmen yetiştirme konusunda "öğretmenliğin öteki kaynaklarını" incelerken belirtmiştik.

H. Millî Eğitim Bakanlığı Teşkilâtı

Aşağıda, Millî Eğitim Bakanlığının merkez, taşra ve yurtdışı teşkilât şeması görülmektedir.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI TEŞKİLATI

Bu şemada yer alan her kurum ve hizmet birimin kanunlarla kendisine verilmiş görevleri vardır.

Biz bunlardan yalnızca ikisini kısaca ele alıyoruz:

• *Tâlim ve Terbiye Kurulu*

Cumhuriyet döneminin başlarında 1926'da kurulan *Tâlim ve Terbiye Kurulunun* görevlerinden bazıları şunlardır:

Bakanın en yakın bilimsel danışma organı olarak, millî eğitimin amaçlarına, ilkelerine uygun bir şekilde ve çağdaş yöntemlerle topyekûn millî eğitimi gerçekleştirmek için gerekli önlemleri almak.

Eğitim sistemini, eğitim plân ve programlarını, ders kitaplarını, eğitim araç ve gereçlerini hazırlamak, geliştirmek, denetlemek.

Yurtiçi ve dışında eğitim hareketlerini izleyip değerlendirmek, vs.

• *Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü*

Millî Eğitim Bakanlığının öğretmen yetiştirme politikalarından sorumlu olmak üzere, 1960'da *Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü* kurulmuştu. 20 Temmuz 1982'de, öğretmen yetiştiren kurumların Üniversiteler içinde yer almasıyla bu Genel Müdürlük kaldırılmıştır.

Ancak, öğretmenin yetiştirilmesi ile istihdamı birbirleriyle çok sıkı ilişkili olduğundan, 1989'da MEB bünyesinde tekrar ilgili bir birimin kurulması kaçınılmaz olmuş ve bu birim *Öğretmen Eğitimi Genel Müdürlüğü* adıyla kurulmuştur.

1992'de adı *Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü* haline getirilen bu birimin başlıca görevleri şunlardır:

Anadolu Öğretmen Liselerinin eğitim, öğretim, yönetimi, öğrencilerin bursluluk ve yatılılık ile ilgili tüm görev, hizmet ve işleri yürütmek.

Anadolu Öğretmen Liselerinin eğitim ve öğretim programlarını, ders kitaplarını, eğitim araç ve gereçlerini hazırlamak.

Öğretmen yetiştiren yüksek öğretim kurumlarıyla gerekli koordinasyon ve işbirliğini sağlamak.

I. Eğitime Katkısı Olanlar

Cumhuriyet döneminde düşünce veya uygulamaları ile eğitime katkıda bulunmuş bir çok eğitimci vardır. Bunlar ikiye ayrılabilir:

• Yabancı eğitimciler

1924'ten itibaren Türkiye'ye bir çok yabancı eğitimci çağırılmış ve bunlardan eğitimin aksayan yönleri ve yapılması gerekenler konusunda rapor vermeleri istenmiştir. Bu eğitimcilerin ilki ABD'li John Dewey'dir.

Yabancı eğitimcilerin raporlarında yer yer doğru belirlemeler ve öneriler bulunsa da, Türkiye'nin sosyal hayatını ve Eğitim Tarihinin birikimini, tecrübelerini bilmedikleri için, onların çoğu kez yüzeysel, genel öneriler ileri sürdükleri görülür.

• Türk eğitimciler

Düşünce ve uygulamaları ile Cumhuriyet dönemi eğitiminde etkili olmuş pek çok eğitimci, öğretmen, düşünür, Devlet adamından bazılarını belirtmekle yetiniyoruz:

Bu eğitimci ve Devlet adamlarının başında *Atatürk* gelir.

Önemli bazı eğitimciler de şunlardır:

İ. Hakkı Baltacıoğlu : Eğitimci, yazar

Mustafa Necati : Millî Eğitim Bakanı (1925-1929)

Hasan Âli Yücel : Millî Eğitim Bakanı (1938-1946)

İ. Hakkı Tonguç : Eğitimci, yönetici

H. Raşit Öymen : Eğitimci, yazar

Osman Ergin : Eğitim tarihçisi

Değerlendirme Soruları

1. Cumhuriyet döneminde eğitimin temel özellikleri nelerdir?
2. Atatürk'ün eğitim düşüncesinin oluşmasını yetiştirdiği ortam nasıl etkilemiştir?
3. Atatürk'ün eğitime gösterdiği temel hedefler ve öğretmenler konusundaki görüşleri nelerdir?
4. Tevhid-i Tedrisat ne demektir? Gereği ve önemi nedir?
5. Yazı, Dil ve Tarih alanındaki inkılâplar nelerdir?
6. Örgün eğitimdeki başlıca gelişmeler nelerdir?
7. Öğretmen yetiştirme alanındaki gelişmeler nelerdir?
8. Din öğretimi hangi alanlara ayrılır?
9. Çıraklık eğitimi ve yaygın eğitim nedir?
10. Yüksek öğretimde temel gelişmeler nelerdir?
11. Heyet-i İlimiyeler ve Millî Eğitim Şûralarının önemi nedir?
12. Öğretim programları ve ders kitapları nasıl hazırlanır?
13. Millî Eğitim Temel Kanununun temel özellikleri nelerdir?
14. Millî Eğitim Bakanlığı teşkilâtının temel yapısını açıklayınız.
15. Bu dönemin başlıca eğitimcileri kimlerdir?

OKUMA PARÇALARI

Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü

1930'ların ortalarına doğru, Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü, başkent Ankara'nın en seçkin ve itibarlı okulu haline gelmiştir. Pek çoğu yurt dışında ihtisas yapmış, Türkiye'nin en değerli öğretmenleri burada görevlendirilmişti. O kadar ki, bu yıllarda Ankara Hukuk Fakültesine orta okul mezunları bile alınırken, bu okula girebilmek için en az lise veya ilköğretmen okulu mezunu olmak gerekiyordu. Mustafa Kemal Atatürk, bu okula büyük önem veriyor; ve zaman zaman derslere girerek, eğitim ve öğretim faaliyetlerini yakından izliyordu. Hatta, bu sıralarda Türkiye'nin eğitim ve kültür hayatında önemli yer tutan "Tarih Tezi" ve "Güneş Dil Teorisi" hakkında bizzat öğrencilere açıklamalarda bulunduğu da oluyordu.

Öte yandan, okulu gezen yerli ve yabancı gözlemciler, burada yapılmakta olan eğitim ve öğretimden övgü ile söz ediyorlardı.

Okuldaki eğitim ve öğretimin bu denli başarılı olmasında, okulun nitelikli öğretmenleri kadar, bu yıllarda Türkiye'nin en modern yapılarından biri olan okul binası ile laboratuvar, atölye ve kütüphaneleri de önemli rol oynamıştır.

Bu okul, bina ve diğer fizikî imkânlar bakımından belki de Türkiye'nin en iyi durumdaki eğitim kurumuydu. İstanbul'daki Üniversite ve Yüksek Muallim Mektebi eski ve yetersiz bir bina olan Zeynep Hanım Konağına sıkışmış bir halde iken, bu okula böylesi iyi imkânlar sağlanması, yeni rejimin, başkent Ankara'yı bir eğitim ve kültür merkezi haline getirerek, yüzlerce yıllık zengin bir kültür mirasına sahip Osmanlı başkentinin gölgesinde kalmaktan kurtarmak istediğini gösteriyordu. Nitekim bu yıllarda, Cumhuriyetin kültür temellerini sağlamlaştıracak bütün kurumlar, bizzat Atatürk'ün direktifleriyle burada açılacaktı. Devlet, malî açıdan çok zor durumda olmasına rağmen, devamlılığı bakımından hayati önem taşıyan

bu kurumlara azamî yatırımları yapmaya çalışıyordu. Gazi Orta Muallim Mektebi de, rejimi yaşatacak yeni nesilleri yetiştirecek bir kurum olarak görüldüğü için, elden geldiğince, mükemmel ve örnek bir hale getirilmeye gayret ediliyordu. Gayet tabii olarak, sözü edilen güçlü öğretim kadrosuyla birlikte, bu modern mekân ve fizikî imkânlar, okuldaki eğitimin nitelik bakımından yükselmesinde çok önemli bir rol oynuyordu. Ayrıca bütün bunlar, okulun ülke çapındaki prestijini artırarak, zekî ve yetenekli gençlerin öğretmenlik mesleğine yönelmesine de katkıda bulunuyordu.

Doç. Dr. Cemil ÖZTÜRK

Türkiye'de Dünden Bugüne

Öğretmen Yetiştiren Kurumlar

Nitelikli Öğretmen Yetiştirme

İyi öğretmen yetiştirmenin önemli şartlarından biri, öğretmen yetiştiren kurumlara, mesleğin gerektirdiği genel zekâ, yetenek ve kişilik özelliklerine sahip adayların seçilmesidir.

1975 yılına kadar, bu kurumlara öğrenciler, her branş için ayrı hazırlanmış olan özel yetenek testleri, yazılı sınav ve kişilik özelliklerini ölçmeyi hedefleyen mülakattan oluşan bir seçme sınavı ile alınmıştır.

1975'den itibaren öğretmen okullarına resim-iş, müzik, beden eğitimi öğretmenliği programlarına ön kayıt ve yetenek sınavıyla öğrenci alınırken, diğer bütün programlara sadece bilgiyi ölçen merkezî sistemle öğrenci alınmaya başlanmıştır ki, sistemin en çok eleştirilen yönlerinden biri budur. Çünkü öğretmenlik, genel bir zekâ, bilgi ve beceri yanında, sosyal, duygusal ve törel yönden belirli özellikler gerektiren bir meslektir. Bu nedenle öğretmen adayları seçilirken, merkezî sınava ek olarak bu mesleğin gerektirdiği kişilik özelliklerini de ölçen bir sınav daha uygulanmalıdır.

İyi öğrencilerin öğretmenlik mesleğini seçmeleri, büyük ölçüde bu mesleğin toplumdaki değeri ve statüsüne bağlıdır. Bunu ise büyük ölçüde

öğretmenlere verilen ekonomik ve sosyal imkânlar belirler. Bunun yanında öğretmen yetiştiren kurumlara öğrenci alma, yetiştirme ve atamada izlenen politikalar ve uygulamalar da etkili olur.

Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde, Atatürk döneminde, ekonomik imkânsızlıklara rağmen öğretmenlerin toplumda saygın bir yeri olmuştur. Fakat uzun yıllar "hiçbir şey olamadıysan öğretmen ol" politikasının uygulanması sonucudur ki, öğretmenliğin saygınlığı giderek azalmıştır.

Fakat son yıllarda hizmet öncesi öğretmen eğitimi süresinin uzamasına, öğretmenlerin ekonomik ve sosyal hayatlarının kısmen de olsa iyileştirilmesine ve işsizlik nedeniyle üniversite mezunu birçok gencin öğretmen olmak istemesine paralel olarak öğretmenlik toplumumuzda yeniden bir yer ve önem kazanmaya başlamış gibidir. Ancak bunu yeterli saymak mümkün değildir. Öğretmenlik mesleğinin toplumdaki değeri ve statüsünü artıracak, böylece gençler için aranan ve seçilen bir meslek haline getirecek ekonomik ve sosyal boyutlu, çok yönlü önlemler alınmalıdır.

Öğretmen yetiştirmede, arz ve talep dengesinin de çok iyi kurulması gerekir. Cumhuriyetimizin 75 yıllık geçmişinde, planlı kalkınma yılları da dahil, çeşitli nedenlerle arz ve talep dengesinin sağlandığını söylemek pek mümkün değildir. Nitekim bunun sonucu olarak, bazen de siyasi nedenlerle çok yanlış öğretmen istihdam politikaları uygulanmıştır.

Denilebilir ki, 1970'li yılların sonlarına kadar öğretmen okulları mezunları ile okullarımızın öğretmen ihtiyacını karşılamak bir türlü mümkün olamamıştır. Bu nedenle öğretmen yetiştirmede nicelik sorunu, hep nitelik sorununun önüne geçmiştir. Bunun içindir ki Cumhuriyet hükümetleri okulları öğretmensiz bırakmamak için, kimi zaman nitelikten fedakârlığı göze alarak, çeşitli yöntemler uygulamışlardır.

1980'li yıllar ve sonrası, öğretmen yetiştirmede nicelik sorununun büyük ölçüde çözümlenerek sınavla öğretmen alındığı, böylece nitelik sorununun ön plana geçtiği bir dönem olmuştur. Fakat böyle bir ortamda bile arz ve talep dengesinin sağlanamamasının doğal bir sonucu olarak, orta öğretim öğretmen adayı fazlalığı yaşanırken, ilköğretimde büyük bir

öğretmen açığı doğmuştur. Geçtiğimiz yıllarda öğretmenlikle hiçbir ilgisi bulunmayan, çeşitli Fakülte mezunu onbinlerce genç, sınıf öğretmeni olarak istihdam edilmiştir.

Çağımızda, bilgi ve teknolojiadaki hızlı ve sürekli değişim öğretmen yetiştirmede, hizmet öncesi eğitim kadar, hizmet içi eğitimi de gerekli ve önemli kılmıştır. Nitekim Millî Eğitim Bakanlığı, her yıl binlerce öğretmeni hizmet içi eğitimden geçirmektedir. Bununla birlikte bu eğitimin yeterli olduğunu söylemek oldukça zordur.

Doç. Dr. Tayyip DUMAN

Cumhuriyetimizin 75. yılında Öğretmen
Yetiştirme Sistemimiz ve Sorunları

Millî Eğitimde Yabancı Uzmanlar

Atatürk döneminde ülkemize çağrılan yabancı eğitim uzmanlarından beklenen yarar sağlanmış mıdır?

Yabancı uzmanlar, Türk millî eğitiminin çeşitli alanlarında birçok önemli tespit ve önerilerde bulunmuşlardır. Eğitim Bakanı Mustafa Necati, J. Dewey'in önerisi üzerine, Bakanlığı bir bürokrasi makinası olmaktan çıkarıp fikir ve ilham kaynağı haline getirmek için Tâlim ve Terbiye Dairesini kurmuştur, vs.

Ancak, genel olarak bakıldığında yabancı uzman raporlarından yeterli yarar sağlanamamıştır.

Prof. Dr. Ülker AKKUTAY

Millî Eğitimde Yabancı Uzman Raporları

1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları

Türkiye'ye gelen öğretim üyesi yabancı bilim adamları, öğretim programları ve yöntemlerinin ıslahında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Örneğin İsviçreli Prof. Malche, ders programlarının hem fazla yüklü, hem de ansiklopedik (genel ve yüzeysel) nitelikte olduğunu, ders notlarının hiç geliştirilmeden uzun yıllar aynen okutulduğunu, kişisel çalışma ve araştırmalara, düşünme, konuşma ve tartışmaya yer vermeyen, mevcut durumu tekrar etmekten ibaret olan Ortaçağ yönteminin kullanıldığını ısrarla belirtir. O, öğretmenün kürsüden öğrencilere bir kitabı okuyup not tutturmasının yanlış olduğunu, dersin, öğrencilerin ve öğretmenin araştırması, soru sorması, tartışması, okuması ve düşünmesi yoluyla yapılmasını önemle salık vermiştir.

Doç. Dr. Ersoy TAŞDEMİRCİ

Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda
Yabancı Bilim Adamları

Çeşitli Türk Toplamları ve Devletlerinin Eğitim Tarihi

Günümüzde, Avrupa içlerinden Uzak Doğu'ya kadar uzanan bölgelerde bir çok Türk toplumu ve bağımsızlığına yeni kavuşmuş Türk Devletleri bulunmaktadır. Bunların Eğitim Tarihleri de konumuza girer. Ancak, şimdilik bu alanda derli toplu, sistemli bilgi edinmek zordur.

Bugün Türk toplamları ve Devletleri, kendi eğitim sistemlerini kurma çabası içindedirler. Onlarla Türkiye Cumhuriyeti arasında eğitim alanındaki ilişkiler gittikçe gelişmektedir. Bu konuda yapılmakta olan ve gerçekleştirilmesi arzulanan çalışmalardan bazıları kısaca şunlardır:

- Öğretmen ve öğrenci mübadelesi
- Ortak bir bilim ve kültür Türkçesi geliştirilmesi
- Ortak Tarih ve Edebiyat programları hazırlanması
- Tüm Türk dünyasının lâtın alfabesini kullanması

• *Karşılıklı eğitim tecrübelerinden yararlanma*

Türkiye Cumhuriyeti, öteki Türk topluluk ve Devletlerinin eğitim tecrübelerinden yararlanacağı gibi, Onlar da Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Devletinin eğitim tecrübelerinden yararlanılmalıdır. Bu arada Atatürk'ün eğitime gösterdiği hedeflerin, amaçların bütün Türk dünyası için geçerli olduğunu daha işin başında kavrayıp ona göre davranmaları çok yerinde olacaktır.

Eğitim tecrübelerinden karşılıklı yararlanmalar da esas olarak Türk Eğitim Tarihini iyi bilmekle mümkün olabilir.

Prof. Dr. Yahya AKYÜZ

Türk Eğitim Tarihi

(Başlangıçtan 1999'a)

ZAMAN ÇİZGİSİ

M.Ö. 1000	ASYA HUN DEVLETİ'nin kuruluşu
M.S.	
453	Atilla'nın Ölümü
552	GÖKTÜRK DEVLETİ'nin kuruluşu
681	GÖKTÜRK DEVLETİ'nin Kutluk Kağan önderliğinde tekrar bağımsızlığına kavuşması
732-735	Orhun Anıtları
745	UYGUR DEVLETİ'nin kuruluşu
751	Arapların Talas galibiyeti
840	KARAHANLI DEVLETİ'nin kuruluşu
932	Karahanlıların İslâmiyeti kabul etmeleri
870-950	Farabi
980-1037	İbni Sina
973-1052	Birûnî
1040	BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'nin kuruluşu
1040	Selçuklularda ilk medreselerin Nişabur'da kuruluşu
1065-1066	Karahanlılarda tarihi bilinen ilk medreselerin Semerkant'ta kuruluşu
1067	Bağdat Nizamiye medreselerinin kuruluşu
1069	<i>Kutadgu Bilig</i> 'in yazılışı (Balasagunlu Yusuf)
1071	Malazgirt zaferi
1072-1074	<i>Divan-ü Lûgat-it Türk</i> 'ün yazılışı (Kaşgarlı Mahmut)
1299	OSMANLI DEVLETİ'nin kuruluşu
1330	İznik'te ilk Osmanlı medreselerinin kuruluşu
1453	İstanbul'un fethi
1471	Fatih medreselerinin (külliyesinin) yapılışı
1559	Süleymaniye medreselerinin yapılışı
1609-1656	Kâtip Çelebi
1727	İbrahim Müteferrika'nın İstanbul'da ilk Türk matbaasını açması
1776	Mühendishane-i Bahri-i Hümayûnun açılışı
1795	Mühendishane-i Berri-i Hümayûnun açılışı
14 Mart 1827	Askerî Tıbbiyenin açılışı
1839	Rüşdiyelerin açılması

3 Kasım 1839	Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayûnu)'nın ilânı
16 Mart 1848	Darülmuallimîn'in Rüşdînin açılışı
Şubat 1856	Islahat Fermanı'nın ilânı
Ocak 1859	İlk kız Rüşdiyesi olan Cevri Kalfa Rüşdiyesinin açılışı
12 Şubat 1859	Mekteb-i Mülkiyenin açılışı
16 Eylül 1863	Robert Kolej'in açılışı
Şubat 1870	Darülfünûnun açılışı
Nisan 1870	Darülmualîmatın açılışı
1870-1872	İlk mekteplerde usûl-i cedîd hareketlerinin başlaması
1881	ATATÜRK'ün doğumu
23 Temmuz 1908	II. Meşrutiyetin ilânı
1911	İlk Kız İdadisinin açılışı
1912-1913	Balkan Savaşları
1914-1918	I. Dünya Savaşı
1915	İlk Kız Darülfünûnunun açılışı
30 Ekim 1918	Mondros Mütarekesi
19 Mayıs 1919	ATATÜRK'ün Samsun'a çıkması
23 Nisan 1920	TBMM'nin Ankara'da açılışı
15 Temmuz 1921	Ankara'da Maarif Kongresinin toplanması
26 Ağustos 1922	Büyük Taarruzun başlaması
1 Kasım 1922	Osmanlı Saltanatının kaldırılması
15 Temmuz 1923	I. Heyet-i İlmiye
24 Temmuz 1923	Lozan Antlaşması
29 Ekim 1923	CUMHURİYET'in ilânı
3 Mart 1924	Tevhid-i Tedrisat Kanunu
3 Mart 1924	Hilâfetin kaldırılması
15-20 Ekim 1927	ATATÜRK'ün Nutuk ve Gençliğe Hitabe'si
1 Kasım 1928	Yeni harflerin kabulü
24 Kasım 1928	Millet Mekteplerinin açılışı
Temmuz 1939	I. Millî Eğitim Şûrası
17 Nisan 1940	Köy Enstitülerinin kuruluşu
24 Haziran 1973	Millî Eğitim Temel Kanunu
18 Ağustos 1997	Sekiz yıllık kesintisiz ilköğretim Kanunu
4 Kasım 1997	YÖK'ün Eğitim Fakültelerinde "yeniden yapılanmaya" gitmesi
1999	XVI. Millî Eğitim Şûrası

TÜRK EĞİTİM TARİHİ TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

Âmin alayı: Sıbyan mektebi-ne başlama töreni.

Bâb-ı Âli: Osmanlı Hükümeti

Beşik Ulemâsı: Çocukken kendisine müderris unvanı verilen.

Cer: Medrese öğrencilerinin Recep, Şaban, Ramazan aylarında ülkenin dört bucağına dağılması.

Danışmend: 1.Sahn medresesi öğrencisi 2.Bazı eski belgelerde sıbyan mektebi öğretmeni 3.Bilgili kişi.

Darülfünûn: Üniversite.

Darülhadis: Hadis okutulan medrese.

Darülmescnevî: *Mesnevî*'nin okutulduğu medrese.

Darümuallimat: Kız Öğretmen Okulu.

Darümuallimîn: Erkek Öğretmen Okulu.

Darüşşifa: Tıp medresesi.

Darüttıp: Tıp medresesi.

Fen: 1.Uygulamaya dönük bilim 2.Hüner, marifet, sanat 3.Bilim alanı, herhangi bir ders.

Fıkıh: İslâm Hukuku.

Hadis: Hz. Muhammed'in söz ve davranışları ve bunları konu alan İslâmî bilim.

Hatt-ı hümâyûn: Padişahın yazılı buyruğu, irade, ferman.

İlm, İlim: Bilim, bilgi.

İlmî: Bilimsel.

İrşad: Aydınlatma

Kelâm: Tanrı'nın varlığından ve birliğinden bahseden bilim (Theologie), yani İslâm Felsefesi.

Maarif: 1.Bilgiler, bilimler 2.Eğitim, öğretim.

Maarif Nezareti: Osmanlı Hükümetinin Eğitim Bakanlığı.

Maarif Vekâleti: Millî Mücadele ve sonra bir süre T.C. Hükümetlerinin Eğitim Bakanlığı.

Mekâtib: Mektepler, okullar.

Meslek dersleri: Öğretmen okullarında, öğretmenlik bilgi ve hünerinin kazanılması için okutulması mutlaka gerekli olan bazı dersler.

Meşihat: Şeyhülislâmlık.

Misyonerlik: Din ve hayır hizmetleri gölgesi altında bir ülkeye başka bir ülkenin nüfuz etme aracı.

Muallim: 1.Genel olarak öğretmen 2.Özellikle ilk ve orta dereceli okul öğretmeni.

Muallime: Kadın öğretmen.

Müderris: Medrese öğretmeni, hocası.

Mülâzemet: Müderrişliğe atanmak için aday olarak beklemeye düzeni.

Mürebbi: 1. Çocuk eğitimcisi 2. Öğretmen.

Sahn (ve Sahn-ı Seman): Yüksek öğretim düzeyindeki medrese.

Skolastik: Ortaçağda Avrupa'da kitabî öğretim yöntemi.

Softa: Medrese öğrencisi.

Talebe: 1. Öğrenci 2. Öğrenciler.

Talebe-i ulûm: Medrese öğrencileri.

Tâlim: Öğretim.

Tatbikat: Uygulama.

Tedris: Öğretim, ders okutma.

Tefsir: 1. *Kur'an*'ın anlamını ayrıntılı olarak açıklamakla ilgili bilim 2. Açıklama, yorumlama.

Terbiye: Eğitim

Tetimme: Orta öğretim düzeyindeki medrese.

Tûba Ağacı Nazariyesi: II. Meşrutiyet döneminde Emrullah Efendinin, eğitimde yenileşmeye Üniversiteden başlanması gerektiği görüşü.

Usûl: Yöntem

Usûl-i cedîd(e): Ders araç, gereçleri kullanımı ve özellikle okuma öğretmede yeni yöntem.

KAYNAKÇA

- ÂDEM, MAHMUT:** *Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız*, İstanbul, 200, 160 s. (Cumhuriyet Gaz. Yay.)
- ADIVAR, A. ADNAN:** *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul, 1970, 220 s.
- AKGÜN, SEÇİL:** *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928)*, Ankara, 1987, 280 s.
- AKGÜNDÜZ, HASAN:** *Klâsik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*, İstanbul, 1997, 620 s.
- AKGÜNDÜZ, H.:** *Medreseler ve Üniversiteler (Türk ve İngiliz Örnekleri Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme)*, Diyarbakır, 1998, 343 s.
- AKKUTAY, ÜLKER:** *Enderun Mektebi*, Ankara, 1984, 251 s.
- AKKUTAY, Ü.:** *Millî Eğitimde Yabancı Uzman Raporları (Atatürk dönemi)*, Ankara, 1996, 150 s.
- AKYÜZ, EMİNE:** *Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması*, Ankara, 2000, 654 s. (MEB Yay.)
- AKYÜZ, YAHYA:** *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, İstanbul, 1999, 436 s. (7. Baskı, ALFA Yay.)
- AKYÜZ, Y.:** *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)*, Ankara, 1978, 332 s.
- AKYÜZ, Y.:** *Le Parti Politique Unique de la Turquie et l'Education Politique du Peuple, 1923-1946*, Nancy (Fransa), 1966, 66 s.
- AKYÜZ, Y.:** *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Ankara, 1988, 406 s. (TTK Yay.)
- AKYÜZ, Y.:** *Öğretmen Örgütlenmesi (Türkiye, Fransa, İsviçre'de ve Uluslararası Düzeyde)*, Ankara, 1980, 160 s.
- AKYÜZ, Y.:** *Türkiye'de İlk Öğretmen Kuruluşları Hakkında Orijinal Bir Belge ile Unutulmuş Bir Kaynak, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1970, C. 3, Sayı 1-4, s. 109-119.

- AKYÜZ, Y.:** Abdülhamit Devrinde Protestan Okulları ile İlgili Orjinal İki Belge, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1970, C. 3, Sayı 1-4, s. 121-131.
- AKYÜZ, Y.:** Okula Gazete Sokan Öğretmen Ali Suavi ve Günümüz Eğitimi Benzer Girişimler, *Belleten*, Temmuz 1978, C. XLII, Sayı 167, s. 437-444.
- AKYÜZ, Y.:** Türkiye'de Öğretmenin "Öğretmen" ve Meslek İmaji, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1978, C. 11, Sayı 1-2, s. 115-121.
- AKYÜZ, Y.:** III. Selim Döneminde Bursa Medreselerinde Disiplin Islahatına İlişkin Bir Belge, *Belleten*, Ekim 1979, C. XLIII, Sayı 172, s. 761-765.
- AKYÜZ, Y.:** Maarif Nazırı Haşım Paşa ile İlgili Orijinal Bir Belge ve Bazı Eğitimsel Görüşler, Sorunlar, *Belleten*, Temmuz 1981, C. XLV/2, Sayı 180, s. 205-213.
- AKYÜZ, Y.:** Atatürk'te Namık Kemal'in Etkisi ve Abdülhamit Döneminde Yasak Kitaplara İlişkin İki Belge, *Belleten*, 1981, C. XLV/2, Sayı 180, s. 501-511.
- AKYÜZ, Y.:** Atatürk'ü Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı, *Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu* (1981), Ankara, 1981, s. 109-122.
- AKYÜZ, Y.:** Türkiye'de Öğretmenlik Mesleği, *Çeşitli Ülkelerde Öğretmenlik Mesleği ve Bu Konuya Verilen Önem* (1981), Ankara, 1982, s. 105-110.
- AKYÜZ, Y.:** İbni Sina'nın Türk ve Dünya Eğitim Tarihindeki Yeri, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1982, C. 15, Sayı 1, s. 1-13.
- AKYÜZ, Y.:** Farabi'nin Türk ve Eğitim Tarihindeki Yeri, *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1982, C. 15, Sayı 2, s. 81-88.
- AKYÜZ, Y.:** Galatasaray Lisesinin Islahına İlişkin Ali Suavi'nin Girişimlerini Gösteren Bir Belge, *Belleten*, Ocak 1982, C. XLVI, Sayı 181, s. 121-131.
- AKYÜZ, Y.:** Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul, 1983, s. 89-103.

- AKYÜZ, Y.:** İstanbul Sıbyan Mekteplerinin 1809'daki Durumuna İlişkin Bir Belge, *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1983, C. 16, Sayı 2, s. 1-10.
- AKYÜZ, Y.:** Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım 1987, Sayı 10, s. 71-90.
- AKYÜZ, Y.:** İlk Türk Matbaası ve Eğitim Tarihimizdeki Yeri, *Millî Eğitim*, Mart-Nisan 1988, Sayı 76, s. 3-22.
- AKYÜZ, Y.:** Tanzimat Döneminde Eğitim Öğretim Anlayış ve Uygulamalarında Görülen Yenilikler, *Millî Eğitim*, Aralık 1989, Sayı 92, s. 3-6.
- AKYÜZ, Y.:** Darülmualimîn'in İlk Nizamnamesi (1851), Önemi ve Ahmet Cevdet Paşa, *Millî Eğitim*, Mart 1990, Sayı 95, s. 3-20.
- AKYÜZ, Y.:** Öğretmen Yetiştirme Tarihimizde Nitelik Arayışına İki Örnek, *Eğitimde Nitelik Geliştirme*, İstanbul, 1991, s. 222-227.
- AKYÜZ, Y.:** Cevdet Paşanın Özel Öğretim ve Tanzimat Eğitimine İlişkin Bir Lâyihası, *OTAM*, (Osm. Tar. Araş. Merk. Derg.), Ocak 1992, Sayı 3, s. 85-114.
- AKYÜZ, Y.:** Tanzimat Döneminde Ailenin Eğitim Görevlerine İlişkin Yeni Görüşler, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, 1991, C. 2, s. 439-445.
- AKYÜZ, Y.:** Türk Eğitim Tarihinde Öğretimde Ezbercilik ve Kaynakları, *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1994, s. 2257-2275.
- AKYÜZ, Y.:** ilköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Tâlimatı, *OTAM*, 1994, Sayı 5, s. 1-47.
- AKYÜZ, Y.:** Türkiye'de Öğretmenliğin Temelleri Sağlam Atılmıştı, *Yeni Türkiye* (Eğitim Özel Sayısı), Ocak-Şubat 1996, Sayı 7, s. 471-476.
- AKYÜZ, Y.:** Yazılı Eski Bir Çeşme Tası ve Türk Kültür ve Eğitim Tarihindeki Yeri, *Millî Eğitim*, Tem. Ağ. Eyl. 1996, Sayı 131, s. 51-54.
- AKYÜZ, Y.:** Anaokullarının Türkiye'de Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi, *Millî Eğitim*, Ek. Kas. Ar. 1996, Sayı 132, s. 7-13.

- AKYÜZ, Y.:** Tanzimat Döneminde Yunan Kaynaklı Bir Islahat Önerisi, *Prof. Dr. Hâmede Topçuoğlu'na Armağan*, Ankara, 1995, s. 133-151.
- AKYÜZ, Y.:** Öğretmen Okulu Dışından İlk Kez Öğretmen Atanmasına İlişkin Orijinal Belgeler (1860-1861) ve Tarihî Gelişim, *Millî Eğitim*, Oc. Şub. Mart 1998, Sayı 137, s. 6-16.
- AKYÜZ, Y.:** Cumhuriyetin Başında Türk Çocuğunun "Yaşam İlkeleri"ne İlişkin Orijinal Bir Belge ve Bazı Yabancı Örnekler, *Millî Eğitim*, Oc. Şub. Mart, 1999, Sayı 141, s. 3-11.
- ALTUNYA, NİYAZİ:** *Eğitim Sorunumuza Kuşbakışı*, Ankara, 1997, 159 s. (Ürün Yay.)
- ARSLANOĞLU, İBRAHİM:** *Türk Eğitim Sistemi*, Ankara, 1997, 208 s.
- ATAÜNAL, AYDOĞAN:** *Öğretmenlik Mesleğine Giriş veya Nasıl Bir İnsan*, Ankara, 2000, 160 s. (20 Mayıs Eğ. Vakfı Yay.)
- ATAY, HÜSEYİN:** *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul, 1983, 355s.
- AYAS, NEVZAD:** *Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi, Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara, 1948, 745 s.
- AYDIN, M. ŞEVKİ:** Medreselerin Gerileyiş Sebepleri Üzerine, *Erciyes Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, 1987, Sayı 4, s. 321-336.
- AYTEKİN, HALİL:** *İttihat ve Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi*, Ankara, 1991, 339 s.
- BALOĞLU, ZEKÂİ:** *Türkiye'de Eğitim*, Ankara, 1990, 248 s. (TÜSİAD Raporu).
- BALTACI, CAHİD:** *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976, 715 s.
- BİHAN, SAFFET:** *Orta Asya Bilgin Türk Hükümdarlar Devletinde Eğitim, Bilim, Sanat*, Ankara, 1988, 156 s.
- BİLİM, C. YALÇIN:** *Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876)*, Eskişehir, 1984, 106 s.

- BİNBAŞIOĞLU, CAVİT:** *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, İstanbul, 1995, 602 s. (MEB Yay.)
- BİNBAŞIOĞLU, C.:** *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Bilimleri Tarihi*, Ankara, 1999, 219 s. (Öğretmen Hüseyin Hüsnü Tekişik Eğ. Ar. Gel. Merkezi Yay.)
- CICIOĞLU, HASAN:** *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim (Tarihî Gelişimi)*, Ankara, 1982, 362 s.
- CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİMCİLERİ,** Ankara, 1987, 640 s. (40 eğitimci hakkında incelemeler).
- DİLAVER, HÜSEYİN:** *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme ve İstihdam Şartları*, İstanbul 1994, 224 s.
- DUMAN, TAYYİP:** *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme (Tarihî Gelişimi)*, Ankara, 1991, 306 s.
- DUMAN, T.:** Cumhuriyetimizin 75. Yılında Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz ve Sorunları, *Millî Eğitim*, Tem. Ağ. Eyl. 1998, Sayı 139, s. 36-43.
- ERÇELEBİ, HASAN:** *Köy Enstitülerinin Çağdaş Eğitim Yönetimine Katkıları*, İzmir, 1993, 194 s.
- ERGİN, OSMAN:** *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul, 1977, 1-5 C.
- ERGÜN, MUSTAFA:** *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara, 1982, 203 s.
- ERGÜN M.:** *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara, 1996, 441 s.
- FINDIKÇI, İLHAMİ:** *Bilgi Toplumunda Yöneticilerde Kendini Geliştirme*, İstanbul, 1996, 328 s.
- GÖLDAŞ, İSMAİL:** *Millî Kurtuluş Savaşında Öğretmenler*, İstanbul, 1981, 144 s.
- GÜLER, ALİ:** *Türk Eğitiminde Nefis Terbiyesi ve Bilge Kişi İzzet Baysal*, Bolu, 1997, 92 s.
- GÜRKAN, T. – GÖKÇE, E.:** *Türkiye'de ve Çeşitli Ülkelerde İlköğretim*, Ankara, 1999, 229 s. (Siyasal Kitabevi).

- İNALCIK, HALİL:** *Türk İdarî Teşkilât Tarihi*, Ankara, 1963, 120 s. (Basılmamış).
- İNALCIK, H.:** *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara, 1987, 245 s.
- İNAN, ALİ NAİM:** *Çocuk Hukuku*, İstanbul, 1968, 204 s.
- KAFADAR, OSMAN:** *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Ankara, 1997, 341 s.
- KÂHYA, E. – ERDEMİR, A.:** *Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Ankara, 2000, 466 s. (Diy. Vakfı Yay.).
- KANSU, NAFİ A.:** *Türkiye Maarif Tarihi*, Ankara, 1930, 1932, 2 C.
- KARA, İ. – BİRİNCİ, A.:** *Mahalle Mektebi Hatıraları*, İstanbul, 1997, 194 s.
- KAVCAR, CAHİT:** *Tarihe Karışan Bir Öğretmen Yetiştirme Modeli: Yüksek Öğretmen Okulu*, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1982, C. 15, Sayı 1, s. 197-214.
- KOCABAŞOĞLU, UYGUR:** *Anadolu'daki Amerika Misyoner Okulları*, İstanbul, 1989, 255 s.
- KURNAZ, ŞEFİKA:** *Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konferansları, Aile ve Toplum*, Mart 1991, Sayı 1, s. 15-24.
- MAHMUT, CEVAT:** *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı*, İstanbul, 1338 (1922), 524 s.
- MERT, ÖZCAN:** *Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi*, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Mart 1991, Sayı 20, s. 331-346.
- OCAK, AHMET,** *Nizamiye Medreseleri*, Malatya, 1993, 242 s. (Basılmamış).
- ÖGEL, BAHAEDDİN:** *Türk Mitolojisi*, Ankara, 1971, 644 s.
- ÖZTÜRK, CEMİL:** *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara, 1996, 274 s. (TTK Yay.)

- ÖZTÜRK, C.:** *Türkiye’de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, İstanbul, 1998, 342 s.
- SAKAOĞLU, NECDET:** *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1991, 152 s.
- SAKAOĞLU, N.:** *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1992, 151 s.
- SORGUÇ, BAHİR:** *1920’den 1981’e Millî Eğitim Bakanlığı*, İstanbul, 1982, 651 s.
- ŞAHİN, KÂMİL:** *Danışmendliler Döneminde (1071-1178)*, Niksar, 1999, 135 s.
- ŞİŞMAN, ADNAN:** *Galatasaray Mekteb-i Sultanîsinin Kuruluşu*, (1868-1871), İstanbul, 1989, 84 s.
- TAŞDEMİRCİ, ERSOY:** *Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları*, Ankara, 1992, 222 s.
- TOPÇUOĞLU, HÂMİDE:** 10. Yıl, 10. Sınıf, *Sümerbank Dergisi*, Kasım 1974, C. 13, Sayı 149 (Atatürk Özel Sayısı), s. 65-70.
- TURAN, KEMAL:** *Meslekî Teknik Eğitimin Gelişmesi ve Rüştü Uzel*, İstanbul, 1992, 168 s.
- TÜRKOĞLU, PAKİZE:** *Tonguç ve Enstitüleri*, İstanbul, Mayıs 1997, 619 s.
- UNAT, FAİK R.:** *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*, Ankara, 1964, 200 s.
- UZUNÇARŞILI, İSMAİL H.:** *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara, 1965, 349 s.
- YAZICI, NESİMİ:** *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Ankara, 1992, 146 s.
- YÜCEL, HASAN A.:** *Türkiye’de Orta Öğretim*, İstanbul, 1938, 704 s.
- ZORLU, ILGAZ:** Atatürk’ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi ..., *Toplumsal Tarih*, Ocak 1995, Sayı 1, s. 59-60.

KİŞİ ADLARI DİZİNİ

- Abdülhamit (II) 45, 46, 47, 48,
 49, 50, 51
 Abdülmecit 45, 50
 Adelard 27
 Adivar, H. Edip 58
 Ahi Evran 22
 Ahmet Cevdet Efendi 48, 50
 Ahmet Kemal Paşa 50
 Ahmet Yesevî 18
 Ali Kuşçu 35
 Âli Paşa (Sadrazam) 50
 Ali Rıza Bey 59
 Ali Suavî 50
 Alpaslan 18, 19, 22, 23
 Amasyalı Hüseyinoğlu Ali 43, 44
 Aristo 12, 13
 Aristokli Efendi 50
 Âşık Paşa 25
 Atatürk 47, 59, 62, 65, 67, 68,
 73, 74, 75, 77, 78, 79, 82,
 102, 103, 104, 106, 107,
 109, 110
 Atilla 5, 110
 Ayşe Sıdıka Hanım 50, 51

 Balasagunlu Yusuf 110
 Baltacıoğlu, İ. Hakkı 56, 102
 Bekir Ağa 80
 Bilge Kağan 6
 Birünî 16, 110
 Buğra Kara Han Ebû İshak
 İbrahim 12

 Damat İbrahim Paşa 42
 Dewey J. 102, 107
 Dündar, Hüseyin 93

 Emrullah Efendi 55
 Ergin, Osman 102
 Ersoy, M. Âkif 57, 68, 69
 Ethem Nejat 56, 60, 61

 Farabi 12, 13, 79, 110
 Fatih Sultan Mehmet 30, 31, 32,
 35, 38, 41

 Gazalî 19

 Hacı Bayram Velî 43
 Hacı Bektaş Velî 24, 25
 Hacivat 84
 Hamdullah Suphi 70

 İbni Rüşd 27
 İbni Sina 13, 14, 15, 110
 İbrahim Hakkı (Erzurumlu) 43, 45
 İbrahim Müteferrika 42, 43, 110
 İbrahim Paşa 40
 İnönü, İsmet 60
 İsmail Mahir Efendi 56

 Kanunî Sultan Süleyman 30, 35
 Karabekir, Kâzım 65
 Karagöz 84
 Kaşgarlı Mahmut 17, 18, 110
 Kâtip Çelebi 43, 44, 110
 Kayserili Davut 35
 Kınalızade Ali Efendi 43, 44
 Koçi Bey 43, 45
 Konfüçyüs 8

Kutluk (İlteriş) Kağan 110
Kültegin 6

Mahmut (II) 34
Malche, Albert 94, 108
Mehmet (III) 42
Mehmet Reşat (Padişah) 51
Melikşah 18, 22, 23
Mete 5
Mevlânâ Celâlettin 24
Mimar Sinan 35
Muhammed (Hz.) 36
Murat (II) 38
Murat (IV) 45
Mustafa Necati 102, 107
Münif Paşa 50

Nabi 43, 45
Namık Kemal 50, 78
Nasrettin Hoca 2, 25
Nizamülmülk 19, 22, 23

Orhan Bey (Gazi) 35
Osman Bey (Gazi) 29

Ömer Lütfi 60
Ömer Seyfettin 57
Öymen, H. Raşit 102

Prens Sabahattin 56

Reşit Paşa 45, 50

Saffet Paşa 50
Sancar (Sultan) 18
Satı Bey 56

Schliklin, J. 72
Selim Sabit Efendi 50

Şemsi Efendi 50, 51, 59, 76

Teoman 5
Tevfik Fikret 56
Tonguç, İ. Hakkı 89, 102
Tonyukuk 6
Tuğrul Bey 18, 19

Venizelos 69

Yazıcıoğlu Ahmet 43
Yazıcıoğlu Mehmet 43
Yunus Emre 2, 24
Yusuf Has Hacıp 16
Yücel, H. Âli 89, 102

Zeki Bey (Türkçe Öğretmeni) 70
Ziya Gökalp 56, 57, 81
Ziya Paşa 50
Zühtü Paşa 49

TÜRKİYE HARİTASI

